

De archeologie van modern oorlogserfgoed 2

Waarderen en selecteren

Een inventarisatie en voorstel archeologie

Arjen V.A.J. Bosman & Mathieu Willemsen

Military Legacy rapport 85

De archeologie van modern oorlogserfgoed 2
Waarderen en selecteren, een inventarisatie en voorstel archeologie

Rapportage SIKB project 204
Modern oorlogserfgoed in relatie tot de archeologische uitvoering fase 2

Arjen V.A.J. Bosman & Mathieu Willemsen

Versie 1.0

Military Legacy rapport 85

Dordrecht / Soesterberg 2019

In opdracht van:
SIKB

CCvD Archeologie

Administratieve gegevens

Projectnaam:	Modern oorlogserfgoed in relatie tot de archeologische uitvoering fase 2.
Projectcode opdrachtnemer:	ML 245
Projectleider:	dr. Arjen V.A.J. Bosman (Military Legacy)
Uitvoering:	dr. Arjen V.A.J. Bosman (Military Legacy), drs. Mathieu Willemsen (NMM)
Opdrachtgever:	Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB) Centraal College van Deskundigen Archeologie (CCvD)
Projectcode opdrachtgever:	SIKB project 204
Uitgevoerd in kader van:	SIKB/CCvD Jaarplan 2019
Contactpersoon opdrachtgever:	Esther Wieringa (SIKB)
Commissie van begeleiding:	Alexander Jager (Gemeente Kampen/CGA), Bjørn Smit (RCE/CCvD), Eric van der Kuijl (Menno van Coehoornstichting), Gertie Bergsma (Provincie Groningen/IPO), Joris Habraken (Arnhem Regio/CGA), Peter de Boer (ODRU/CGA)
Periode van uitvoering:	augustus – oktober 2019
Plaats en jaar van uitgave:	Dordrecht / Soesterberg 2019
Beheer en plaats documentatie:	Military Legacy, Dordrecht / Nationaal Militair Museum, Soesterberg / SIKB, Gouda

Afbeelding voorplaat: Documenteren van geselecteerd modern oorlogserfgoed in de vorm van metaalvondsten en fragmenten van natuurstenen grafstenen tijdens onderzoek in de Lijsterbesstraat in Nijmegen-Oost in 2018 (foto Military Legacy, Dordrecht).

Inhoudsopgave

Inleiding	- 4 -
De centrale vragen in deze inventarisatie en adviezen	- 8 -
Hoofdstuk 1 Eigendom	- 9 -
Hoofdstuk 2 Wet Wapens en Munitie (WWM)	- 19 -
Hoofdstuk 3 Selecteren voor deponeren	- 32 -
Hoofdstuk 4 Waarderen	- 36 -
Hoofdstuk 5 Buitenland	- 47 -
Conclusie	- 51 -
Bronnen	- 55 -
Bijlagen	
1. <i>Lijst van geïnterviewde ervaringsdeskundigen</i>	- 60 -
2. <i>Vragenlijst interview</i>	- 62 -
3. <i>Vragenlijst interview musea</i>	- 66 -
4. <i>Vragenlijst buitenland</i>	- 67 -
5. <i>Oproep via social media : LinkedIn, Twitter, Archeologie 3.0 (Facebook) en Archweb-L</i>	- 69 -
6. <i>Lijst van leden van de Ronde Tafel discussie op 9 oktober 2019</i>	- 70 -
7. <i>Lijst van onder de WWM vallende wapens op hoofdgroep per categorie wapens</i>	- 71 -
8. <i>Agenderende notitie</i>	- 73 -
9. <i>Voorstel tot aanpassen PS06</i>	- 75 -
10. <i>Verslagen van interviews en reacties</i>	- 82 -

Inleiding

In de laatste twee decennia is professioneel archeologisch onderzoek naar resten van modern oorlogserfgoed en met name dat uit de Tweede Wereldoorlog enorm toegenomen.¹ Opvallend hierbij is dat dit onderzoek wel steeds vaker wordt ingepast, maar dat er tegelijkertijd discussies zijn over relatieve ouderdom, wetenschappelijke noodzaak (wat willen we weten, welke resten willen we behouden?) versus onduidelijkheid over de relatie met andere wet- en regelgeving (bijv. de Wet wapens en munitie) en wensen vanuit het publiek. In fase 1 van onderhavig SIKB/CCvD project 204 is in ieder geval het wetenschappelijke gehalte duidelijk gepresenteerd: er is met een kritische blik een meerwaarde te bereiken mits de juiste vragen worden gesteld.² Verder is er ondanks de toegenomen aandacht binnen de sector daarbuiten nog maar mondjesmaat het besef dat archeologie van de Tweede Wereldoorlog daadwerkelijk als erfgoed wordt beschouwd en behandeld.

Tevens is opvallend dat problemen worden gesignaleerd omdat dit onderdeel van het bodemarchief deels niet van Nederlandse herkomst is. Dit probleem wordt bijvoorbeeld niet te berde gebracht bij de vondst van militaire resten van Britten, Russen of Fransen uit 1799 in Noord-Holland of van met de Opstand geassocieerde Spaanse resten uit de 17^e eeuw in Noord-Brabant. Blijkbaar is de nabijheid in tijd nog een drempel om alle resten uit de Tweede Wereldoorlog als volledig Nederlands erfgoed te bestempelen.

Bij het onderzoek naar erfgoed uit de periode 1939-1945 zijn naast het Ministerie van OCW ook andere ministeries betrokken, dan niet vanuit een inhoudelijke vraagstelling, maar omwille van openbare orde en veiligheid of vanwege de zoektocht naar vermiste militairen.³ Als meest zichtbare exponenten zijn dit de Ministeries van Defensie en Buitenlandse Zaken. Archeologen staan dus niet alleen in hun belangstelling voor resten van modern oorlogserfgoed, wat vanwege de verschillende doelstellingen tot wrijving kan leiden. Een heldere uitspraak vanuit de centrale overheid dat modern oorlogserfgoed ook echt erfgoed is, en dat hier beleid op gericht wordt, zal de positie van de sector verduidelijken en versterken.⁴

Ook zijn belangrijke maatschappelijke vraagstukken van invloed bij het onderzoek naar deze resten uit een beladen en nog redelijk vers in het collectief geheugen liggende periode. In de praktijk van de archeologische uitvoering en afwikkeling van het AMZ-proces blijken al deze invloeden onder andere bij het waarderen van vindplaatsen en de (de)selectie, deponering en conservering van vondstmateriaal.

Doel

Deze fase richt zich op het aspect waarderen van vindplaatsen (vondsten en sporen) in relatie tot de huidige KNA waarderingsystematiek en de selectie en deselectie van vondsten ten behoeve van het *ex situ* behouden (deponeren) van modern oorlogserfgoed met een focus op vondstmateriaal uit de

¹ In deze rapportage wordt bewust *modern oorlogserfgoed* onveranderd gebruikt na de introductie van de term in fase 1 van SIKB project 204. Modern oorlogserfgoed dekt vooralsnog het best de lading van militaire en civiele contexten die samenhangen met daadwerkelijke strijd of de voorbereidingen daartoe in de periode 1870-1991. De term *slagveldarcheologie* is aantoonbaar te eng, en de slecht uit het Engels vertaalde term *conflictarcheologie* is in het Nederlands te breed, aangezien *conflict* veel meer betekent dan de lading die het hier zou moeten dekken. Bovendien is nog onvoldoende de status van dit erfgoed als daadwerkelijk erfgoed doorgedrongen buiten de eigen sector. Het blijven hanteren van deze term is daarom noodzaak.

² Bosman e.a. 2014.

³ De periode van de Tweede Wereldoorlog in Nederland wordt hier opgevat als de periode van voorbereiding op (in feite al gestart kort na 1918) en de mobilisatie in augustus 1939 t/m de bevrijding in mei 1945. Voor het erfgoed overzee gelden andere data waar het de bevrijding betreft. De West is niet bezet geweest, in de Oost heeft Japan pas op 15 augustus 1945 gecapituleerd.

⁴ Mondelinge mededeling M. Hissel, Inspectie O & E.

periode 1939-1945. Bij dit laatste horen ook de aspecten conserveren, tijdelijke opslag, deponering en het eigenaarschap. Het archeologisch werkveld, de opdrachtgever, bevoegde overheid en de depothouder/eigenaar van de vondsten zijn gebaat bij helderheid voorafgaand, tijdens en na afloop van het onderzoek. Het uiteindelijke doel van deze stap is dan ook in eerste instantie het inventariseren van de mogelijkheden (wat mag) en de wensen (wat willen we behouden). De uitkomsten daarvan vormen de input en waar mogelijk de concrete basis voor een aanvulling op de KNA/BRL 4000 voor de waardering (vindplaatsen) en selectie (vondsten) van modern oorlogserfgoed. Tevens worden voorstellen geformuleerd om op pragmatische wijze tegemoet te komen aan de gesignaleerde knelpunten aangaande conservering, deponering en eigenaarschap.

In december 2012 heeft het CCvD Archeologie vindplaatsen uit de Tweede Wereldoorlog expliciet op de agenda gezet, mede geënt op toen lopende onderzoeksprojecten bij de RCE. Dit heeft geleid tot het formuleren van de volgende concrete knelpunten:

1. Onduidelijkheid/verschil van mening of, en zo ja welke, resten uit Tweede Wereldoorlog (kunnen) behoren tot het roerend en onroerend archeologisch erfgoed in land- en waterbodems (vanuit inhoudelijk en maatschappelijk oogpunt);
2. Onduidelijkheid over het wettelijk- juridisch kader en daarmee samenhangende rollen en verantwoordelijkheden van alle betrokken partijen en in het bijzonder de archeologische partners;
3. Door bovenstaande onduidelijkheden geen helder kader voor het eventueel waarderen van vindplaatsen en (de)selectie, deponering en conservering van vondstmateriaal;
4. Onduidelijkheid over - en kansen voor - samenloopaspecten van archeologie en Tweede Wereldoorlog-munitieonderzoek (sanering);

Bovenstaande opsomming van vragen en knelpunten doet geen recht aan de complexiteit en vele facetten van het onderwerp zelf en voor een belangrijk deel valt dit ook buiten de directe reikwijdte van het kwaliteitssysteem op basis van de KNA en BRL. Desondanks vond en vindt het CCvD Archeologie het belangrijk dat de gesignaleerde problematiek onder de aandacht blijft en dat d.m.v. het beantwoorden van een aantal vragen voor alle betrokken partijen helderheid ontstaat. In 2012 is daarom gekozen voor een gefaseerde aanpak met een omschrijving per deelproject.

De knelpunten 1 en 2 zijn inmiddels uitgebreid behandeld in fase 1a en 1b van SIKB project 204 *Modern oorlogserfgoed in relatie tot de archeologische uitvoering*.⁵ De conclusies in die rapportage zullen hier niet worden herhaald, anders dan de hiervoor al aangegeven inhoudelijke potentie. Deels is het inhoudelijke rendement gering, maar zeker niet afwezig, en in specifieke gevallen is gebleken dat archeologische resten de enige (tastbare) relictten uit de oorlogsperiode zijn. Recent is gebleken dat de in deze rapportage voorgestelde wettelijke kaders juist ook weer voor verwarring, of minstens verschil van interpretatie hebben geleid, zoals bij de omgang met Duits militair erfgoed. Het knelpunt 4 is in fase 3 van ditzelfde project aangepakt. Er is een *Handreiking samenloop archeologie en explosieven* verschenen.⁶

Onderhavig document is eveneens opgesteld als een inventarisatie, op basis waarvan een serie van adviezen is geformuleerd. De adviezen zijn gericht op de archeologische sector, in sommige gevallen

⁵ https://www.sikb.nl/doc/archeo/Rap%203595_4150627_SIKB%20CCvD%20project%20204%20WOII.pdf

⁶ <https://www.sikb.nl/archeologie/publicaties-archeologie/bestellen/sikb-brochure-samenloop-archeologie-en-explosievenopsporing>

op een specifieke groep daarbinnen. Een deel van de adviezen reikt ook verder dan de erfgoedsector, bijvoorbeeld richting Justitie & Veiligheid en Defensie. Er is van afgezien om uitgebreide theoretische verhandelingen in te voegen, in de veronderstelling dat dit in fase 1 van dit project ruim voldoende aan de orde is gekomen en zich in de afgelopen vijf jaar na het verschijnen geen wezenlijke wijzigingen in de attitude hebben voorgedaan. Er is vooral gestreefd naar het opstellen van een reeks onderbouwde regels om te gebruiken op verschillende momenten binnen het AMZ-proces. Zij zijn met name gericht op het op een pragmatische wijze verhelpen van knelpunten zoals die binnen het werkveld momenteel ervaren worden. Het gebruik van deze inventarisatie en adviezen zullen zo hun vruchten afwerpen in zowel beleidsmatige zin, als bij veldwerk en bij het daaropvolgende deponeren.

Methode

De toegepaste methode is het formuleren van een aantal op bronnenonderzoek en ervaringen gestelde vragen, die worden gesteld door middel van interviews met een groot aantal ervaren vertegenwoordigers van een zo breed mogelijk scala van betrokken partijen. Tevens zijn uitkomsten van en reacties op een ronde tafeloverleg d.d. 9/10/2019 geïncorporeerd. De opzet van het huidige rapport over fase 2 is dat de nog staande knelpunten achtereenvolgens expliciet worden benoemd en behandeld, en er zal worden afgesloten met een blik over de grenzen. Hierbij worden gepubliceerde gegevens gecombineerd met informatie verkregen uit de interviews met ervaringsdeskundigen en met reacties op de oproepen via *social media*. De volgorde waarin de knelpunten en de adviezen tot oplossing worden gepresenteerd, is gelijk aan het belang / de ernst die aan desbetreffende knelpunten wordt gegeven, zoals gebleken is uit de interviews en reacties. Deze volgorde is:

- Eigendoms kwestie
- Wet Wapens & Munitie (WWM)
- Selectie van vondsten
- Waarderen

Ethiek, een element waarvan aanvankelijk werd gedacht dat hier ook een knelpunt zou liggen, blijkt veel minder opportuun, of niet als een knelpunt, maar als onvermijdelijk gegeven te worden gehanteerd. De ethische aspecten die kleven aan onderzoek van modern oorlogserfgoed verschillen per onderzoek zeer sterk in aard, context of locatie. Het opgraven van een door de Duitsers gebruikte Nederlandse kazemat nabij de Beatrixsluis te Nieuwegein ⁷ is in dit licht niet te vergelijken met het opgraven van een als straf- en martelruimte gebruikte kolenkelder onder het voormalig hoofdkwartier van *Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort* (Kamp Amersfoort)⁸ of met de opgraving van de stort van puin en huisraad afkomstig van het geallieerde vergissingsbombardement op Nijmegen in februari 1944.⁹ De ethische aspecten, maatschappelijke discussie en manier van ‘presenteren’ gaan veel verder dan hoe om te gaan met ‘beladen’ erfgoed. Tijdens de interviews is ook gewezen op het feit dat er een contrast is tussen het enthousiasme waarmee deskundigen onderzoek van modern oorlogserfgoed aanpakken versus het leed dat nog bij 1^e, 2^e en zelfs 3^e generatie slachtoffers leeft. Zo stootte het voorstel een stuk van de opgegraven tankmuur te plaatsen op de op last van de Duitsers grotendeels gesloopte boulevard van Katwijk aan Zee op lokaal verzet.¹⁰ De militaire heldenverering, compleet met als reenactment bedoelde verkleedpartijen onlangs op de Ginkelse Heide versus het daadwerkelijke leed dat de eveneens daar

⁷ Bosman 2018a.

⁸ Lezing door I. Schute tijdens congres Strijdigheden 3, Arnhem 12 september 2019; mondelinge mededeling C. Bakker, oud-gevangene hier gemarteld door kampbeul J. Kotälla.

⁹ Bosman & Geerts i.v.

¹⁰ Mondelinge mededeling P. van de Bos, gemeente Katwijk.

aanwezige veteranen van militaire en civiele aard hebben moeten doorstaan, is eveneens als wrang voorbeeld genoemd van de huidige omgang van het publiek met dit erfgoed.¹¹

Het onderzoek naar modern oorlogserfgoed, zowel naar de wrede militaire praktijk als de onderdrukking, die gepaard ging met de bezetting, krijgt bijval van alle geïnterviewden. Het wordt gezien als een noodzakelijk element om juist deze zwarte bladzijden van onze geschiedenis levend te houden en als spiegel te laten dienen. Oorlog blijft zo een graadmeter en ijkpunt voor actuele ontwikkelingen.

Afb. 1. Overzicht van in Blerick opgegraven civiele en militaire objecten van modern oorlogserfgoed (foto M. Hemminga, Archol).

Modern oorlogserfgoed bevat zowel een militaire als civiele component, en komt daarnaast ook vaak in combinatie voor. Bij navraag blijkt vrijwel unaniem aan beide evenveel waarde te worden gehecht, maar in de praktijk wordt wel, als er een keuze gemaakt dient te worden, meer voor het militaire aspect dan voor het civiele gekozen.¹² De achtergronden voor deze keuze zijn divers, de makkelijker herkenbaarheid of verklaring voor een context speelt hierbij zeker een rol. Uitdrukkelijk wordt vermeld dat de keuze een opgelegde keuze is, aangezien er bijvoorbeeld een te gering budget ter beschikking is voor uitwerken/conserveren van een compleet complex. Aan de andere kant wordt ook genoemd dat de keuze voor civiel materiaal juist de nadruk met de lokale bevolking tot uiting brengt, daar waar het meer onpersoonlijke massaal geproduceerde militaire materiaal dat minder kan hebben.¹³

¹¹ Mondelinge mededeling I. Schute, RAAP.

¹² Mondelinge mededeling M. Reinders, Greenhouse advies.

¹³ Mondelinge mededeling R. van Dierendonck, Erfgoed Zeeland.

De centrale vragen in deze inventarisatie en adviezen

In het plan van aanpak¹⁴ zijn de volgende vragen gesteld die ten grondslag liggen aan de operationalisering van fase 2:

- Ad I: Waardering, (de-)selectie, tijdelijke opslag en deponering/eigendom

1. Welke wensen en (on)mogelijkheden zijn er voor het selecteren en deselecteren van (vondst)materiaal. Welk materiaal komt in aanmerking voor behoud en welk materiaal komt in aanmerking voor deselectie?
2. Maak op basis van de uitkomsten van vraag 1 een concrete lijst als aanvulling op de bestaande lijst in de KNA specificatie PS06.
3. De huidige waarderingssystematiek in de KNA (KNA specificatie VS06) is niet op alle waarderingaspecten geschikt voor vondsten en sporen uit met name het tijdvak 1939-1945.
→ Adviseer en beargumenteer zo concreet mogelijk op welke onderdelen aanpassing nodig is, denk bijvoorbeeld aan het beter operationaliseren van bestaande te scoren waarden.
4. Welke concrete knelpunten zijn er m.b.t. het tijdelijk opslaan, conserveren en deponeren/eigenaarschap? Welke praktische en pragmatische oplossingsrichting kan per knelpunt gegeven worden? → Het gaat hier met name ook om de vondsten van niet Nederlandse herkomst. Betrek hierbij ook KNA Specificatie OS11.

- Ad II: Wet wapens en munitie

5. Welke categorieën wapens en munitie die voorkomen in het bodemarchief vallen onder de Wet wapens en munitie?
→ Deze inventarisatie mondt uit in een concrete lijst met categorieën (als bijlage bij het rapport).
6. Welke praktische procedure moet de certificaathouder en/of de depothouder volgen bij het aantreffen van materiaal waarvan vermoed wordt – of zeker is- dat dit valt onder de Wet wapens en munitie?
→ Geef hiervoor een concreet tekstvoorstel voor opname in de KNA.

NB1 Het opstellen van potentiële (wetenschappelijke) onderzoeksvragen valt buiten de scope van dit projectdeel.

NB2 Het vertalen naar feitelijke KNA teksten en specificatie(s) valt ook buiten de scope van dit rapport over fase 2.

NB3 De analyse, conclusies en de acties zoals voorgesteld in de adviezen zijn op specifieke doelgroepen gericht.

¹⁴ SIKB/CCvD/Wieringa 2019.

Hoofdstuk 1 Eigendom

Het eigendomsrecht wordt zo blijkt uit de interviews als eerste knelpunt ervaren, vooral bij enkele provinciale depots, en in het verlengde daarvan bij een aantal certificaathouders die vondsten bij die depots niet gedeponeerd krijgen. Het gaat dan vooral om de onduidelijkheid bij materialen die afkomstig zijn van verschillende strijdende partijen in de periode van WO2.¹⁵ Voor zover kon worden nagegaan, is dit het eerst ter sprake gekomen bij een poging tot deponeren van vondsten uit Oosterbeek bij het provinciaal depot voor bodemvondsten Gelderland.¹⁶

Internationaal

Vooropgesteld dient te worden dat internationaal recht boven nationaal recht gaat. Het probleem met modern oorlogserfgoed is dan direct duidelijk wanneer het om het eigenaarschap gaat. Dit valt namelijk onder het internationaal gewoonterecht. Hierover zijn echter geen conventies of verdragsregels op schrift gesteld, met uitzondering van bijvoorbeeld de omgang met buitmateriaal.¹⁷ Waar het op neerkomt is dat de Nederlandse centrale overheid van mening is dat op basis van het internationaal recht staatseigendom, inclusief militair materiaal, eigendom blijft van een buitenlandse staat. Het gaat hier om een interpretatie van het recht, dat in de statenpraktijk tot uitvoering wordt gebracht, zonder te kunnen verwijzen naar overeengekomen rechtsregels. Hierbij geldt overigens het principe van verjaring niet.¹⁸ Formeel zou dus, als er een vermoeden (presumptie) is dat het om buitenlands materiaal gaat, contact gezocht dienen te worden met die buitenlandse mogendheid om hen in te lichten over iedere vondst, hierbij de spelregels volgend van de internationaal gebruikelijke inspanningsverplichting. Vanwege de immuniteit zou er niets ondernomen mogen worden ten aanzien van die vondsten. In de praktijk stuit dit alles echter op praktische bezwaren, en zal er een meer pragmatische oplossing gezocht moeten worden. In overleg met zowel Defensie als Buitenlandse Zaken is naar voren gebracht dat het in dit geval goed is om de zes belangrijkste partnerstaten te benaderen met een voorstel over hoe om te gaan met modern oorlogserfgoed waarvan het vermoeden bestaat dat het tot één van deze landen kan behoren.¹⁹ Deze landen zijn met name: Duitsland, Canada, Frankrijk, Polen, Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten van Amerika. Uit overleg in het verleden, daar waar het ging om vliegtuigbergingen, is vanuit betrokken landen de voorkeur aangegeven om de omgang met het oorlogserfgoed bij Nederland te laten, ook uit kostenoverwegingen. Er zijn wel directe contacten waar nodig voor afstemming, bijvoorbeeld als het gaat om de berging en identificatie van bemanningsleden. De verwachting is dat bij het hernieuwd onder de aandacht brengen van de algemene problematiek rond modern oorlogserfgoed de reactie vanuit het buitenland dezelfde zal zijn. Zeker tegen de achtergrond dat in Nederland de juiste zorg wordt besteed aan dit erfgoed vanuit de archeologische sector, Defensie en een combinatie van beide. Naast de directe contacten die in de komende tijd gelegd gaan worden, is het voorstel om via OCW een beleid vast te leggen, waarbij als een goed huisvader voor het materiaal gezorgd gaat worden onverlet waar het eigendom ligt of wat voor eventuele reactie uit het buitenland kan komen. Dit geldt zowel voor het veldwerktraject, de waardering en selectie, eventueel het conserveren en uiteindelijk het deponeren. Ook al is het overleg met genoemde

¹⁵ Overigens wordt dit probleem niet algemeen gedeeld, en te berde gebracht door zeven van de twaalf provincies. Bij de bevroegde gemeentelijke archeologen al dan niet met een depot wordt het niet als probleem erkend.

¹⁶ Mondelinge mededeling J. van der Weerden; Van der Weerden & Verspay 2014.

¹⁷ Zie bijvoorbeeld: Verdrag van Genève betreffende de behandeling van krijgsgevangenen, van 12 augustus 1949, artikel 27.

¹⁸ Deze uitleg van eigenaarschap en het element van het niet-verjaren wordt bijvoorbeeld gebruikt bij de claims op het maritieme VOC-erfgoed in destijds gezonken schepen.

¹⁹ Mondelinge mededeling H. Boddens Hosang (Ministerie van Defensie) en A. Künzli (Ministerie van Buitenlandse Zaken).

landen er nog niet geweest, de melding van het niet willen bijdragen aan het kostenaspect bij de vliegtuigbergingen, kan ook als een precedent worden beschouwd voor de overige vormen van modern oorlogserfgoed van buitenlandse komaf. De kans op daadwerkelijke verzoeken tot teruggave worden (uiterst) gering geacht.

Nationaal

Het eigendom heeft ook op nationaal niveau de aandacht, pas aan het eind van het schrijven van deze rapportage is het antwoord bekend vanuit het ministerie van OCW op de in 2018 vastgestelde motie nr. 267 van Tweede Kamerlid Sandra Beckerman (SP). De strekking van het antwoord is dat in een heldere boodschap, een visie en actieplan zullen worden gepresenteerd, waarbij vele aspecten aan bod komen, zoals de waarde van archeologie van modern oorlogserfgoed, de eigendoms kwestie en het samenwerken met Defensie. Tevens wordt vermeld dat met enkele betrokken landen in gesprek zal worden gaan. Wat betreft wapens en munitie zal er in staan dat OCW hierover met J&V nader overleg gaat voeren. Tenslotte wordt gemeld dat het onderzoek, gepresenteerd in onderhavig rapport, in gang is gezet. Deze brief is op 5 november 2019 aan de Kamer aangeboden en zal hij later in het jaar tijdens de debatten over de cultuurbegroting worden behandeld. In dezelfde (door OCW ondersteunde) lijn is de onderhavige fase 2 van de SIKB/CCvD opdracht te bezien.

Gemeentelijk en provinciaal

In de gemeentelijke archeologie wordt modern oorlogserfgoed als gemeentelijk eigendom beschouwd en vrijwel zonder uitzondering verzameld en gedeponeerd. Er worden wel kritische vragen gesteld over het inhoudelijk gehalte, zoals in Rotterdam. Maar er wordt tevens een noodzaak gevoeld om dit deel van het verhaal van de stad of gemeente, en met name het emotionele of beladen element te bewaren, zoals tijdens de interviews ter sprake kwam in Arnhem, Deventer en Nijmegen. Verder is het opmerkelijk dat naast de eigen depots ook in WO2 gespecialiseerde musea ingezet worden als bewaarplaats van vondsten. Zo zijn er objecten uit Rotterdam te zien zowel in het Museum Rotterdam 40-45-Nu als in het Museum Rotterdam.²⁰ en objecten uit de regio van Arnhem in het Airborne Museum te Oosterbeek.²¹ Elementen van een aantal vliegtuigwrakken zijn gedeponeerd in een tentoonstellingsruimte op de voormalige vliegbasis Deelen.²² Het zou verder goed zijn om een beeld te hebben waar het verzamelgebied daadwerkelijk ligt, en waar met name vraag naar is door lacunes in de collecties.²³ Het onderzoeken van deze vraag om omissies op te vullen zou onderdeel kunnen zijn van een algehele studie naar de balans van archeologisch onderzoek naar modern oorlogserfgoed. De actie “Gooi niets weg” die inmiddels al een aantal jaren loopt, levert een schat aan objecten uit WO2 voor musea op.²⁴ Maar het geeft tevens een helder beeld van wat door mensen bewaard is, en waar ruim voldoende van voor handen is versus unieke zaken.²⁵ Als voorbeelden worden bonkaarten en edities van verzetskrantjes van 8 mei 1945, met de aankondiging van de bevrijding, genoemd. Die zijn door zeer veel mensen bewaard en hebben nauwelijks nog toegevoegde waarde voor musea. Daarentegen is een recent ontdekt in Westerbork gemaakt speelgoed ezeltje als een voorbeeld van een absoluut zeldzaam object te zien, zeker in de nieuwstaat waarin het verkeert. Een vergelijkbare lijst zal als balans opgesteld dienen te worden over in archeologische contexten van modern oorlogserfgoed gevonden materieel en materiaal. Naast

²⁰ Mondelinge mededeling A. Carmiggelt, BOOR, Rotterdam; Van Ginkel 2016.

²¹ Van der Weerden & Verspay 2014; Bosman, Geerts & Sam 2017.

²² Mondelinge mededeling J. Roosendaal, Radboud Universiteit.

²³ Mondelinge mededeling J. Tuinstra, RAAP.

²⁴ Dit actie “Gooi niets weg” is ontstaan door het tussen 2007 en 2009 lopende Ministerie van WVS programma *Erfgoed van de Oorlog*; Bijl 2010.

²⁵ Mondelinge mededeling G. Abuys, Herinneringscentrum Kamp Westerbork.

inhoudelijke kennis levert dit ook mogelijkheden voor het gericht toewijzen aan musea van vondsten, zowel in de vorm als bruikleen vanuit depots voor bodemvondsten of bij deselectie/afstoting.

Het is tijdens de interviews gebleken dat de eigendoms kwestie door alle provincies wordt genoemd, na aan te geven dat archeologie van modern oorlogserfgoed zeker als een factor van belang wordt beschouwd. De opname van vondsten in de diverse depots gebeurt niet volgens dezelfde lijn, daar waar die wel verwacht zou worden. Het belangrijkste argument voor wel of niet opnemen van vondsten is de vraag rond het eigendom, vaak direct gevolgd door angst voor overtreding van de WWM.

Het is opvallend dat zonder uitzondering wordt aangegeven dat onderzoek naar modern oorlogserfgoed als waardevol wordt gekenschetst. Maar hier staat een curieus beleid tegenover. Sommige depots nemen alle vondsten aan, andere slechts een deel door bijvoorbeeld de wens te uiten alleen Nederlands materiaal of Nederlands en Duits materiaal op te willen nemen. Indien er een probleem wordt aangegeven, is dat vooral rond geallieerd materiaal.

	belang	deponeren
Friesland	■	■
Groningen	■	■
Drenthe	■	■
Overijssel	■	■
Gelderland	■	■
Utrecht	■	■
Noord-Brabant	■	■
Limburg	■	■
Zeeland	■	■
Zuid-Holland	■	■
Noord-Holland	■	■
Flevoland	■	■

Tabel 1: Belang van en bereidheid tot opnemen van modern oorlogserfgoed in het depot (groen: ja; oranje: deels; rood: nee).

De provincies die aangeven dat objecten van modern oorlogserfgoed opgenomen worden, doen dat vanuit de gedachte dat het binnen de reguliere AMZ praktijk hoort ²⁶ of dat totdat er meer duidelijkheid komt over het eigenaarschap de provincie de plicht heeft als een goed huisvader hiervoor te zorgen. ²⁷ Er zijn echter ook provincies die aangeven er nu nog niet mee te maken te hebben, in die gevallen is de intentie in tabel 1 weergegeven.

Bij een voorbeeld uit de praktijk van heden ten dage blijkt dat met name de provincie Gelderland vondsten van modern oorlogserfgoed weigert in behandeling te nemen, ook als er geen verzoek tot deponeren is. ²⁸ Uit een loopgraaf uit WO2 nabij Herveld, gemeente Overbetuwe, zijn enkele vondsten afkomstig: een slaghoedje, een kogelhuls en een ijzeren tonnetje of blik. De ze vondsten zijn als weinig informatief en in slechte staat beoordeeld door een metaalspecialist met WO2 interesse/-kennis. Hierna is aan het depot van de provincie Gelderland voorgesteld de drie stukken te deselecteren voor deponeren. Hierop kwam echter het volgende antwoord:

Gezien het feit dat oorlogsmateriaal uit de Tweede Wereldoorlog eigendom is van (inter)nationale partijen, is het niet mogelijk om hierover in het reguliere archeologische proces een (de-)

²⁶ Mondelinge mededeling M. Veen (provincie Noord-Holland).

²⁷ Mondelinge mededeling M. Meffert (provincie Noord-Brabant).

²⁸ E-mail J. Flamman, Vestigia d.d. 24 september 2019.

selectiebesluit te nemen. Vondsten van zulk oorlogsmateriaal dienen te worden gemeld aan de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, met het verzoek in contact te treden met de betreffende eigenaar(s) om te besluiten hoe met deze archeologische vondsten moet worden omgegaan en waar deze vondsten uiteindelijk, al dan niet na selectie, dienen te worden gedeponeerd.

Het blijkt dat de provincie Utrecht met een vergelijkbare boodschap komt bij het aankondigen van mogelijke deponering van vondstmateriaal daterend uit WO2. Het depot van Utrecht laat in het interview weten wat het niet op wil nemen:²⁹

1. Wapens;
2. Persoonlijke eigendommen die kunnen worden herleid tot persoon;
3. Geen vondsten aannemen die eigendom zijn van geallieerden: het Verenigd Koninkrijk, China, de Verenigde Staten, de Sovjet-Unie en Canada.³⁰ Hierover kan er contact opgenomen worden met het rijk. Gezien het feit dat oorlogsmateriaal uit de Tweede Wereldoorlog eigendom is van (inter)nationale partijen, is het niet mogelijk om hierover in het reguliere archeologische proces een (de-)selectiebesluit te nemen. Vondsten van zulk oorlogsmateriaal dienen te worden gemeld aan de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, met het verzoek in contact te treden met de betreffende eigenaar(s) om te besluiten hoe met deze archeologische vondsten moet worden omgegaan en waar deze vondsten uiteindelijk, al dan niet na selectie, dienen te worden gedeponeerd;
4. Verontreinigde materialen.

Vanuit opgave uit het veld is duidelijk dat de RCE al meerdere malen is benaderd met eenzelfde soort vraag. Echter het heeft nimmer tot een antwoord, laat staan waarneembare actie, geleid. Vanuit de RCE is aangegeven dat alleen zeer recentelijk tweemaal een dergelijke mail is binnen gekomen, waarbij men verrast bleek door het advies de RCE te betrekken.³¹ Er is dus dringend noodzaak aan het doorbreken van deze impasse. Dat er onduidelijkheid heerst is zeker. Maar het is zeer de vraag of de door beide provincies ingenomen positie correct is. Het best is eerst te kijken naar de wettelijke basis.

Erfgoedwet, Artikel 5.7. Eigendom van archeologische vondsten³²

Een archeologische vondst die is aangetroffen bij een opgraving en waarop niemand zijn recht van eigendom kan bewijzen, is eigendom van:

- a. de provincie waar de vondst is aangetroffen;*
- b. de gemeente waar de vondst is aangetroffen, indien die gemeente beschikt over een aangewezen depot als bedoeld in artikel 5.8, tweede lid.*
- c. de Staat, indien de vondst is aangetroffen buiten het grondgebied van enige gemeente.*

Het bovenstaande citaat uit de Erfgoedwet is helder. Er moet een bewijs geleverd worden van eigendom. Met andere woorden: een eventuele (voormalig) eigenaar (of diens nazaten) zal moeten bewijzen dat een specifieke vondst zijn/haar eigendom is. Hier ligt dus niet zo zeer de taak van het achterhalen van die eigenaar bij het opgravingsbedrijf of het depot als wel bij die (voormalig) eigenaar. Het (digitaal) openstellen van depots kan hierbij al een dienst zijn richting die persoon,

²⁹ Reactie M. de Jong, Provincie Utrecht.

³⁰ Deze lijst van geallieerden is afkomstig van Wikipedia. Dit is de verklaring voor het feit dat China voorkomt, terwijl de verwachting op het aantreffen van Chinees materiaal uit de periode van WO2 als nihil kan worden beschouwd. Russisch materiaal in Nederland, is net zoals Pools, Tsjechisch, Frans, Belgisch en zelfs Nederlands (als het geen mei 1940 context betreft), met zeer grote waarschijnlijkheid als Duitse *Beutewaffen* te beschouwen. Het is hier na het veroveren van de genoemde landen door de Duitsers ingezet.

³¹ Mondelinge mededeling J. Bazelmans en B. Smit (beide RCE).

³² <https://wetten.overheid.nl/BWBR0037521/2017-09-01>

aangezien hij/zij zelf in de gelegenheid wordt gesteld om te zoeken in de bestanden. Dit is mede in lijn zoals de provincie Noord-Brabant nu optreedt als goed huisvader voor de objecten, inclusief de vondsten van staatseigendommen van andere staten, zoals hierboven besproken.

Opmerkelijk is dat de Staat der Nederlanden alleen als eigenaar wordt opgevoerd als het een vondst betreft die buiten enige gemeente is gedaan. Een voorbeeld hiervan is een vondst die buitengaats binnen de territoriale wateren is aangetroffen. Maar verder zijn alle vondsten, ook die van modern oorlogserfgoed, waaronder militaire uitrusting, wapens en voer- en vliegtuigen eigendom van een gemeente, indien het een eigen depot voor bodemvondsten heeft, dan wel van een provinciaal depot voor bodemvondsten. Hier staan geen uitzonderingen vermeld, maar geldt wel de hierboven besproken uitzondering van vondsten van staatseigendommen van andere staten. Volgens de letter van deze wet is modern oorlogserfgoed, inclusief staatseigendommen als hiervoor een regeling getroffen is, te behandelen zoals ieder andere vondst.

Dan is er de vraag wie die 'iemand' kan zijn die het recht van eigendom kan bewijzen? Bij militair erfgoed is het de vraag wie specifiek die eigenaar is (geweest) van een bepaald object. In het geval van een Britse veldfles: is dit van de soldaat te velde, diens commandant(en), de commandant van de logistieke eenheid die het object heeft gebracht, de (opper)commandant(en) van de operatie tijdens welke het object in de bodem raakte, het Britse War Cabinet, de premier, het Britse parlement of het staatshoofd? Aan welk niveau gaat de eventuele vraag naar eigenaarschap gesteld worden, en welk bewijs moet hiervoor worden geleverd, zo dat al bestaat? Overigens is er ook de boven genoemde simpele benadering, waarmee gesteld wordt dat alle beschreven "lagen" onderdeel zijn van de Staat – in dit geval het Verenigd Koninkrijk. De verschillende sub-niveaus binnen die Staat zijn alleen vanuit internationaal recht niet relevant.

Uit de inventarisatie is gebleken dat er verwarring is ontstaan naar aanleiding van een conclusie in de rapportage van fase 1.³³ Hierin is beschreven dat de Nederlandse regering (in ballingschap) het Duitse oorlogsmateriaal verbeurd heeft verklaard.³⁴ Om diefstal en particuliere toe-eigening te voorkomen, is aangegeven dat dit materiaal toekomt aan de Staat der Nederlanden. Enkele depotbeheerders hebben dit opgevat als dat dit Duitse materiaal dus Rijkseigendom is. Hier is echter een vergelijking te maken met resten achtergelaten ten tijde van andere regimes. Zoals in de inleiding al is aangegeven, worden militaire objecten uit de periode van de Opstand (voorheen Tachtigjarige Oorlog) niet teruggegeven aan Spanje, net zo min als Russische of Franse objecten gevonden in Noord-Holland en daar te koppelen zijn aan de landingen en strijd in 1799, worden teruggegeven aan respectievelijk Rusland of Frankrijk. De enige uitzondering betreft het retourneren van de menselijke resten van een Britse militair uit dezelfde periode, gevonden in Groote Keete te Zijpe. Deze zijn na aankomst in Groot-Brittannië gecremeerd en de as is uitgestrooid bij het *Guards Monument* op *Horse Guards Parade* in Londen, precies zoals de tradities van de *Guards* regimenten voorschrijven. Opmerkelijk is dat de bij het lichaam gevonden *Coldstream Guards* knopen, die gebruikt zijn om het regiment te achterhalen, in de collectie van het provinciaal depot zijn gebleven.³⁵ Blijkbaar geldt voor de militaire objecten dus dat van zowel de 'bezetter' als 'bevrijder', voor zover je van deze termen mag spreken, objecten bewaard blijven in de depots. Het is dan een onlogische praktijk dit voor de jongere perioden niet ook te doen. De uitleg van het (ongeschreven) internationaal recht dat hierop van toepassing is, is dat staatseigendommen – waaronder militaire eigendommen – eigendom kunnen blijven van de buitenlandse mogendheid. Hoe die uitleg in de praktijk wordt toegepast, moet per geval worden beoordeeld en daarvoor zullen, zoals hierboven

³³ Bosman e.a. 2014, 73-74.

³⁴ Staatsblad E133 – 1944, Besluit Vijandelijk Vermogen.

³⁵ <https://collectie.huisvanhilde.nl/>; Inventarisnummers: 5267-16, 17 en 18.

beschreven, met enige spoed nadere afspraken dienen te worden gemaakt. Bijvoorbeeld om te komen tot een werkbare situatie in de vorm van een 'algemeen pardon'.

Een ander element dat naar voren is gekomen, is dat het contrast tussen de omgang met Duits en geallieerd materiaal op departementaal niveau als een bezwaar wordt gezien. Vanuit het ministerie van OCW, in samenspraak met Buitenlandse Zaken en Defensie, wordt betoogd dat de omgang met de oosterburen, de Bondsrepubliek Duitsland tegenwoordig totaal anders is dan 75 jaar geleden. Het claimen van de vondsten op grond van de indertijd terechte verbeurdverklaring komt tegenwoordig wrang over. Er is nog een andere goede reden om de Duitse vondsten in samenspraak met de Bondsrepubliek Duitsland hier te houden. Het is immers een reflectie van onze bezetting door Nazi-Duitsland. Het regime is daar gewijzigd, zoals voor Frankrijk geldt dat het geen keizerrijk meer is. Door het veranderen van de staatsvorm zou het minder als actueel buitenlands eigendom gezien moeten worden. Maar belangrijker is dat de Duitse vondsten van modern oorlogserfgoed ook als *nie wieder Mahnmal* opgevat moeten worden. Ongetwijfeld zal de Bondsrepubliek Duitsland er van harte mee instemmen om op die gronden de vondsten in Nederland te laten.

Als deze keuze ook wordt doorgezet naar het geallieerde materiaal dan is het als erfgoed van onze bevrijding te bezien, een wezenlijk onderdeel van onze gezamenlijke recente geschiedenis. Het is een vondstengroep die de opofferingsgezindheid van het collectief van de geallieerden weergeeft. Die vondsten zijn daarmee mogelijk meer op hun plaats binnen de Nederlandse context, waar ze gebruikt en achtergebleven zijn, dan in een depot ergens in Groot-Brittannië, Canada of de Verenigde Staten van Amerika. Andersom wordt buitenlands modern oorlogserfgoed gevonden op Franse, Belgische en Britse bodem ook daar als het eigen erfgoed beschouwd.

Een vergelijkbare verwarring als eerder geschetst, is er ontstaan ten aanzien van het eigendom van geallieerde zaken. In het interview met de provincie Gelderland werd ten eerste aangehaald dat geallieerd materiaal samenhangt met internationale verdragen. Het enige verdrag dat hierover gaat, is het *Mutual Defense Aid Program* (MDAP). Dat voorziet juist in de overdracht van geallieerd materieel en materiaal voor de wederopbouw van de Nederlandse defensie. In feite is dit een overdrachtdocument! Ten tweede is gewezen op een citaat in RAM211 waarin, overigens onterecht, gesteld wordt dat geallieerde goederen in principe eigendom zijn van het land van herkomst, maar dat zij daar afstand van hebben gedaan. Het zou vervolgens vervallen zijn aan de Staat der Nederlanden. Om direct hierna te concluderen dat Defensiediensten over deze goederen kunnen beschikken.³⁶ Hier is iets te weinig bronnenkritiek toegepast. Deze bewering komt namelijk rechtstreeks uit de Circulaire Wrakkenberging 2009. Dit is het middel waarmee Defensie zich bindt aan die wrakkenberging, en in dezelfde lijn, maar ook gebaseerd op enkele andere gronden, aan het bergen van oorlogsslachtoffers. Het is vooral bedoeld tot het afperken van de bewegingsmogelijkheid van de eigen Defensiediensten en heeft niets te maken met het eigendom. Er is voor een pragmatische oplossing gekozen aangezien Defensie alle benodigde expertise in huis heeft, met uitzondering van archeologie. Er is geen uitsluitingsclausule ten aanzien van andere partijen. Hiermee kan er dus geen sprake van zijn dat archeologen worden geweigerd om wetenschappelijk onderzoek te doen naar modern oorlogserfgoed tijdens vliegtuigbergingen of bergingen van oorlogsslachtoffers. De enige reden van afsluiten van een onderzoekslocatie is die totdat vastgesteld is dat de situatie ter plaatse veilig is. Ook kan de aanwezigheid van stoffelijke resten een argument zijn, zo lang die zelf geen archeologisch onderzoeksdoel dienen. Nader en vroegtijdig investeren in goed overleg tussen betrokken partijen kan hierin werkbare oplossingen bieden.

³⁶ Kok & Vos 2013, 29.

Interessant is het standpunt ten aanzien van Duits en geallieerd erfgoed in de militaire musea in Nederland. Hier blijkt nooit iets over te zijn vastgelegd. Een belangrijk deel van de bijzondere Duitse en Japanse collectie wapentuig van het NMM is in 1959 overgenomen van de Studiecollectie Militair Materieel. Deze studiecollectie is vanaf 1945 gevormd door onder meer alle dumps in Nederland (en vermoedelijk Nederlands Indië) af te struinen. Er is nooit een discussie geweest over bijvoorbeeld de zeldzame V wapens te retourneren naar Duitsland. Sterker nog: het ter discussie stellen van oorlogsbuit uit oudere periodes, zoals aan Spaanse Vaandels uit de Tachtigjarige oorlog en Nederlandse Napoleontische vaandels in Engeland, zou eveneens opportuun zijn. Henk Visser, een inmiddels overleden internationaal vermaard wapenverzamelaar, heeft ooit getracht om een van de 17e eeuwse Benninghkanonnen terug te krijgen onder het mom van "schadevergoeding in het kader van WO 2", maar dit is nooit gehonoreerd. Deze kanonnen, die gelden als de top van de Nederlandse bronsgietskunst, zijn eerst als Franse krijgsbuit in 1811 naar Parijs en sinds de verloren Slag van Waterloo in 1815 als Oostenrijks krijgsbuit in Wenen beland. Het is vrijwel onmogelijk gebleken om buitmateriaal uit het buitenland terug te krijgen dat ooit van de Nederlandse staat was.

Wat te weinig wordt onderkend, is dat zeker moderne oorlogen worden gevoerd met grote hoeveelheden industrieel gefabriceerde verbruiksartikelen. Munitie wordt verschoten en wapens worden vervangen indien ze verloren of kapot zijn gegaan. De militaire logistiek is hierop ingesteld en op voorbereid. Dat houdt dus in dat een strijdende partij van tevoren al rekening houdt met zaken die zullen verdwijnen, en daardoor worden afgeschreven. Binnen de militaire logistiek zijn hier percentages en aantallen voor die het verlies berekenen.

Alle partijen hebben gedurende de periode van WO 2 volgens deze verzorg- en vervangorganisatie op en boven Nederlands grondgebied strijd geleverd. Daarnaast is er voor wat betreft het geallieerde aandeel daarin ook een grote hoeveelheid materiaal in Nederland achtergelaten.³⁷ Een deel hiervan is voor de heropbouw van de Nederlandse krijgsmacht ter beschikking gesteld. Een ander deel hiervan is voor de wederopbouw van het civiele deel van de maatschappij gebruikt na te zijn verkocht via de dienst Domeinen. Brits en Canadees materiaal is vooral overgenomen door de Koninklijke Landmacht voor gebruik hier te lande en voor de opbouw van de troepenmacht in (voormalig) Nederlandsch-Indië. De Luchtmacht is in 1949 een apart dienstvak geworden en heeft bij de opbouw van zowel Brits Gemenebest als Amerikaans materiaal gebruik gemaakt. De Koninklijke Marine idem, waarbij bijvoorbeeld het Korps Mariniers vrijwel geheel met Amerikaans materiaal uitgerust is geworden.

De bovengenoemde *Mutual Aid* overeenkomst was sinds 1 juni 1944 van kracht, maar in de lijn van dat verdrag is al gehandeld sinds mei 1940 kort na de aankomst van de naar Engeland uitgeweken Nederlandse troepen. De voornaamste bepaling was dat het Britse Gemenebest en de Verenigde Staten van Amerika geen betaling zou eisen voor geleverde voorraden, uitrusting, materieel en daarmee verband houdende faciliteiten voor vervoer, oefeningen en medische dienst. Als tegenprestatie zou de Nederlandse regering dit ook niet doen ten aanzien aan de geallieerde troepen geleverde hulp op het gebied van legering en andere aangelegenheden. De daadwerkelijke overeenkomst hierover is gesloten op 22 augustus 1944, en zou van kracht blijven tot zes maanden na afloop van de vijandelijkheden.³⁸ Hiermee liep het voor Europa op 7 november 1945 en in Nederlandsch-Indië op 15 februari 1946 af. In 1946 is voor de opbouw van de Expeditionaire Macht, voor verscheping naar de Oost bij aanvang van de Politionele Acties, het gehele materiaal van gedemobiliseerde Canadezen overgenomen door Nederland. Een groot deel was te velde gebruikt of in dumps opgeslagen. De staat was niet uitmuntend. Hetzelfde geldt voor van de Britten

³⁷ Van Vogelpoel 1959.

³⁸ Protocol between the United Kingdom and the Netherlands regarding Mutual Aid and Currency, London, 22nd August 1944 (British and Foreign State Papers Vol. 147, 940).

overgenomen hier achtergelaten materiaal, materiaal deels afkomstig van het Britse Rijnleger ³⁹, deels uit magazijnen op het Continent en zelfs deels uit Groot-Brittannië zelf.⁴⁰

In bezit nemen van achtergelaten zaken is in dezelfde periode ook, al dan niet oogluikend, toegestaan. Dit principe is in het Burgerlijk Wetboek verwoord. Bij de Zakelijke Rechten staat onder Titel 2, *Eigendom van roerende zaken*, boek 5, artikel 4: *Inbezitneming res nullius*, ofwel *Hij die een aan niemand toebehorende roerende zaak in bezit neemt, verkrijgt daarvan de eigendom*. En verder staat in ditzelfde deel een in dit kader nog belangrijker artikel 18: *De eigendom van een roerende zaak wordt verloren, wanneer de eigenaar het bezit prijsgeeft met het oogmerk om zich van de eigendom te ontdoen*.

Veel van het modern oorlogserfgoed in Nederlandse bodem is begraven, weggegooid of achtergelaten. Dit zijn daarmee zeker objecten die rechtstreeks, met dit artikel 18 in de hand, als eigendom aan de provincie of gemeente, waar ze zijn opgegraven, zijn overgegaan.

Afb. 2. Opgegraven wapens in een vitrine in het Bevrijdingsmuseum Zeeland te Nieuwdorp (Z), met rechtsonder de loop van de hieronder beschreven Lee Enfield No 4 (foto Military Legacy, Dordrecht).

Een deel van het geallieerde materiaal, zeker als het uit archeologische context komt, is niet altijd meer aan een oorspronkelijke eigenaar toe te schrijven. Een *Lee-Enfield* No 4 geweer opgegraven op Walcheren, in de collectie van het Bevrijdingsmuseum Zeeland te Nieuwdorp, is hier een tekenend voorbeeld van. Het model van het geweer is duidelijk. Door de corrosie zijn geen stempels meer leesbaar. De makelij, of land van herkomst is niet te achterhalen. Het kan Brits zijn of Canadees, zelfs Amerikaanse productie is niet uit te sluiten. De eenheid aan wie het wapen is uitgereikt, is ook niet duidelijk. Bij de bevrijding van Walcheren zijn Britten, Canadezen, Polen en Amerikanen betrokken

³⁹ De functie van het Rijnleger was in eerste instantie bezettingsmacht. Nadat het bestuur weer werd overgenomen door Duitse burgers, werd het slechts het commando voor de troepen in Duitsland, en niet meer verantwoordelijk voor het bestuur.

⁴⁰ Van Vogelpoel 1959, 30, verwijst hierbij naar Rapport Meynen. Meynen was gereformeerd ondernemer, die als bekwaam organisator in 1945-1946 eerst korte tijd Secretaris-Generaal en daarna minister van Oorlog was.

geweest. Bovendien is met de inzet van No 10 *Interallied Commando* een veelheid van landen betrokken geweest binnen deze multinationale commando-eenheid. In de strijd rond Domburg zijn bijvoorbeeld Noorse en Belgische commando's ingezet. Hiermee is duidelijk dat wanneer de vondst wel als van geallieerde herkomst beschouwd kan worden, dit nog niet betekent dat een eigenaar aan te wijzen is. Dit is pas mogelijk wanneer één specifieke en herkenbare eenheid in een gebied actief is geweest. Een voorbeeld hiervan is een deel van een Amerikaanse *Meatcan M-1942, Stainless*. Elst-Mussenbergstraat, de vindplaats van deze *messtin* helft is tijdens WO2 alleen kort gebruikt als basis voor de Amerikaanse 101e *Airborne* Divisie aan het einde van operatie *Market Garden*. De rest van de vondsten is van Britse origine, en veel moeilijker aan een eenheid te koppelen. Zoals boven beschreven is dan de eenheid wel achterhaald, maar dan is het eigendom nog niet vanzelfsprekend.

Afb. 3. Bodem van een Amerikaanse *Meatcan M-1942, Stainless*, gevonden in Elst-Mussenbergstraat, afkomstig van het 101^e *Airborne* Divisie (foto Military Legacy, Dordrecht).

In bovenstaande depoteis wordt gesteld dat '*Persoonlijke eigendommen die kunnen worden herleid tot persoon*' niet worden opgenomen. Net als bij de boven beschreven problematiek tot het aanwijzen van een specifieke eigenaar, kan er onduidelijkheid zijn over wat wel en wat niet persoonlijk eigendom is. De aanwezigheid van een naam op een object is nog geen bewijs dat het een persoonlijk eigendom betreft. Al sinds lang worden, bijvoorbeeld in militaire context, objecten met namen, initialen of onderdeelaanduidingen gemarkeerd. Er zijn diverse voorbeelden van Romeins vaatwerk waarop een eigenaar zijn naam heeft gekrast. Ook gezamenlijk gebruik van objecten kunnen zo aangeduid zijn, zoals de wijnkruik gebruikt binnen de centurie onder leiding van Hadmus.⁴¹ Militaire uitrusting was geen persoonlijk eigendom, en kon makkelijk overgedragen worden. Het onderscheiden van de 'eigen' spullen ten opzichte van die van de kameraden die met exact hetzelfde materiaal zijn uitgerust is van belang om het overzicht te bewaren. Zelfs tot in

⁴¹ Bosman 1997, fig. 5.13.

recente tijden komt het markeren van dergelijke stukken voor.⁴² Er dient dus een afweging gemaakt te worden of een vondst een van dienstwege verstrekt object is, waarop de naam van een gebruiker is vastgelegd, of dat het een door een persoon zelf aangeschaft of privé verkregen object betreft. In deze lijn is dus een mess-tin met ingekraste naam te zien als persoonlijke standaarduitrusting, maar geen persoonlijk eigendom. En een herkenningsplaatje waar de gegevens van die militair op vermeldt staan, is dat evenmin. Maar een als herinnering gekochte ring met zijn initialen is dat echter wel.

Afb. 4. Links: Nederlands herkenningsplaatje op naam van Wilhelmus Oud Ammerveld, huzaar bij 4 R.H. en op 10 mei 1940 gewond geraakt tijdens het Duitse bombardement op de Nieuwe Alexanderkazerne in Den Haag, waarbij dit plaatje verloren is (foto Military Legacy, Dordrecht); Rechts: Ring met initialen J.B. of B.J., aangeschaft tijdens de mobilisatie 1939-1940 (collectie Museum Rotterdam 40-45-Nu).

Advies

Op Rijksniveau dient te worden aangegeven dat modern oorlogserfgoed onmiskenbaar als Nederlands erfgoed wordt beschouwd, waarmee het valt binnen de regels van de Erfgoedwet, en dat staats eigendommen kunnen toekomen aan de staat in kwestie, tenzij hierover andere afspraken zijn gemaakt. Alle materialen waarop door binnen- of buitenlandse particuliere eigenaren geen aanspraak kan worden gemaakt, en/of waarvan buitenlandse mogendheden vrijwillig afstand doen, dient indien behoudenswaardig, te worden gedeponeerd volgens de regels zoals gesteld in genoemde wet. Militair materiaal wordt beschouwd als staats eigendom en, hoewel een hoeveelheid verbruiksartikelen, conform de nader te maken afspraken met buitenlandse mogendheden behandeld. De enige uitzondering in de erfgoedwet en op basis van het internationaal recht is als een persoon daadwerkelijk bewijs kan leveren van eigendom of als een buitenlandse mogendheid expliciet om teruggave verzoekt; in 'die gevallen kan een vondst in overleg worden geretourneerd aan de eigenaar of diens nabestaanden. In alle andere gevallen wordt een gedeponeerde vondst opgenomen en als een goed huisvader behandeld, ook al zou deponeren een tijdelijk karakter hebben.

⁴² Een met rang, achternaam, bloedgroep en registratienummer gemarkeerde helm gedragen in 1984, zie: De Joode 2019, 222.

Hoofdstuk 2 Wet Wapens en Munitie (WWM)

De WWM en archeologische vondsten

Dit hoofdstuk heeft betrekking op wapens en munitie die kunnen worden opgegraven in zowel gevechtstvelden als in dumpplaatsen in het achterland uit de Tweede Wereldoorlog in Nederland. Wapens uit andere periodes vallen niet binnen de scope van de huidige rapportage. Een deel van die wapens kan overigens al uit de periode van WO1 dateren. Voor oudere wapens dan 1870 gelden deels soepeler regels, en de kans op het aantreffen van wapens gefabriceerd na januari 1945 wordt uitermate gering geacht.⁴³

Na het eigendom is dit knelpunt consequent genoemd, soms zelfs als eerste. In het kader van deze problematiek rond (resten van) vuurwapens is namens het vakberaad van provinciaal archeologen in april 2019 een brief geschreven aan minister Grapperhaus (Justitie).⁴⁴ In deze brief wordt met name aandacht gevraagd voor de problemen die tegenwoordig ondervonden worden bij wapens die als archeologische vondst naast onder de WWM ook onder de Erfgoedwet vallen. Over archeologische vondsten is namelijk in de WWM niets expliciet geregeld. Aan een antwoord wordt tijdens het schrijven van onderhavig rapport nog gewerkt.⁴⁵ Jean Luc Luijs van het ministerie van Justitie en veiligheid geeft in zijn reactie wel al een richting aan waarin dit antwoord zal gaan: “wat archeologische wapens (van na 1870 en van voor 1945) betreft, is dit een kwestie waar we ons over moeten buigen want formeel is het zo dat daar een verloop of ontheffing voor nodig is. Een generieke ontheffing is allicht het meest aangewezen omdat er dan meer mogelijkheden zijn om de vergunning zo in te richten dat de archeologen er ook mee uit de voeten kunnen. Naar aanleiding van een brief van het IPO (provincies) ben ik aan het uitzoeken wat de huidige praktijk is. Want dat weet ik eerlijk gezegd niet. Ik weet ook niet of de regelgeving echt tekort schiet op dit moment of dat het er eerder om gaat dat we, binnen de huidige juridische kader, een beleidslijn hierop formuleren zodat er meer duidelijkheid en eenheid van handelen ontstaat.”

Uit de reactie van een vergunningverlener is in zoverre helder waar de schoen wringt. Justis geeft namelijk zelf aan dat het geen apart beleid met betrekking tot archeologische vondsten heeft. Zij gaan er vanuit dat in het geval er een wapen in de zin van artikel 1 onder 3 van de WWM in de bodem wordt gevonden, er een ontheffing zal moeten worden aangevraagd.⁴⁶ Zij gaan voorbij aan het feit dat het erfgoedobjecten zijn die onder de Erfgoedwet (kunnen) vallen. Zij verlenen immers geen vergunningen op basis van die wet maar uitsluitend op basis van de WWM.

Bij het benaderen van enkele handhavers blijkt dat slechts zeer zelden in de bodem gevonden wapens worden behandeld. In Rotterdam is het in de afgelopen 20 jaar tweemaal voorgekomen⁴⁷, in Utrecht slechts eenmaal.⁴⁸ In dat laatste geval bleek na beoordeling dat het geen wapen meer betrof, waarna geen actie ondernomen is. Wel wordt gesteld dat als het vuurwapens zijn die onder de WWM vallen en in zodanige staat dat ze voor bedreiging of afdreiging geschikt zijn en de vinder

⁴³ Het is echter niet geheel uitgesloten zoals is gebleken bij een recent bij het NMM gemelde vondst van een kist met (zeldzame kunststof!) kolven voor de pistoolmitrailleur *Uzi*. De *uzi* was van 1960 tot 1998 in gebruik bij de Koninklijke Landmacht. Tevens is vorig jaar met (illegaal) magneetvissen in Limburg een geluid gedempt pistool gevonden dat toebehoord heeft aan de geheime Nederlandse *stay-behind* organisatie uit de Koude Oorlog.

⁴⁴ Mondelinge mededeling R. Proos, provincie Zuid-Holland; Meijdam 2019.

⁴⁵ Email J.-L. Luijs, Ministerie van Justitie.

⁴⁶ Email S. Augustuszoon, Justis, afdeling Verlening & Toetsing (V&T).

⁴⁷ Mondelinge mededeling, F. Damme, operationeel specialist, afdeling Korpscheftaken, politieregio Zuid-Holland-Zuid.

⁴⁸ Email H. Verweij, teamleider CBRN-Explosieven Veiligheid (TEV), afdeling Korpscheftaken Midden Nederland

opteert wel voor behoud dan kunnen ze overgedragen worden naar een verzamelaar als ze in de verzameling passen of worden overgedragen aan een museum.

Tenslotte is gebleken dat in de archeologisch praktijk wel al gewerkt wordt met restricties ten aanzien van het documenteren en deponeren van objecten die binnen de WWM vallen. Zo worden in een PvE expliciet alle categorieën zoals deze binnen het OCE (Opsporing Conventionele Explosieven) worden onderscheiden opgesomd, inclusief de 'toebehoren tot munitie'.⁴⁹ Deze categorie wordt in de regel alleen gebruikt als een indicatie op het aantreffen van CE, maar bevatten geen explosieve lading. Formeel betreft het hier dus ongevaarlijk en prima potentieel te behouden objecten.

De WWM

De Wet Wapens en Munitie (WWM) kent een onderverdeling in vier categorieën wapens. Daarnaast is er ook een bepaling met betrekking tot munitie. Al deze categorieën kunnen tijdens archeologisch veldwerk aangetroffen worden en gaan gepaard met verschillende regels/vergunningen. Voor sommige wapens geldt dat daarvoor geen verlof c.q. ontheffing nodig is, voor andere juist weer wel. Om duidelijkheid te verschaffen is hieronder een opsomming van de wapens in de diverse categorieën opgenomen, de aspecten die daarmee samenhangen en die relevant zijn in een archeologische context.

Een belangrijk aandachtspunt is dat bij de inventarisatie is gebleken dat sommige depotbeheerders bij het weigeren van aannemen van wapens het argument gebruiken dat ze als overheidsdienaren niet de wet en in het bijzonder de WWM mogen overtreden. Door echter de vondsten te weigeren op deze gronden is er impliciet een overtreding van de Erfgoedwet. De wapens zijn immers opgegraven volgens een door een bevoegde overheid goedgekeurd PvE, en betreft een volgens de regels van de KNA geselecteerde vondstgroep die ter deponering wordt aangeboden. De beide wetten zijn in Nederland gelijkwaardig. Wel kan het voorkomen dat wetten en regelgeving met elkaar in conflict zijn, maar dat hoeft niet te betekenen dat er een overtreding wordt begaan, zo lang één van de wetten gevolgd wordt. Naast de depots die weigeren wapens op te nemen, zijn er ook depots die dat wel doen, zelfs tentoonstellen, en waarop niet gehandhaafd wordt inzake de WWM. Met dit laatste is er een precedent geschapen.

Wat eveneens bij de interviews is opgevallen dat juridische regels worden geplukt, zonder naar het gehalte te kijken. Er is immers een onderscheid tussen de feitelijke wetstekst en afgeleiden daarvan, zoals Besluit, Regeling, Circulaire en Maatregel van Bestuur. De laatsten zijn vooral uitwerkingen of handleidingen voor de praktijk. Er hoeft echter geen verplichting achter te schuilen, zoals dat wel het geval is bij de feitelijke wetstekst. Er zal echter zelden sprake zijn van tegenspraak tussen beide.

Het schoonmaken en/of restaureren van wapens wordt volgens de WWM niet gezien als een ontheffingsplichtige handeling. Dat zou alleen gelden als het wapen weer schietklaar gemaakt wordt of bijvoorbeeld gewijzigd wordt van half- naar volautomatisch waarmee de bestemming verandert). Conservering/restauratie is daarmee te zien als schoonmaken.

Een wapen is vrij indien het een doorgerot of vastgeroest exemplaar betreft. De 'rotte' exemplaren zijn dan categorie IV (zie onder) geworden en mogen vrij voorhanden zijn, maar niet zichtbaar open en bloot op de openbare weg gedragen worden.

Het impliceert wel dat degene, die de wapens hanteert, inzicht moet hebben of de wapens nog geschikt zijn om mee te vuren. Daarnaast blijft natuurlijk de gevaarstelling van geladen wapens. Dit is vaak lastig waar te nemen aan de buitenkant van een wapen (zie onder wapenveiligheid).

⁴⁹ Zie bijvoorbeeld: Hordijk & Mietes, 2014.

1. Categorie I:

Ongewenste niet-vuurwapens zoals stiletto's, valmessen, werpsterren of werppennen, vlindermessen, boksbeugels, katapulten, pijlen en nepwapens.

Archeologische verwachting

Deze wapens zullen niet vaak worden aangetroffen in een archeologische context, maar het valt niet uit te sluiten dat ze kunnen opduiken tijdens opgravingen. Zo hadden bijvoorbeeld piloten wel eens een boksbeugel of ander vergelijkbaar wapen bij zich hadden om zichzelf te verdedigen in geval van neerkomen achter de vijandelijke linies. Valmessen (messen waarbij de kling door zwaartekracht uit de greep omlaag valt en tevoorschijn komt) behoorden tot de standaarduitrusting van de Duitse parachutisten uit de Tweede Wereldoorlog en in concentratiekampen en gevangenissen werd tijdens de Tweede Wereldoorlog onder meer gebruik gemaakt van ploertendoders. Ook deze vallen onder deze categorie wapens, evenals geluiddempers die op een vuurwapen zitten/deel van een vuurwapen uitmaken.

Benodigd papierwerk

Zoals de term “ongewenste wapens” aangeeft zijn dit wapens waarvan men niet wil dat deze zich in de maatschappij bevinden. Het is de zwaarste categorie wapens en om deze te mogen bezitten dient de eigenaar over een speciale ontheffing van de Minister van Veiligheid en Justitie te beschikken, die na aanvraag kan worden verleend door de dienst Justis. Daarbij kan verwezen worden naar paragraaf 1.4 in de WWM waarin staat de Minister van Veiligheid en Justitie ontheffing kan verlenen voor “wapens die het karakter dragen van oudheden”.

De politie kan aan de beheerder van de wapens eisen stellen aan de ruimte/opslag waar deze objecten zich bevinden. Hiervoor zijn geen objectieve criteria in de wet vastgelegd, maar dient in overleg met de politie te worden bepaald.

Aandachtspunt:

in WWM paragraaf 13.1 staat: *Het is verboden een wapen van categorie I te vervaardigen, te transformeren, voor derden te herstellen, over te dragen, voorhanden te hebben, te dragen, te vervoeren, te doen binnenkomen of te doen uitgaan.* Dit impliceert dat het voor een veldarcheoloog verboden is om dergelijke stukken bijvoorbeeld over te dragen aan een restaurator of depotbeheerder.

2. Categorie II:

Militaire (vuur)wapens, zoals automatische vuurwapens en handgranaten en mijnen. Ook voorwerpen met giftige, verstikkende, weerloosmakende en traanverwekkende stoffen zoals traangas en pepperspray, vallen binnen deze categorie.

Archeologische verwachting

Binnen het kader van modern oorlogserfgoed valt hierbij voornamelijk te denken aan mitrailleurs, pistoolmitrailleurs en ook kanonnen aan boord van vlieg-/en voertuigen. Voor wat betreft handgranaten en (land)mijnen: deze vallen onder de wetgeving aangaande munitie (zie verderop). Ook bijvoorbeeld vlammenwerpers en alle kanonnen vallen onder deze categorie.

Benodigd papierwerk

Evenals voor Categorie I wapens geldt dat ook voor bezit van wapens van deze categorie een ontheffing dient te worden aangevraagd bij de dienst Justis van het Ministerie van Veiligheid en Justitie. De lokale afdeling Korpscheftaken van de politie geeft vervolgens een verlof tot voorhanden hebben van deze wapens. Om de wapens te mogen vervoeren dient toestemming te worden verleend door dezelfde afdeling Korpscheftaken van de lokale politie.

Elk individuele vuurwapen van deze categorie dient bij de afdeling Korpscheftaken te worden aangemeld en bijgeschreven op de bijlage van het wapenverlof. Daarbij worden de vervaardiger, het kaliber en het serienummer van het hierin vermeld.

Het transport en overdracht van dergelijke wapens aan een andere eigenaar/beheerder kan alleen na toestemming van de afdeling Korpscheftaken en bijschrijving op de bijlage van de toekomstige eigenaar/beheerder (zie ook bij categorie III).

De politie kan aan de beheerder van de wapens eisen stellen aan de ruimte/opslag waar deze objecten zich bevinden. Hiervoor zijn geen objectieve criteria in de wet vastgelegd; dit dient in overleg met de politie te worden bepaald.

Aandachtspunt

De WWM kent duidelijke regels over hoe vuurwapens onklaar dienen te zijn/worden gemaakt. Indien daaraan niet wordt voldaan, worden vuurwapens van de categorie II en III als scherp zijnde beschouwd. Dit impliceert dat geen enkel archeologisch vuurwapen, in welke conditie dan ook, wordt gezien als een scherp zijnd en functionerend wapen. Derhalve dient elk wapen apart te worden bijgeschreven.

3. Categorie III:

Pistolen, revolvers, geweren, alarm- en start pistolen/revolvers, werpmessen en toestellen voor beroepsdoeleinden die geschikt zijn om projectielen af te schieten.

Archeologische verwachting

Geweren, pistolen en revolvers zijn de wapens die behoren tot de standaardbewapening van de meeste militairen van de Tweede Wereldoorlog. Deze zullen dan ook frequent kunnen opduiken.⁵⁰

Benodigd papierwerk

In tegenstelling tot categorie I en II is hiervoor geen ontheffing nodig van de minister. Het papierwerk aangaande deze categorie wapens wordt volledig door de afdeling Korpscheftaken van de lokale politie bijgehouden. Aanvragen voor het bezit, transport en/of overdracht van een dergelijk wapen worden allemaal door de politie afgehandeld. Voor elk transport en elke overdracht dient, evenals bij categorie II wapens eerst toestemming te worden gevraagd en een papieren traject te worden gevolgd.

Om wapens te transporteren wordt eerst aan de politie doorgegeven welke wapens het betreft en naar welke bestemming deze gaan. Vervolgens zal de politie een vervoersbewijs voor deze wapens opmaken dat met het transport mee moet worden genomen.

Om wapens aan derden over te dragen, dient de politie de gegevens van de huidige beheerder en de toekomstige beheerder te weten, evenals de gegevens van de wapens die het betreft. Vervolgens zal er door de politie een overdrachtsbewijs worden gemaakt dat door de ontvangende partij bij overdracht dient te worden getekend en geretourneerd aan de politie.

⁵⁰ Als overzicht kan bijvoorbeeld Gander & Chamberlain 1978 voor Duitse wapens, inclusief alle buitwapens worden gebruikt.

Net zoals bij wapens van categorie II zal de politie aan de beheerder van de wapens eisen stellen aan de ruimte/opslag waar deze objecten zich bevinden. Hiervoor zijn geen objectieve criteria in de wet vastgelegd; dit dient in overleg met de politie te worden bepaald.

Let op: seinpistolen lijken op pistolen maar verschieten munitie met “ouderwets” zwartkruit. Dit betekent dat alle seinpistolen die gemaakt zijn voor 1 januari 1945 zijn vrijgesteld en niet vergunningsplichtig zijn.

Aandachtspunt

De WWM kent duidelijke regels over hoe vuurwapens onklaar dienen te zijn/worden gemaakt. Indien daaraan niet wordt voldaan, worden vuurwapens van de categorie II en III als scherp zijnde beschouwd. Dit impliceert dat geen enkel archeologisch vuurwapen, in welke conditie dan ook, wordt gezien als een functionerend wapen. Derhalve dient elk wapen apart te worden bijgeschreven.

Afb. 5. Bodemvondst van een Nederlandse stormdolk M17 met een dubbele snijkant. Wapen dat in categorie IV valt, aangezien de kling niet opvouwbaar is, anders zou het een categorie I wapen betreffen (foto Military Legacy, Dordrecht).

4. Categorie IV:

Blanke wapens (messen), zwaarden, degens, sabels, bajonetten, wapenstokken, lucht-, gas- en veerdrukwapens, harpoenen en kruisbogen.

Archeologische verwachting

Blanke wapens waren tijdens de Tweede Wereldoorlog nog in gebruik. Denk daarbij voornamelijk aan bajonetten, vechtmessen en (veelal ceremoniële) zwaarden en sabels. Zij kunnen dus nog worden aangetroffen bij archeologisch onderzoek.

Benodigd papierwerk

Deze categorie is de lichtste categorie in de WWM. Bezit hiervan hoeft niet te worden aangemeld/vastgelegd. Het bezit ervan is vrij toegestaan, maar het is wel verboden om deze te “dragen”, dat wil zeggen open en bloot bij je te hebben. Papierwerk is niet nodig om deze wapens te verwerven/over te dragen aan derden.

Wel geldt voor de wapens uit alle categorieën dat deze niet mogen worden overgedragen / overhandigd aan personen onder de leeftijd van 18 jaar.

De bovenstaande onderverdeling in categorieën geldt niet alleen voor complete wapens, maar ook voor essentiële onderdelen. Hetzelfde papierwerk/vergunningentraject is benodigd voor de volgende in de WWM opgesomde onderdelen:

- *De loop en de onderdelen die bestemd zijn om een vuurwapen (vol) automatisch te doen schieten en daarnaast de hieronder – niet limitatief- opgesomde onderdelen:*
- *Specifiek voor de revolvers: de kast (frame), de loop en de cilinder.*
- *Specifiek voor geweren: de kast (het frame), het magazijn, de bascule, het staartstuk, de loop en de grendel of afsluiter.*
- *Specifiek voor pistolen de kast (het frame), het magazijn, de loop en de slede.*

Vrijgesteld zijn hulpmiddelen voor het laden van een wapen, zoals een laadstrip, patroonhouder, patroonschakels of een patroonband.

Aandachtspunt:

Patroonmagazijnen zoals die in pistolen/mitrailleurs gebruikt worden om het wapen te laden, mogen volgens de WWM alleen in bezit zijn van een wapenbeheerder indien hij ook het bijbehorende wapen op zijn verlof heeft staan. Dit betekent dat bijvoorbeeld het magazijn van een Stengun niet in bezit mag zijn, als er niet reeds een Stengun aanwezig is in de collectie.

Niet alle blanke wapens vallen onder categorie IV. Indien messen aan de onderstaande eigenschappen voldoen, vallen zij onder categorie I en is voor bezit ervan een ministeriële ontheffing nodig:

- opvouwbare messen, indien het lemmet meer dan een snijkant heeft of de lengte in opgevouwen toestand langer dan 28 cm is.
- blanke wapens die uiterlijk gelijken op een ander voorwerp dan een wapen (denk bijvoorbeeld aan messen die verborgen zijn in wandelstokken).

Het is echter niet de verwachting dat dergelijke wapens worden aangetroffen in de context van conflictarcheologie van de Tweede Wereldoorlog.

5. Munitie:

De categorisering van munitie volgt in grote lijnen die van de wapens. Categorie II munitie betreft specifieke oorlogsmunitie en Categorie III betreft de overige munitie van vuurwapens. Voor het bezit van munitie dient de beheerder een speciale ontheffing c.q. Verlof te bezitten van het ministerie c.q. de politie. Dit geldt ook voor losse onderdelen van munitie zoals kogels, hulzen en slaghoedjes voor gebruik in hulzen. Daarbij worden strenge beperkingen gesteld aan de aard en kaliber van de munitie. Het is af te raden om scherpe munitie in beheer te nemen en het is onwaarschijnlijk dat het ministerie/politie een vergunning zal afgeven voor munitie vanuit archeologische context. Vrijgesteld, en dus niet vergunningsplichtig, zijn uitsluitend reeds verschoten hulzen voor zowel geschut als klein kaliber vuurwapens (art.18 regeling Wet Wapens en Munitie).

Aandachtspunt: landmijnen en handgranaten vallen volgens de civiele wetgeving onder de categorie wapens. Bij het Ministerie van Defensie vallen deze echter onder de categorie munitie. Hierdoor kan spraakverwarring ontstaan. Bij projecten waar OCE wordt uitgevoerd, worden landmijnen als munitie artikelen behandeld. De kans is zeer klein dat deze munitiesoorten in een archeologisch depot belanden, aangezien het in de meeste gevallen gaat om artikelen met een voorgespannen slagpin, en daarmee een verhoogd risico.

6. Vergunningen/ontheffingen en problemen die daarbij kunnen ontstaan binnen de context van het archeologische werkveld.

Om wapens van categorie I, II, en/of III te mogen bezitten, zijn papieren nodig. Voor wapens van categorie I en munitie van categorie II dient daarvoor eerst een ontheffing te worden aangevraagd bij de dienst Justis van het Ministerie van Justitie en Veiligheid. Verder toezicht/controle op het beheer van de wapens/munitie wordt overgelaten aan de politie, afdeling Korpscheftaken, die ook bepaalt wat de veiligheidsvereisten zijn van de ruimte waarin de wapens worden opgeslagen. Deze criteria zijn niet objectief in de wet vermeld. Op de ontheffing staat het doel waarvoor de wapencollectie aanwezig is, en de beperkingen en voorschriften.

Nadat een ontheffing is verleend, worden de wapens/munitie bijgeschreven op het “verlof tot het voorhanden hebben van (vuur)wapens”. Bij de redenen voor het hebben van een ontheffing worden expliciet verzamelaars en erkende musea vermeld (WWM artikel 4.3). De vereisten worden genoemd in de Circulaire wapens en munitie 2018 (Cwm 2018). Afhankelijk van het redelijk belang zullen de vereisten genoemd in onderdeel B/3.1 van de Cwm 2018 m.b.t. Wapenverzamelaars of onderdeel B/3.6 van de Cwm 2018 m.b.t. tot Musea van toepassing zijn.⁵¹ Archeologische diensten/depots worden niet gememoreerd en zullen in de praktijk waarschijnlijk onder de verzamelaars/musea worden geschaard. Probleem daarbij kan zijn dat in de (nieuwe) wet sprake is van musea die door de minister van veiligheid en justitie zijn erkend. Archeologische depots vallen hier niet onder. Om een wapen van de categorie II of III bij te schrijven op een verlof, dient er een WM2 formulier te worden ingevuld met daarop de gegevens van het wapen, gegevens van de huidige eigenaar en de gegevens van de toekomstige eigenaar. Probleem met wapens vanuit archeologische context is daarbij dat van deze wapens veelal niet alle gegevens bekend zijn, en dat er geen vorige legale eigenaar is die in het politie registratiesysteem voorkomt. Elk vuurwapen van de categorie II en III dat niet in het politie registratie systeem voorkomt is illegaal en bezit ervan is strafbaar. Voor het in bezit hebben van wapens van de categorie III is een verlof nodig dat verstrekt wordt door de politie en hoeft er niet naar het Ministerie te worden gegaan. Redenen voor het verlenen van een verlof zijn van diverse aard, en het verlof dient te worden aangevraagd via het WM3 formulier. Voor de archeologische diensten/depots is een verlof volgens het model WM8 (verlof tot het voorhanden hebben van een verzameling) de meest logische. Daarnaast bestaan er ook andere modellen van het verlof, maar die zijn voor sportschutters en/of jagers en kennen een gelimiteerde omvang voor wat betreft het aantal vuurwapens dat in bezit kan worden genomen.

Er is een probleem ten aanzien van de registratie van wapens als bodemvondsten indien deze moeten worden bijgeschreven op een verlof. In een groot deel van de gevallen zijn de wapens van ijzer en zijn door de corrosie in de bodem de ingeslagen merken verdwenen, waaronder het wapennummer. Dit wapennummer is essentieel voor de digitale verwerking in het door politie en justitie gehanteerde systeem *Verona*. Een praktische oplossing is het bij het omgaan met erfgoed verplichte unieke vondstnummer als ‘wapennummer’ te gebruiken.⁵²

Ook onderdelen van wapens zijn wapens in de regels van de WWM. Hierbij wordt door de handhaver wel toegezien of het essentiële onderdelen zijn die voor de werking van het wapen noodzakelijk zijn. Er is een kans dat hierbij discussie ontstaat. Is een vlamdemper voor een Duits 2 cm Flak kanon een essentieel onderdeel? Is een magazijn voor eenzelfde vuurmond een essentieel onderdeel? Korpscheftaken Zuid-Holland-Zuid oordeelde over de eerste schoorvoetend nee, maar voor de tweede ja, tenzij de veer en patronenplaat zijn verwijderd of in dermate staat zijn dat ze niet kunnen werken.⁵³ Er zijn diverse voorbeelden waarbij identieke magazijnen als archeologische vondsten zijn gedeponeerd, zoals in Nijmegen en Arnhem.

7. Wapenveiligheid

Bij het vinden van een wapen in archeologische context is het aspect veiligheid van eerste belang. Het is niet verstandig wapens te hanteren als men geen weet heeft van wapenveiligheid. Het advies is daarom altijd: afblijven en overlaten aan iemand die aantoonbaar beschikt over kennis van

⁵¹ Reactie S. Augustuszoon, Justis, afdeling Verlening & Toetsing (V&T).

⁵² Echter in de registratie van de wapencollectie van het NMM bevinden zich ook wapens op de bijlage zonder wapennummer en/of vervaardiger, die desondanks probleemloos in Verona staan geregistreerd. Hiermee is duidelijk dat er altijd registratiemogelijkheden zijn.

⁵³ Mondelinge mededeling A. Leevenson, Stichting Bunkerbehoud Dordrecht.

wapenveiligheid. Hanteer een vuurwapen nooit met een vinger op of om de trekker. Richt een wapen nooit op een levend wezen.

Een slag- of steekwapen heeft over algemeen een geslepen snede. Zo lang het wapen in een schede blijft kan dit geen gevaar opleveren. Echter leren schedes kunnen broos zijn geworden of relatief dunwandige ijzeren schedes kunnen zijn gecorrodeerd, waarmee het beschermende element is verminderd.

Sommige wapens, zoals het door de Duitse Fallschirmjäger gebruikte valmes zit verborgen in de greep. Het is door een druk op een hendel te ontgrendelen. In tegenstelling tot een stiletto komt de kling niet door middel van een veer naar buiten.

Afb. 6. Delen van in Valkenburg (ZH) gevonden twee Nederlandse M95 geweren en een Nederlandse klewang. De grendels van beide geweren zijn door een OCE-deskundige geopend om te zien of een patroon in de kamer aanwezig is. De wapens zijn in deze toestand gelaten en verder als erfgoed behandeld. (foto M. Hemminga, Archol).

Of een vuurwapen zichtbaar geladen is, hangt sterk af van het soort wapen.

Bij grendelgeweren en -karabijnen⁵⁴ is over het algemeen aan de buitenzijde zichtbaar of een slagpin in gespannen toestand is gebracht. Het achterste deel van de slagpin is dan naar buiten gebracht door middel van de grendel. Dit hoeft nog niet te betekenen dat er een patroon in de kamer aanwezig is. Maar bij het hanteren van het wapen wordt het wel als geladen beschouwd. Mits de grendel te bewegen is, is het raadzaam deze te openen en te zien of er een patroon in de kamer zit. Als de grendel is vastgeroest dan kan het nemen van een röntgenopname dit eveneens tonen. In veel gevallen zijn wapens onklaar gemaakt en gedumpt. In dit soort gevallen kan de grendel zijn verwijderd en elders weggegooid. Het wapen is daarmee niet direct bruikbaar. Ook komt voor dat de kolf bewust is gebroken. Bij grendelgeweren zonder grendel is de opening van de kamer meestal zichtbaar, tenzij deze geheel is gecorrodeerd. De kans dat een patroon dan alsnog in de kamer aanwezig is, is zeer gering aangezien bij het uitnemen van de grendel, de hulstrekker geactiveerd wordt. Hierbij wordt een patroon(huls) uit de kamer verwijderd.

⁵⁴ Het verschil tussen een grendelgeweer en -karabijn is alleen de lengte van het wapen. Het werkingsmechanisme is hetzelfde. Vaak worden beide algemeen aangeduid als kogelgeweer.

Bij semi-automatische geweren en karabijnen is er geen gespannen slagpin aan de buitenzijde zichtbaar. Bij deze wapens wordt door middel van een spangreep een eerste patroon in de kamer gebracht. Afhankelijk van de stand waarin het wapen staat wordt na het bewegen van de trekker één of meerdere patronen achter elkaar afgeschoten. Zowel in geladen als ongeladen toestand staat de spangreep in de voorste stand. Deze wapens zijn dus altijd als geladen te beschouwen.

Bij pistoolmitrailleurs, lichte en zware mitrailleurs geldt hetzelfde als hierboven gesteld. Er is geen zichtbare slagpin. Het niet geplaatst zijn van een magazijn bij pistoolmitrailleurs of lichte mitrailleurs of een patroonband bij zware mitrailleurs is geen garantie dat er geen patroon in de kamer aanwezig kan zijn. Daarom zijn deze wapens ook altijd als geladen te beschouwen.

Bij revolvers is het mogelijk om van de voorkant in de trommel te kijken. De trommel is namelijk ook meteen de kamer waarin de patroon verschoten wordt. Het is echter niet mogelijk om in de kamer te kijken die direct voor de haan met slagpin zit. Wel is zichtbaar of deze haan gespannen staat of niet. Indien dit het geval is, en er patronen of patroonhulzen zichtbaar zijn in de trommel, dan is het wapen zeker als geladen te beschouwen. Zijn er geen patronen zichtbaar maar is de haan toch gespannen dan is er een (zeer) grote kans dat het wapen geladen is. Bij een gesloten haan is er de kans dat deze half gespannen staat en dat er een mogelijkheid is dat zich een patroon hiervoor bevindt. Kortom bij revolvers dient er ook altijd vanuit te worden gegaan dat het wapen geladen is.

Bij pistolen is van de buitenzijde niet zichtbaar of het wapen geladen is. Deze zijn derhalve altijd als gevaarlijk te beschouwen. Ook bij een uitgenomen magazijn kan zich nog een patroon in de kamer bevinden. Het enige moment waarop een pistool als vrij veilig te beschouwen is, is wanneer de slede geheel naar achter staat, de (lege) kamer zichtbaar is en het voorste deel van de loop uit de slede steekt. Deze positie neemt het wapen automatisch aan na het verschieten van de laatste patroon uit het magazijn.

8. Praktijk met betrekking tot de huidige wetgeving WWM

Veldarcheologen/depots dienen erkend te worden door de Minister van Veiligheid en Justitie als erkende bewaarplaatsen van een verzameling wapens (vergelijkbaar met erkende musea). Zij kunnen daarmee eventueel in aanmerking komen voor een ontheffing voor wapens van Categorie I en II en een verlot voor wapens van Categorie III.

Er dient een algemene erkenning te zijn dat wapens, die uit archeologische context komen en niet meer kunnen functioneren, beschouwd worden als zijnde onklaar en niet gelijkgesteld worden met scherpe wapens. Hiermee zouden deze wapens niet hoeven te worden bijgeschreven op een verlot en is bezit ervan niet langer illegaal, zowel te velde, bij de certificaathouder die de vondsten tijdelijk deponeert in de periode van uitwerking en rapportage, in het restauratieatelier en het depot voor bodemvondsten.

Afb. 7. Bodemvondst van een Duitse mitrailleur MG 15 met luchtdoelvizier en geïmproviseerde voertuigaffuit voor infanteriegebruik, gevonden op het terrein van het NMM te Soesterberg. Het wapen is aantoonbaar onklaar geraakt door verblijf in de bodem. Het is derhalve niet op de bijlage van de ontheffing van het NMM, maar wel als museaal object in de collectie opgenomen (foto NMM, Soesterberg).

Voor het toestaan van het zonder vergunning voorhanden hebben van wapens en wapenonderdelen als bodemvondsten zijn inmiddels minstens twee precedënten. Er is ten eerste een oordeel van Korpscheftaken van politieregio Noord-Holland (middels een expert van bureau Purmerend) over een bij een betreding in het voorjaar van 2019 van een pand in Heemskerk aangetroffen hoeveelheid wapens van categorie II, III en IV. Al deze wapens betreffen bodemvondsten. De wapens zijn als niet meer functionerend herkend, en daarmee vrijgegeven onder de titel: 'vergane glorie'. Ten tweede is er de uitspraak van de Rechtbank van Roermond d.d. 19 juni 2019 (zaaknummer 03.078930.19) met betrekking tot een bij een huiszoeking aangetroffen hoeveelheid wapens en wapenonderdelen van categorie ... en ... Ook hierbij is geoordeeld dat de staat van de objecten dusdanig is dat er nooit meer een werkend wapen van te maken valt. De verdachte is vrijgesproken van de eis 'voorhanden hebben van verboden wapentuig'. De rechtbank heeft de uitspraak gebaseerd op de staat van de objecten, en op een eerdere uitspraak met dezelfde strekking (rechtbank Roermond d.d. 29 juni 2002, zaaknummer LJN 2002:AE8098).

Afb. 8. Bodemvondst van een heimelijk verstopte kist met explosieven en vooraan een ploertendoder, een categorie I wapen (foto M. Hemminga, Archol).

In dezelfde lijn als bovenstaande beoordelingen dienen wapens van de categorie I in beheer te kunnen worden overgedragen van gecertificeerde archeologische instanties naar archeologische depots. Ook hiervoor is er een (deel)precedent. Tijdens de voorbereidingen van de tentoonstelling *Opgegraven Strijd* in het Noordbrabants Museum in Den Bosch⁵⁵ is in 2017 ter goedkeuring een lijst met beoogde tentoon te stellen wapens overlegd aan de afdeling Bijzondere Wetten (tegenwoordig Korpscheftaken) van de politie. Er werd zonder meer akkoord gegeven op alle categorie II, III en IV wapens, ongeacht de staat. De enige uitzondering die werd gemaakt was voor een in Arnhem in een kist met explosieven gevonden ploertendoder, een categorie I wapen, vanwege het feit dat het een ongewenst en verborgen slagwapen is. Dit wapen is kort na de vondst samen met de kist en de verpakkingsmaterialen van de explosieven door de EOD overgedragen aan het depot voor bodemvondsten van Arnhem.⁵⁶ De kist is schoongemaakt en heeft uiteindelijk op de tentoonstelling gestaan. De ploertendoder is in de doos in het museumdepot gebleven. Geconcludeerd kan worden dat de ploertendoder niet als wapen door de EOD is ingenomen. Evenmin is het wapen in beslag

⁵⁵ Van Ginkel & Bosman 2017, 70.

⁵⁶ NB nadat de explosieven zijn geruimd.

genomen nadat het bestaan ervan bekend is geworden. De kist inclusief de verpakkingsmaterialen en de ploertendoder zijn inmiddels gerestaureerd, zoals bij behoudenswaardige en potentieel museale bodemvondsten gebruikelijk is.⁵⁷ De erfgoedstatus van deze vondst is helder, aangezien geld is gespendeerd tot het behoud ervan.

Alhoewel in bovenstaand voorbeeld een wapen en toebehoren van munitie zijn overgedragen door de EOD is dit geenszins de algemene tendens. Uit de praktijk van de samenloop van OCE en archeologie blijkt nog vaak dat archeologen niet in staat zijn om alle documentatie uit te voeren en duidelijk ongevaarlijke objecten, die bijvoorbeeld binnen de OCE hoofdgroep 'Toebehoren van munitie' vallen te kunnen opnemen als erfgoed in de zin van de Erfgoedwet.⁵⁸ Het hangt nog te veel af van de verhouding tussen veldarcheologen en de verantwoordelijke sr OCE-deskundige. Naarmate gezamenlijke ervaringen toenemen kan de situatie ten aanzien van het erfgoed verbeteren. Zeker wanneer binnen de archeologische sector het aantal OCE-geschoolde specialisten toeneemt.⁵⁹ Het effect van de tijdens fase 3 van SIKB project 204 uitgebrachte brochure *Samenloop Archeologie & Explosievenopsporing* is nog nauwelijks bespeurbaar. Het zijn voornamelijk de persoonlijke contacten die winst ten aanzien van het erfgoed opleveren. Ook is er het gevoel dat al in een eerdere fase, nog mogelijk bij de vergunning verstrekking door de gemeente al gericht kan worden op samenwerking, of het stroomlijnen van OCE en archeologie. In veel gevallen betreft het immers gemeenteambtenaren die ondanks een verschillende taak (archeologie of OCE) binnen een zelfde afdeling kunnen werken. Of ze werken wel in verschillende afdelingen zoals stadsontwikkeling (archeologie) en openbare orde & veiligheid (OCE), maar weten van elkaars bestaan en projecten.⁶⁰ Via overleg SIKB/CCvD en VEO is in overleg tot betere werkafspraken te komen.

Tenslotte is geconstateerd dat het beleid van de politie als handhaver in Nederland in grote lijnen gelijk is waar het de WWM volgt, maar is in details vaak niet gelijk door een wisselende interpretatie van de regels in de WWM en de daarvan afgeleide documenten, zoals de circulaire WWM. Tijdens het gesprek met een operationeel specialist van de afdeling Korpscheftaken, politie Zuid-Holland-Zuid kwam dit expliciet aan de orde. Hij zou namelijk alleen voor de regio Zuid-Holland-Zuid kunnen spreken, en geen algemeen landelijk beeld kunnen weergeven. Derhalve heeft hij de vragen doorgestuurd naar de portefeuillehouder in Den Haag. Op het moment van opstellen van onderhavige rapportage is nog geen antwoord vernomen. De gestelde vragen richten zich op:

- hoe omgegaan wordt met opgegraven wapens, die in een erbarmelijke staat verkeren, maar niet volgens de WWM onklaar zijn gemaakt;
- hoe omgegaan wordt met wapens die vanwege het wegroesten van serienummers niet in het Verona systeem kunnen worden ingevoerd;
- hoe het beheer van wapens door archeologische instellingen, waarvoor momenteel niets is geregeld binnen de WWM, wordt beschouwd;
- of er ervaring is met de omgang met archeologen en archeologische bodemvondsten in de vorm van wapens en hoe daar in de praktijk mee omgegaan wordt, bijvoorbeeld door in beslagname en vernietiging, of door bijschrijven op een verlof/ontheffing.
- of er ervaring is met door particulieren gevonden wapens uit archeologische context.

⁵⁷ Mondelinge mededeling T. Lupak, Restaura.

⁵⁸ Mondelinge mededeling J. Tuinstra, RAAP.

⁵⁹ De eerste rapporteur van onderhavig rapport is sinds augustus 2018 OCE-deskundige en ervaart door die status deze praktijk veel minder.

⁶⁰ Mondelinge mededeling J. Hoevenberg, gemeente Dordrecht.

9. Kosten

In de Regeling Wapens en Munitie, artikel 50 worden de legeskosten opgevoerd voor de vergunningen en verlengingen daarvan (stand oktober 2019):

- Aanvraag/jaarlijkse verlenging verlof/ontheffing: 80 euro (per persoon; indien er sprake is van zowel categorie I/III als categorie III wapens moeten zowel ontheffing als verlof worden aangevraagd = 160 euro)
- Verlof tot vervoer: 5 euro
- Wijziging van beheerder (overschrijving): 10 euro
- Controle: 90 euro

Met extra kosten dient rekening gehouden te worden als de wapens op een juiste manier worden opgeslagen. Voor de bewaaromstandigheden van wapens zijn regels opgesteld. In principe heeft alleen de verlofhouder toegang tot de wapens. In het geval van verloven als de WM4 wordt vereist dat een wapenkluis is geïnstalleerd. Deze is meestal voorzien op het herbergen van niet meer dan 5 vuurwapens. Bij een verlof WM8, een zogenaamde verzamelmachtiging, kan worden volstaan met een afsluitbare ruimte waarvoor een stalen deur is gemonteerd. Bij wapens die vrij voorhanden gehouden mogen worden, gelden dergelijk eisen niet. De enige restrictie is dat ze niet vrij op de openbare weg meegevoerd mogen worden. Er dient dan een deugdelijke verpakking omheen te zitten.

Advies

Het is gebleken dat de potentiële handhaving van de WWM als een sterkere last gevoeld wordt, dan handhaving van de Erfgoedwet bij het wel of niet aannemen van wapens of onderdelen daarvan in de depots. Beide wetten staan op gelijk niveau, waarmee wapens als erfgoed te beschouwen zijn. Voorts is er tweemaal een recent precedent waarbij wapens als bodemvondsten als *vrij voorhanden* zijn verklaard. De corrosie in de bodem is daarmee gelijkgesteld aan de in de WWM opgenomen eisen ten aanzien van het onklaar maken van vuurwapens. Er is daarmee geen belemmering om wapens, mits veilig bevonden, te behandelen als erfgoed in de zin van de Erfgoedwet. Bij de evaluatie van de Erfgoedwet dient dit element meegenomen te worden.

Het is sterk aan te bevelen om tijdens archeologisch onderzoek naar modern oorlogserfgoed een deskundige⁶¹ in het veld of per direct op afroep beschikbaar te hebben, die de situatie qua veiligheid kan beoordelen met betrekking tot potentieel gevaarlijke vondsten, en hiernaar kan handelen.

⁶¹ Basiskennis OCE volstaat in dit geval niet. De voorkeur gaat uit naar een volgens de WSCS-OCE erkende (sr) OCE-deskundige, bij voorkeur met ervaring met wapenveiligheid.

Hoofdstuk 3 Selecteren voor deponeren

Het selecteren van vondsten gebeurt binnen de KNA systematiek op basis van in een PvE gestelde onderzoeksvragen. Als er gerichte vragen zijn met betrekking tot vondsten uit de periode 1939-1945, zijn die idealiter vooral gesteld vanuit inzicht en ervaring. Het is zaak wel alle vondsten te inventariseren en te beschrijven.⁶² Uit die documentatie zullen direct patronen blijken die binnen dat onderzoek of vervolgonderzoek(en) profijtelijk zullen blijken. Een veel waargenomen knelpunt is de grote hoeveelheid metalen, met name ijzeren voorwerpen die ook nog eens door de lompheid veel ruimte in beslag nemen. Een Britse dropcontainer kost inderdaad meer ruimte dan een doos terra sigillata. Maar inhoudelijk gezien zou de eerste mogelijk meer in aanmerking voor selectie kunnen komen dan de tweede. Daarnaast is er wel rekening te houden met regionale verschillen binnen Nederland. De hoeveelheid opgegraven modern oorlogserfgoed in bijvoorbeeld Gelderland verschilt sterk met dat in Zuid-Holland. Uit de laatste provincie is een indicatie bekend van de hoeveelheden: op de in totaal 13 á 14.000 dozen zijn er hooguit 100 met modern oorlogserfgoed.⁶³

Beide voorbeelden, belang en regionale verschillen, zijn elementen die nog maar mondjesmaat zijn meegewogen bij het selecteren van vondsten. Het grootste gemis is een overzicht in de vorm van een nulmeting of balans. Op dit moment is het nog schier onmogelijk om een selectie te onderbouwen anders dan op basis van persoonlijke ervaringen van de (weinige) deskundigen van modern oorlogserfgoed. Als voorbeeld kan het onderzoek in Nijmegen genomen worden, met name de rapporten die verschenen zijn over onderzoek in de Waalsprong en in de tuin van het Huis van de Paters Sacramentijnen.⁶⁴ Op basis van een vergelijking met deze onderzoeken is de waarde van een in 2018 in de Lijsterbesstraat in Nijmegen-Oost opgegraven complex van vondsten beter in te schatten.⁶⁵ Hier ligt in een voormalige zandgroeve de stort van puin en huisraadrestanten afkomstig van het in februari 1944 gebombardeerde centrum van Nijmegen. Hierop en deels ingegraven zijn resten gevonden van geallieerde kampementen, van eerst de Amerikaanse luchtlandingseenheden die zijn ingezet tijdens operatie *Market Garden* en daarna de Britse en Canadese eenheden die hier verbleven tot de start van operatie *Veritable* in voorjaar 1945. Tijdens het onderzoek is mogelijk bovenmatig aandacht besteed aan het voorkomen van Britse *Airborne* brandstofcontainers, in de veronderstelling dat deze zeldzaam zijn. Zeker in vergelijking met het onderzoek nabij de John Frostbrug in Arnhem waar er slechts één fragmentarisch exemplaar is gevonden in bomkrater 17.⁶⁶ In Nijmegen blijkt die zeldzaamheid zeer relatief. Mogelijk is het vele voorkomen te verklaren uit de combinatie van de luchtlandingsacties die bij Nijmegen beter geslaagd zijn dan bij Arnhem in combinatie met de noodzaak voor de geallieerden om bij de voorbereidingen van operatie *Veritable* alle mogelijke en beschikbare brandstofcontainers te gebruiken. Het regionale verschil en de locaties van voorkomen van deze objecten is nog onvoldoende duidelijk.

Deselectie van explosieven is als vaststaand gegeven te beschouwen, vanwege explosiegevaar en aanwezigheid van giftige stoffen. Bij deponering van klein kaliber en geschutsmunitie patroon- of granaathulzen is rekening te houden met ingetikt slaghoedje. Giftige stoffen kunnen ook bij ander modern oorlogserfgoed voorkomen. Brandstoftanks, motoren, wapenvet en dergelijke hebben een verhoogd risico van aanwezigheid van minerale oliën en polycyclische aromatische koolwaterstoffen (PAK). Asbest komt voor in vliegtuigen, motor- en remvoeringen van voertuigen.

⁶² Mondelinge mededeling J. van der Weerden, BAAC.

⁶³ Mondelinge mededeling R. Proos, provincie Zuid-Holland.

⁶⁴ Damen & Koot 2016; Damen & Van Enckevort 2019.

⁶⁵ Bosman & Geerts i.v.

⁶⁶ Bosman, Geerts & Sam 2017, 161.

Afb. 9. Jerrycans en munitiekisten uit de tuin van de Paters Sacramentijnen te Nijmegen, met linksvoor de tonvormige Britse airborne brandstofcontainers (foto R. Mols, Nijmegen).

In KNA-specificatie PS06 zijn afspraken vastgelegd voor selecteren en deselecteren van archeologisch vondstmateriaal. In deze specificatie staan richtlijnen (3 tabellen) voor selectie en deselectie van vondsten en monsters in het veld (fase 1) en tijdens de fase van uitwerking: de selectie voor deponering (fase 2). Deze richtlijnen zijn generiek bruikbaar voor alle depots, zowel de provinciale als de gemeentelijke. Bij het hanteren van de richtlijnen zijn de volgende uitgangspunten van toepassing:

1. *het door de bevoegde overheid genomen besluit met betrekking tot de te onderzoeken periode(n) en locatie is uitgangspunt bij de (de)selectie van vondst en monsters in het veld en tijdens de uitwerking;*
2. *opgegraven vondsten, monsters en bijbehorende documentatie worden zo compleet mogelijk aangeleverd en beschreven conform OS13/IS13wb;*
3. *digitaal aanleveren van gegevens is niet verplicht. Echter indien gekozen wordt voor digitaal aanleveren is het verplicht deze aan te leveren met behulp van software die voldoet aan de standaard voor digitale uitwisseling van gegevens, SIKB-protocol 0102;*
4. *kwetsbare materiaalcategorieën worden geconserveerd aangeleverd. Conservering dient zo snel mogelijk bewerkstelligd te worden. In afwachting van conservering dient het te conserveren*

materiaal tijdelijk opgeslagen te worden op een wijze die stabilisering van de staat van het object waarborgt (zie hiervoor OS11/OS11wb en OS16/OS16wb).

Depots kunnen afwijken van deze specificatie. Voor het toepassen ervan dient de opsteller van het PvE zich daarom altijd op de hoogte te stellen van de eisen van de betreffende depothouder/eigenaar. Hier is één van de geconstateerde knelpunten aanwezig. Een bevoegde overheid (bijvoorbeeld een gemeente) geeft middels onderzoeksvragen in het PvE aan een uitvoerder opdracht om aandacht te besteden aan en antwoord te geven op zaken die betrekking hebben op modern oorlogserfgoed. In niet alle gevallen komt direct door dat een depot bijvoorbeeld geen vondsten uit WO2 wenst op te nemen. De vragen worden beantwoord, en gerapporteerd, maar vervolgens kan de definitieve deponering niet plaatshebben. Er is nog niet geconstateerd of ergens onderzoek achterwege is gebleven vanwege een dergelijke depoteis.

Aanvullingen op de tabellen

In Tabel 1 van de richtlijnen *Selectie in het veld (fase 1)*, voor *IVO en Opgraven*, dient in ieder geval bij materiaal te worden toegevoegd: kunststoffen.

Ook dient te worden toegevoegd dat ondanks dat explosief materiaal niet verzameld wordt er wel, indien mogelijk in samenwerking met OCE of EOD, een documentatie plaatsvindt van de gedeselecteerde munitie artikelen. Wapens en wapenonderdelen worden niet tot deze categorie gerekend, maar tot de metaal vondsten (eventueel in combinatie met hout of kunststof).

In dezelfde tabel dient bij metalen, met name bij ijzer te worden toegevoegd, dat selectie plaatsvindt op een representatief sample na overleg met de bevoegde overheid. Als voorbeeld kan hier een onderzoek in Nijmegen Oost gelden waarbij in overleg met het gemeentelijk depot gekozen is om niet alle huisraad en militaire artefacten (emaille pannen, potkachels, Britse Jerrycans, voertuigonderdelen) mee te nemen, maar de gedeselecteerde objecten te velde te documenteren. Voorstel voor selectie wordt uitsluitend opgesteld door de in de PvE's opgenomen sr-KNA archeoloog/specialist modern oorlogserfgoed.

Afb. 10. Stapel van ca. acht kub gedeselecteerde metaalvondsten waaronder civiele emaille pannen, bedspiralen, kachelelementen en militaire munitiecontainers gevonden in bomkraters nabij de John Frostbrug te Arnhem (foto Military Legacy, Dordrecht).

In Tabel 2 van de richtlijnen *Selectie voor deponering (fase 2) (aan depothouder/eigenaar ter goedkeuring voorleggen in selectierapport)*, dient eveneens kunststoffen als materiaalcategorie te worden toegevoegd.

Verder dient te worden toegevoegd dat indien door middel van een röntgenopname blijkt dat een te deponeren wapen geladen is, het vakkundig kan worden ontladen, waarbij mogelijk schade optreedt aan het stuk. Indien ontladen niet mogelijk blijkt, dient het wapen te worden gedeselecteerd.

In Tabel 3 van de richtlijnen *Representatieve Selectie; in het veld (fase 1) / voor deponering (fase 2)*, kan een derde categorie worden opgenomen voor bulk metaal, met name ijzer. In feite kunnen dezelfde regels worden toegepast als die bij *Bouwmateriaal (fase 1)* staan weergegeven.

Gedeponeerd worden: alle exemplaren/fragmenten met inscripties/stempels/opgeschilderde tekst of nummers en versiering. Bij grote hoeveelheden en/of bij omvangrijke exemplaren wordt een logisch, representatief sample (periode, vorm/type, materiaal, bewerkingstechniek, vondstomstandigheid etc.) geselecteerd. Ook hier kan in overleg met de bevoegde overheid gekozen worden voor het selecteren van twee exemplaren per soort/ formaat/type/ datering.

Beschrijvingen

Gebleken is dat in de lijsten, zoals weergegeven in SIKB0102, omissies voorkomen ten aanzien van modern oorlogserfgoed.⁶⁷ Zeker in de 136 p. lange lijst *Artefacttype* zijn er diverse objecten niet opgenomen, zoals mitrailleur. Of objecten zijn samengenomen, zoals bijvoorbeeld VUURWAPN.PISTOOL, omschreven als Vuurwapen (onderdeel); pistool/revolver. Het is een begrijpelijke keuze om beide hoofdtypen van vuistvuurwapen samen te nemen, maar technisch gezien gaat het om twee verschillende soorten wapens.

Ook binnen de beschrijvingen van materiaalcategorieën ontbreken elementen. In sommige gevallen is hier ook een duidelijke reden voor. De binnen modern oorlogserfgoed vaak voorkomende kunststoffen zijn slechts met vier soorten vertegenwoordigd: PBA (Bakeliet), PLA (Plastic/kunststof), PMO (Sub-moderne materialen) en PRU (Rubber).

Ook de categorie Structuurtype kan worden uitgebreid met een serie van specifieke modern oorlogserfgoed contexten. Een voorbeeld hiervan is schuilkelder of luchtbeschermingsruimte.

Selectie op basis van balans

Voor het inzichtelijk maken van de objecten die reeds zijn verzameld is er een belangrijk initiatief. Zo zijn er voorbereidingen op landelijk niveau tot ontsluiting van de collecties in de depots, via het portal archeodepot.⁶⁸ Via digitale weg is zo gemakkelijk een overzicht te krijgen van een specifieke vondst of vondstgroep in een bepaald gebied.

Advies

Het is aan te bevelen de criteria in PS06 zo uit te breiden dat de vondstmaterialen en (bulk)complexen van modern oorlogserfgoed hierbinnen ook beoordeeld en geselecteerd kunnen worden. Het is tevens aan te bevelen bij het opstellen van een balans de gepubliceerde onderzoeksrapporten te scannen op nog niet in de invoerlijsten voorkomende objecten, typen en materiaalgroepen van modern oorlogserfgoed.

⁶⁷ <https://www.sikb.nl/richtlijnen>

⁶⁸ Mondelinge mededeling S. van Roode & S. Weiss-König, beide provincie Gelderland.

Hoofdstuk 4 Waarderen

Het waarderen van sporen

Het waarderen van sporen van modern oorlogserfgoed is als een knelpunt omschreven.⁶⁹ Deels is dit knelpunt genoemd door archeologen die zich geen kenner achten van modern oorlogserfgoed, maar er wel mee geconfronteerd worden in hun dagelijkse praktijk. Het nadeel is hier het ontbreken van een ruim referentiekader zoals dat inmiddels binnen Archis wel beschikbaar is voor vrijwel alle andere, lees: oudere, periodes. Het wordt in sommige gevallen gezien alsof waardering van modern oorlogserfgoed veelal *ad hoc* gebeurt.⁷⁰ Voorts zijn de opleidingen in de archeologie pas de laatste jaren mede gericht op modern oorlogserfgoed. De influx van hierin afgestudeerden op sleutelposities zal nog enige tijd nemen.

Archeologische sporen van modern oorlogserfgoed zijn een steeds belangrijker wordende informatiebron. “Ze geven altijd een onopgesmukte afdruk van iets dat er geweest is, de werkelijkheid, daar waar historische bronnen altijd subjectief en meer (in)gekleurd kunnen zijn. Uiteraard is de interpretatie van die sporen weer iets anders.” Het is daarom zeker belangrijk dat in rapportages alle sporen van modern oorlogserfgoed worden uitgewerkt, waarna pas de interpretatie volgt, en niet andersom! Om met A.E. van Giffen te spreken: “*Die Tatsachen bleiben, die Interpretation schwankt*”.⁷¹

Daarnaast is gesteld dat de normale systematiek binnen de KNA ongeschikt zou zijn voor deze specifieke categorie sporen. Het element herinneringswaarde zou bijvoorbeeld buiten proportioneel hoog scoren, en daarmee een waardering altijd gunstig beïnvloeden, hetgeen maatschappelijk onverantwoord is.⁷² Het is dezelfde kleine groep die de vraag stelt of kennis vergaren het enige doel is? Of spelen ook andere zaken een rol, zoals beleving en verwerking?⁷³ Dit zou een argument kunnen zijn om toch onderzoek te doen, ook al is er weinig wetenschappelijke meerwaarde. De schijn van belangenverstrengeling ligt dan op de loer, aangezien deze visie vooral vanuit enkele uitvoerders wordt gebracht. Daarnaast is het zeer de vraag of dit ook impliciet geldt voor oudere periodes? De omgang met VOC en WIC erfgoed kan immers vragen oproepen met betrekking tot het uitbuiten en slavernijverleden.

Een voorstel voor een alternatieve graadmeter

Er is in 2011 en 2013 voorgesteld om een aantal andere criteria te gebruiken bij het bepalen van de waarde van modern oorlogserfgoed.⁷⁴ Met deze methode, die in feite een aanpassing is van de bestaande KNA waarderingsstructuur, zou een betere onderlinge scoremogelijkheid worden geboden. De achterliggende argumentatie voor de aanpassing is dat door het wegeven van beleving, waaronder de criteria schoonheid en herinneringswaarde er geen goede scoremogelijkheid zou bestaan, omdat automatisch door een hoge score op deze criteria een complex als behoudenswaardig (onderzoekswaardig) scoort, er van uitgaande dat ieder spoor van modern oorlogserfgoed automatisch hoog zal scoren.

Tevens wordt aangenomen dat naast een inhoudelijke waarde ook een educatieve/recreatieve, symbolische of emotionele betekenis kan worden toegekend aan modern oorlogserfgoed. Dat is zeker het geval, maar geenszins is dit het alleenrecht van modern oorlogserfgoed. In feite geldt dit voor elke periode in de pre-, proto- en historie van wat we nu Nederland noemen, en neemt dit

⁶⁹ SIKB/CCvD/Wieringa 2019, 7.

⁷⁰ Mondelinge mededeling G.-J. Plets, Universiteit Utrecht.

⁷¹ Mondelinge mededeling M. Meffert, provincie Noord-Brabant.

⁷² Reactie I. Schute, RAAP; Schute 2009.

⁷³ Mondelinge mededeling J. Kuggeleijn, Ministerie OCW.

⁷⁴ Kok & Vos 2013; Kok & Wijnen 2011; waarbij opgemerkt is dat hoewel het minstens tweemaal is gepubliceerd, het niet helemaal is uitgewerkt.

gedurende tijd ook exponentieel toe. Bovendien is het de vraag of betekenis gelijkgesteld kan worden aan waarde, daar waar de eerste subjectief is en de tweede meer objectief vastgesteld kan worden.

Daarnaast is geargumenteed dat fysieke kwaliteit niet te scoren valt, en dat dan met name door gebrek aan vergelijkingsmogelijkheden. Wellicht is dit probleem sinds 2011 komen te vervallen door een toegenomen vergelijkingsmogelijkheid met (gepubliceerd) onderzoek naar modern oorlogserfgoed. Het oplijnen hiervan binnen een balans zal een aanmerkelijke bijdrage leveren. Voorgesteld is om een aantal nieuwe elementen in de alternatieve graadmeter te laten meewegen, naast alleen de inhoudelijke kwaliteit. Die nieuwe elementen zijn, voor zover ze eigenlijk niet al onder de inhoudelijke criteria worden beoordeeld, vooral elementen die samenhangen met een eventuele maatschappelijke, en geen inhoudelijke waarde. Voorbeelden hiervan zijn emotionele waarde, een mogelijke combinatie met (bestaande oorlogs)monumenten of met toeristische routes. Er gloort hierbij een gevaar dat teveel sporen worden onderzocht wat nauwelijks rendement zal opleveren, gedacht wordt aan lange strekken (lege) loopgraaf zonder verder doel opgraven in plaats van gerichte acties op locaties die vragen kunnen beantwoorden.⁷⁵ Verder is de maatschappelijke opinie geen vaststaand gegeven op basis waarvan een constante meting verricht, en een meer consequent beleid op gevoerd kan worden.

De praktijk

In 2013 is in opdracht van de SIKB een evaluatie van de waarderingssystematiek in de KNA verschenen.⁷⁶ Hierin wordt de bovengenoemde problematiek niet expliciet benoemd ten aanzien van modern oorlogserfgoed, evenmin als dat er een scheve verhouding zou ontstaan door buitensporig vaak voorkomen van uitkomsten die tot een besluit van behoudenswaardigheid leiden. Met betrekking tot de criteria van de belevingsaspecten wordt het volgende gesteld:

“De eerste twee parameters (van het criterium schoonheid: zichtbaarheid vanaf het maaiveld en vorm en structuur) betreffen feitelijke aspecten van de parameter (bovengrondse) gaafheid en kunnen worden gezien als onderdeel van de fysieke kwaliteit. De derde parameter (relatie met omgeving) betreft de archeologische context”.⁷⁷ Dit laatste is eveneens te scharen onder het inhoudelijke criterium Ensemblewaarde.

“Dit criterium (herinneringswaarde) staat in relatie tot de inhoudelijke kwaliteit. Het heeft een cultuurhistorische dimensie. De waarde zou gezien kunnen worden in relatie tot de beoordeling van de Representativiteit. Mogelijk beter op zijn plaats bij het Selectieadvies”.⁷⁸ Die representativiteit is een majeure element. Afweging hiervan kan niet zonder een nulmeting of balans (zie onder). Impliciet wordt hier de directe link gelegd tussen beleving en fysieke en inhoudelijke kwaliteit.

Opvallend is dat bij de 65 interviews en andere reacties, verspreid over beleidsarcheologen, depotbeheerders, universitair onderzoekers en veldarcheologen slechts driemaal is geklaagd over het niet functioneren van het huidige KNA waarderingssysteem. Bij navraag onder dertien bedrijven, die zich met enige regelmaat bezighouden met modern (oorlogs)erfgoed, zijn er twee die de klacht aangeven. Dit betreft dezelfde drie klachten als hiervoor genoemd. Alle andere respondenten vinden blijkbaar dat het vigerende systeem werkt, voor zover ze hierover kunnen oordelen. Of er is een modus gevonden om binnen de vigerende KNA-systematiek een waardeoordeel op te kunnen stellen.⁷⁹ Als voorbeeld kan hier het proefsleuvenonderzoek op de voormalig Marine Vliegbasis Valkenburg gebruikt worden, een locatie met een gelaagdheid in gebruikperioden vanaf de

⁷⁵ Mondelinge mededeling J. van der Weerden, BAAC.

⁷⁶ Hessing e.a. 2013.

⁷⁷ Hessing e.a. 2013, 75.

⁷⁸ Hessing e.a. 2013, 76.

⁷⁹ Mondelinge mededeling J. van der Weerden en N. Warmerdam (beiden BAAC).

Bronstijd tot en met de Koude Oorlog.⁸⁰ Hierin is opgemerkt dat “het (...) criterium (beleving) vrijwel niet is te meten. Belevingswaarde schoonheid is ‘*in the eye of the beholder*’. Liefhebbers van modern oorlogserfgoed zien hier een ultiem object in, daar waar de leek een rijtje bakstenen of een deels kapotte betonnen plaat of muur ziet. Er is uitleg nodig om de zichtbaarheid/schoonheid te waarderen, waarbij input van met name de inhoudelijke kwaliteit van belang is. De herinneringswaarde scoort hier wel hoog als object dat onmiskenbaar is gelinkt aan de Tweede Wereldoorlog.” Dat element heeft zich beter in het collectief geheugen genesteld. “Oordeel op beleving is vanwege die herinneringswaarde daarmee vrijwel altijd hoog, en vertroebelt een objectief oordeel. De focus hieronder ligt daarom vooral op de fysieke en inhoudelijke criteria”.

Het type onderzoek, waarbij het waarderingssysteem dient te worden gebruikt, verschilt zeker. Zo is er veel onderzoek dat wordt uitgevoerd in een begeleidingssfeer bijvoorbeeld met OCE, waarbij na het constateren van vondsten automatisch wordt overgegaan tot een definitieve opgraving zonder een tussenstap van waardering.

Opvallend is dat de alternatieve waarderingmethode nergens aantoonbaar is getest of overgenomen.⁸¹ Blijkbaar ontbreekt de wil, inzicht of noodzaak om deze methode te volgen binnen de archeologische sectoren van uitvoering en bevoegde overheden. Daarnaast is bij een rondgang langs bedrijven gebleken dat overal de KNA systematiek wordt gevolgd. Bij een focus op alleen fysieke conditie en inhoudelijke waarde, en met name de kenniswinst is er voor nu ruim voldoende mogelijkheid tot een onderbouwd waardeoordeel. De beleving van de desbetreffende WO2 context wordt als vaststaand feit beschouwd. In veel scoretabellen tot waardering wordt beleving of ‘niet gescoord’ of als ‘niet van toepassing (n.v.t.)’ verklaard.⁸² Wel wordt aangegeven dat bij de herziening van het gehele waarderingssysteem naar mogelijkheden zou moeten worden gezocht om ook andere waarden mee te kunnen wegen, voor zover die te vatten zijn onder inhoudelijke of fysieke aspecten.⁸³ Het advies blijft dan om dit voor het gehele waarderingssysteem in te passen en niet *sec* voor modern oorlogserfgoed. Immers bij het waarderen van niet oorlogsgelateerd modern erfgoed kunnen dezelfde problemen opduiken. In feite geldt dit in ieder geval voor postmiddeleeuws onderzoek, maar zoals aangegeven kan de beleving voor oudere perioden ook sterk uiteenlopen en beïnvloed zijn door andere elementen.

⁸⁰ Bosman, Van de Geer & Tol 2018, 118.

⁸¹ Zelfs binnen dit bedrijf wordt het niet consequent gevolgd, zoals bijvoorbeeld blijkt uit Scholte Lubberink, Van der Kroft & Zielman 2016, 28-29; zie afb 11.

⁸² Van de Graaf 2014, 397;

⁸³ Reactie D. Beckers e.a., BAAC.

Waarde	Criteria	scores		
		hoog	midden	laag
Beleving	Schoonheid	wordt niet gescoord		
	Herinneringswaarde	wordt niet gescoord		
Fysieke Kwaliteit	Gaafheid	3		
	Conservering		2	
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	3		
	Informatiewaarde	3		
	Ensemblewaarde		2	
	Representativiteit	n.v.t.		

Tabel 5. Waarderingstabel vindplaats 1-2.

Waarde	Criteria	scores		
		hoog	midden	laag
Beleving	Schoonheid	wordt niet gescoord		
	Herinneringswaarde	wordt niet gescoord		
Fysieke Kwaliteit	Gaafheid		2	
	Conservering		2	
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid			1
	Informatiewaarde	3		
	Ensemblewaarde	3		
	Representativiteit	n.v.t.		

Tabel 6. Waarderingstabel vindplaats 1-3.

Afb. 11. De waarderingstabel van twee vindplaatsen in Doetinchem: 1-2 (bewoningsresten uit Bronstijd en/of IJzertijd) en 1-3 (Duitse verdedigingslinie uit WO2). Er vindt een gelijkwaardige waardering plaats, ondanks het feit dat er een zichtbaar dakelement van een Koch bunker en een koppeling aan een historische gebeurtenis is ten aanzien van vindplaats 1-3 (Scholte Lubberink, Van der Kroft & Zielman 2016, 28).

De verwarring binnen de archeologische sector rond de ‘onbruikbaarheid’ van de KNA-waarderingssystematiek ten aanzien van modern oorlogserfgoed is mogelijk ontstaan doordat een “op geen enkele manier officiële systematiek”⁸⁴ is gepresenteerd als RAM rapport. Hiermee is de indruk gewekt dat het een vanuit de RCE voorgesteld beleid is. Wanneer echter het voorwoord gelezen wordt dan blijkt dat de RCE dat rapport vooral heeft laten uitbrengen met de wens “zich in (te) spannen om in de toekomst de archeologie van de Tweede Wereldoorlog een plaats te geven in de monumentenzorg”.⁸⁵

Overigens is het niet zo dat nergens een aanvulling wordt gebruikt. In een gesprek met Bart Vermeulen blijkt dat de gemeente Deventer al enige tijd werkt met een set vragen die binnen het KNA systeem prima werken:

- A. heeft het sporen achtergelaten?
- B. geeft het aanvullende informatie?
- C. is de exacte locatie bekend?

⁸⁴ Reactie I. Schute.

⁸⁵ Kok & Vos 2013, 3-4.

Deze vragen zijn vooral op de inhoudelijke en fysieke kwaliteit gericht, en worden consequent in Programma's van Eisen opgenomen. Het grote voordeel van het beleid in Deventer is dat hier een signaleringskaart voorhanden is, die is gebaseerd op historisch onderzoek OCE en op een schat aan informatie die door een lokale historicus verzameld is uit de Canadese *War Diaries* en *Defence Overprints*. Er is daarmee een breder onderbouwde basis geschapen op grond waarvan bijvoorbeeld inhoudelijke oordelen geveld kunnen worden.

Er is wel een vereiste dat er voldoende achtergrondkennis aanwezig is. Met het toenemen van de jaren onderzoek naar modern oorlogserfgoed neemt ook de kennis en dataset toe, hetgeen een steeds betere vergelijkingsmogelijkheid en afweging biedt. Momenteel wordt nog vaak vanuit een 'black box' geredeneerd door de WO2-experts. Tijdens een interview is het op basis van ervaring oordelen omschreven als werken met *fingerspitzengefühl*.⁸⁶ Door de afwegingen expliciet te maken en te onderbouwen is ook hieraan te ontsnappen. Ook al zijn we slechts een krap decennium bezig met modern oorlogserfgoed, toch blijkt al dat de inhoudelijke kwaliteit van bijvoorbeeld artikelen, geschreven voor zowel de wetenschappelijke wereld als voor de maatschappelijke doelgroep, aanmerkelijk verbeterd. Te snelle aannames of verkeerde conclusies komen steeds minder voor. In dit kader is bijvoorbeeld het waarderen van een Nederlandse kazemat aan de orde gebracht.⁸⁷ Eén zo'n betonnen object lag in een linie, was verbonden door middel van een loopgraaf of een telefoonleiding met andere posten. Het geheel lag in een weerstandsstrook, die op zich weer onderdeel was van een groter concept zoals de Grebbelinie of de Nieuwe Hollandsche Waterlinie. Op welke schaal wordt dan het object van onderzoek gewaardeerd? Dit vereist zeker inzicht in militaire concepten.

Er is op dit moment een aantal bezwaren tegen een alternatieve vorm van meten, die te sterk afwijkt van de vigerende KNA-waarderingssystematiek. Wanneer meerdere perioden op één vindplaats voorkomen, kan het leiden tot verwarring. Het zou namelijk kunnen voorkomen dat de set afwegingen voor een Romeinse horizon zo heel anders plaats heeft dan bijvoorbeeld een WO2 laag. Beide worden door experts op de desbetreffende periodes gemeten, maar met een verschillende liniaal. Het is aan een initiatiefnemer niet uit te leggen dat er bijvoorbeeld bij het aantreffen van een gestapelde vindplaats, met meerdere perioden, een verschil wordt gemaakt tussen het waarderen van oudere perioden aan de ene kant en modern oorlogserfgoed aan de andere kant. Hij/zij zal voor het onderzoek, uitwerking en conservering van beide moeten betalen. En heeft daarom recht op een gelijke behandeling.

Het argument dat de archeologische resten van modern oorlogserfgoed een groter maatschappelijk draagvlak of inlevingsmogelijkheid hebben gaat maar ten dele op. Dezelfde tijdvakken uit het voorbeeld van hierboven kunnen worden gebruikt. De afgelopen jaren is er uitzonderlijk veel aandacht besteed met het op de kaart zetten van de Romeinse *Limes* in Nederland. Gebleken is dat bij het opstellen van een gemeentelijke beleidskaart in Woerden deze reclame duidelijk zijn vruchten af heeft geworpen. De aandacht voor de Romeinse tijd blijkt bij de lokale bevolking, inclusief haar overheid, minstens zo sterk ontwikkeld te zijn als die voor WO2. Dit is al te meer een argument om modern oorlogserfgoed niet in een apart kader te belichten, maar het gelijk aan de andere perioden te behandelen en waarderen. Ook voor de oudere perioden kan gelden dat er minder inhoudelijke, maar meer maatschappelijke waarden te behalen zijn. Ook in zo'n geval kan een balans doorslaan naar waar de meeste winst te halen valt.

⁸⁶ Mondelinge mededeling J. van der Weerden, BAAC.

⁸⁷ Mondelinge mededeling I. Schute, RAAP; Bosman 2018a.

Het automatisme waarmee verondersteld wordt dat modern oorlogserfgoed een groter maatschappelijk draagvlak zou hebben dan sporen van oudere archeologie wordt bijvoorbeeld gelogenstraft door het beeld dat komt van de aandacht die gemeenten hebben voor het opnemen hiervan in beleidskaarten. Hier is zeker geen eenduidige lijn. Er zijn gemeenten die heel duidelijk voor hun oorlogserfgoed kiezen en andere die dat bewust niet doen. Dat kan om een veelheid van redenen zijn. Tijdens het opstellen van de archeologische beleidskaart voor de gemeente Schouwen-Duiveland werd in duidelijke bewoordingen aangegeven dat modern oorlogserfgoed er niet bij hoort. Hier spelen de grote aantallen Duitse toeristen die jaarlijks naar Zeeland trekken een rol.⁸⁸ Een andere reden die opgegeven wordt, is dat de combinatie met een vanuit historisch vooronderzoek OCE opgestelde 'bommenkaart' zou kunnen leiden tot te grote aandacht van detectorzoekers en magneetvissers juist voor de gevarenczones.⁸⁹ Een voorbeeld hiervan is de gemeente Renkum.⁹⁰

Al moet wel de vraag gesteld worden hoeveel invloed dat nog heeft na decennia van activiteiten van schatgravers in deze beide gemeenten. De meest lucratieve locaties zijn op zijn minst al (inter)nationaal bekend en voor een groot deel leeggehaald. Dit laatste is uiteraard ook een vorm van maatschappelijke interesse, maar dan wel van een foute soort. In navolging hierop het volgende. Waardering van modern oorlogserfgoed dient meer en serieus te worden geuit. Een deel van het publiek, de illegale gravers, maakt immers gebruik van het weifelen door stug door te gaan met (juist voor wetenschappelijk onderzoek) interessante locaties leeg te graven.⁹¹

Voor al bij de manier van presenteren kan aandacht geschonken worden aan gevoelens die kunnen leven omdat er bijvoorbeeld nog overlevenden zijn of nabestaanden met een trauma. Dat is vooral het vakgebied van de educatoren, de tentoonstellingsmakers, auteurs van publieksboeken en publieksarcheologen. Deze zijn veelal al goed op de hoogte van ontwikkelingen op dit vlak in de museale en psychologische omgeving. Als voorbeeld kan hier de theorie van emotienetwerken van Hester Dibbitts opgevoerd worden.⁹² Via bestaande geschiedenismethodes over beladen onderwerpen gebeurt er al veel, vooral aan de 'outputkant'. Als je onafhankelijk selecteert en waardeert, kun je met die keuzes het emotionele aspect zeker goed belichten.

Er is een (niet bestaand) probleem gezien ten aanzien van het voorkomen van sporen, vondsten, landschappelijke resten en gebouwde monumenten, al dan niet in ruïne toestand. Hier wordt voorbijgegaan aan het feit dat die combinaties er al zijn op het moment dat de mens in Nederland in steen is gaan bouwen. Romeinse fundaties, alhoewel zeldzaam, komen voor naast grondsporen en vondsten. In toenemende mate is dit het geval naarmate de tijd vordert. Binnen de stadskernarcheologie is men al sinds de jaren '80 gewend om contexten te waarderen aan de hand van genoemde elementen. De meting vind dan veelal plaats via het criterium ensemblewaarde.

Het voorgestelde criterium van de aan- of afwezigheid van een (oorlogs)monument is geen eenduidig element. De zogenaamde Muur van Mussert zou zo in het niet vallen bij een willekeurige schuttersput in Oosterbeek, waar een poppy-kruisje bij is geplaatst tijdens een battlefield tour of een herdenking, om nog maar te zwijgen over sporen die herinneren aan de Shoah. 'Fout' of 'dader' erfgoed zou potentieel ernstig ondergewaardeerd raken. Een andere, meer neutrale term hiervoor is 'beladen' erfgoed. Hiermee wordt niet alleen Duits of collaborerend Nederlands erfgoed gevat, maar ook geallieerde acties. In dit kader valt te denken aan de (vergissings)bombardementen op bijvoorbeeld Nijmegen, Den Haag en Breskens. Onmiskenbaar is aan alle genoemde voorbeelden

⁸⁸ Mondelinge mededeling M. Verduijn, genoteerd tijdens het onderzoek van fase 1 in 2013.

⁸⁹ Mondelinge mededeling P. de Boer, ODRU.

⁹⁰ Mondelinge mededeling J. Habraken (Regio Arnhem)

⁹¹ Mondelinge mededeling M. Reinders, Greenhouse Advies, naar aanleiding van activiteiten op een Flakstelling te Heikamp, Arnhem; Reinders 2019.

⁹² <https://www.lkca.nl/artikelen/emoties-bij-erfgoed>

een maatschappelijk belang te koppelen, of het nu een gemakkelijk of moeilijk verhaal betreft. Waarderen dient wel een wetenschappelijke basis, dus een heldere wijze van een score bepalen, te hebben.⁹³

Er is een tendens in de maatschappij van een steeds verder doorgevoerde neiging tot duiding en aanwijzen. Iedere mogelijkheid lijkt te worden aangegrepen om een monument te plaatsen op kleine schaal of zeer grote. De *Stolpersteine* zijn, als uitmuntend voorbeeld van de juiste aanpak, niet meer weg te denken uit het straatbeeld en geven een indringend beeld van de als gevolg van de Jodenvervolgung verdwenen medelanders. Maar er zijn ook volledig onnodige monumenten geplaatst, vooral in de laatste decennia. Er is een verband met het verdwijnen van de generatie die uit eigen ervaring kan spreken over het oorlogsleed. Maar het is zeer de vraag of ieder archeologisch spoor van modern oorlogserfgoed gelegd moet worden langs een meetlat voor herdenkingsmonumenten, zeker daar waar die monumenten zelf dubieus kunnen zijn.

Tenslotte is het element emotie niet te meten. De achterliggende redenen van die emotie eventueel wel, maar het is de vraag of die een aanvulling zullen brengen of een onderscheidend vermogen zullen hebben bij de waardering van modern oorlogserfgoed.⁹⁴ Het is onmiskenbaar een feit dat de maatschappelijke aandacht voor onderzoek naar modern oorlogserfgoed en met name dat uit de periode van WO2 groot is. De toenemende aandacht voor herdenkingen, zoals recentelijk rond 75 jaar *Market Garden* is daar een exponent van. Dat het grote publiek een bijdrage levert bij het onderzoek, en het levend houden van het verhaal aan de hand van archeologische resten moet niet alleen gefocust worden op modern oorlogserfgoed. Dit dient breder opgezet te worden, in feite voor alle perioden.

Uit de interviews en gesprekken is gebleken dat slechts een (zeer) klein deel van de ervaringsdeskundigen, bij commerciële bedrijven en in overheidsdienst, het gevoel heeft dat de waardering volgens de huidige KNA systematiek niet werkt.⁹⁵ In alle gevallen zijn dit mensen die archeologie van modern oorlogserfgoed promoten, uitvoeren en presenteren. Om de schijn van belangenverstrengeling en de indruk van hobbyïsme⁹⁶ te vermijden, is het daarom ook goed hier zeer kritisch te zijn. Eén geïnterviewde uit de overheidssector gaf aan dat het opvallend is dat klussen, met betrekking tot het voorbereiden van beleid, steeds worden uitgevoerd door 'liefhebbers van dit metier'.⁹⁷

Waardering in de museale context

In militaire musea en bij de bescherming van militair erfgoed lijkt er weinig consensus te bestaan over wat er belangrijk is om te beschermen en bewaren en wat niet.⁹⁸ Dit geldt zowel voor onroerend als roerend erfgoed en daarnaast ook voor documentatie en archiefmateriaal. Het veld zelf zou het best een aanzet kunnen geven tot het formuleren van criteria voor beschermwaardigheid en conserveringsplicht. In die criteria zouden begrippen als historisch belang, verbonden met historisch relevante gebeurtenis en zaken, aanwezigheid van context, algemeen cultuurhistorisch belang en authenticiteit een centrale rol moeten spelen. Het valt op dat juist met dat laatste criterium, authenticiteit, in het veld en speciaal ook bij de betrokken musea wel erg luchthartig wordt omgesprongen. Hiermee wordt soms het publiek een niet geheel waarheidsgetrouw beeld voorgeschoteld. Hantering van een dergelijk overkoepelend waardenstelsel

⁹³ Mondelinge mededeling I. Schute RAAP.

⁹⁴ Mondelinge mededeling E. Boers, Erfgoedacademie.

⁹⁵ Hier dient aan te worden toegevoegd dat het aantal experts op dit vlak überhaupt gering is in Nederland.

⁹⁶ Zoals de RVB oordeelde over voorstellen voor uitwerken van modern oorlogserfgoed in een groot project.

⁹⁷ Bosman e.a. 2014; Kok & Vos 2013; onderhavig rapport.

⁹⁸ Mondelinge mededeling Ch. van Rappard-Boon, voormalig hoofdinspecteur cultuurbezit en voorzitter van de subsidiecommissie Erfgoed WO II.

zou ook een centrale rol moeten spelen bij beslissingen over wel of niet opgraven, restaureren of aankopen. Ook zouden de begrippen van dit stelsel systematisch moeten worden opgenomen in de documentatie en beschrijving van “oorlogsobjecten” van welke aard dan ook. Hiermee kunnen beslissingen van overheden en instellingen beter op elkaar worden afgestemd zodat er een coherent geheel ontstaat. Het is mogelijk om deze voor de museale wereld voorgestelde elementen toe te passen binnen de KNA structuur. Het geluk dat de Nederlandse archeologie heeft, is dat die basis er al ligt, en dus alleen invulling behoeft te krijgen. De genoemde criteria houden in dat ook argumenten worden meegewogen die niet strikt genomen archeologisch, maar bijvoorbeeld historisch van aard zijn. Er is daarmee een duidelijke aanzet tot intersectoraal denken. Bij het waarderen en selecteren wordt de museale weegschaal van de RCE, en bij afstoting wordt de LAMO gebruikt.

In de museale wereld speelt het waarderen en selecteren van cultureel erfgoed al sinds enige jaren; uitgangspunt daarbij is de in mei 2013 verschenen publicatie van de RCE: *Op de Museale weegschaal, collectiewaardering in zes stappen*.⁹⁹ Deze publicatie is toepasbaar op alle soorten museale collecties en kan ook als leidraad dienen voor de selectie en waardering van archeologische vondsten. Ze gaat uit van de volgende zes stappen:

1. formulering van de doelstelling
2. scheppen van een de context: wat wordt gewaardeerd, binnen welk referentiekader en voor welke belanghebbenden
3. Vastlegging van objectieve criteria en definitie van het waarderingskader.
4. Het toekennen van waardescores met argumenten per object/deelcollectie en vastleggen op een waarderingsformulier
5. Verwerking van de toetsing
6. Besluit of actie

Indien besloten wordt tot afstoting van een object, wordt gebruik gemaakt van de Leidraad Museale Afstoting.¹⁰⁰ Daarin worden de stappen gezet voordat daadwerkelijk wordt afgestoten. Daarbij zijn ethische criteria van belang voor de herbestemming van een object. Zo moet de reden van afstoting onderbouwd zijn (bijvoorbeeld via de Museale Weegschaal) en mogen objecten niet worden afgestoten aan derden voordat de *provenance* uitgezocht is. Ten eerste dienen dan de oorspronkelijke aanbieders van het object worden benaderd om te zien of zij het object terug wensen. Indien dit niet het geval is, komt het stuk op een database te staan die voor alle geregistreerde musea toegankelijk is. Daarbij kunnen andere musea hun interesse in het stuk tonen en eventueel aangeven of het stuk van nationaal belang is en dus niet afgestoten dient te worden. Indien er geen museum interesse heeft in het object, mag het museum er naar eigen inzicht over beschikken. Dit kan in de vorm van vernietiging of door het in de handel te brengen. Eventuele opbrengsten dienen te allen tijde te goede te komen aan collectiebeheer, en mogen niet voor andere doeleinden worden benut.

Hoewel er bij archeologische vondsten sprake is van een andere *provenance* (uit de bodem, veelal met een bekende context), kunnen ook deze museale overwegingen meegenomen worden in het besluit tot al dan niet deponeren van een vondst.

Nederlandse musea hebben in de regel slechts een geringe hoeveelheid archeologisch materiaal uit WO2, een voorbeeld hiervan is Vrijheidsmuseum Groesbeek. In andere gevallen is de collectie iets

⁹⁹ Versloot 2013.

¹⁰⁰ <https://www.museumvereniging.nl/lamo-leidraad-afstoten-museale-objecten>

groter zoals in het Bevrijdingsmuseum Zeeland, Nieuwdorp en het Airborne Museum Hartenstein, Oosterbeek. Het hangt van geval tot geval sterk af of er connecties zijn met verzamelaars, metaaldetector-zoekers of andere liefhebbers. Zogenaamde brood-gravers melden zich zelden.¹⁰¹ Al deze musea profiteren ook van contacten met de archeologische sector daar waar vondsten bijvoorbeeld binnen de WWM vallen en de musea kunnen helpen vanwege de daar aanwezige verzamelmachtiging.¹⁰² In dit geval opereren ze als een extensie van een depot voor bodemvondsten door als praktische oplossing in het behoud van specifieke objecten te voorzien.

Synthese of balans

Uit diverse gesprekken en publicaties blijkt dat wat als grootste gemis ervaren wordt, het ontbreken van een balans of synthese van uitgevoerd onderzoek en kenniswinst is.¹⁰³ Een dergelijke exercitie kan op het relatief pas recent opgekomen onderzoek naar modern oorlogserfgoed als erg vroeg beschouwd worden. In Vlaanderen is men vorig jaar aan een dergelijke klus gaan denken, maar dan wel op basis van inmiddels 150 verschillende onderzoeken. Onlangs is een subsidie aan de Universiteit Gent gegund om ook WO2 te betrekken.¹⁰⁴ In Nederland is momenteel een aanvraag voor subsidie voor het uitvoeren van een synthese in behandeling. In tegenstelling tot bij de zuiderburen is hier bewust gekozen voor een bredere opzet, die intersectoraal is: *Towards an archaeology of contemporary conflict in the Netherlands: methods, theories and heritage practices*. Het is ingediend in het kader van de vanuit NWO in maart 2019 opgezette oproep in het kader van de Nationale Wetenschapsagenda: 'Archeologie telt, op weg naar toekomstbestendig onderzoek'.¹⁰⁵ Hoofdaanvrager is Gertjan Plets, vanuit de Universiteit Utrecht – Faculteit Geschiedenis en Kunstgeschiedenis. Mede-aanvragers zijn de Universiteit Leiden, Vrije Universiteit en het bedrijf BAAC. Aangezien de aanvraag nog loopt zal het nog enige tijd duren eer er een balans beschikbaar zal zijn, zo de aanvraag gehonoreerd wordt. Het is zeker van belang dat een balans door een zo breed mogelijke groep van ervaringsdeskundigen wordt opgesteld. Hierbij dienen minstens zowel historici, archeologen, luchtfotodeskundigen als (sr-)OCE-deskundigen betrokken te zijn. Zo wordt er bijvoorbeeld vanuit de VU geopperd dat het gevoel is dat er te weinig aansluiting is tussen de academische wereld en de uitvoerders en overheden. Dat is zeker toe te schrijven aan het feit dat het veldwerk voornamelijk door commerciële partijen wordt uitgevoerd en nauwelijks door universiteiten.¹⁰⁶ Ook mogen de goedwillende en sterk werk leverende lokale historici en amateurarcheologen niet vergeten worden. Een recent voorbeeld van een perfecte bijdrage is die in de regio van Groesbeek.¹⁰⁷

De bouwstenen voor een balans komen ook steeds meer in beeld. De archeologische rapporten met betrekking tot modern oorlogserfgoed stapelen zich inmiddels langzaam op. In diverse gemeentes is modern oorlogserfgoed onderdeel geworden van het beleid. Is het niet vanwege het historische element dan wel vanuit openbare orde en veiligheid. Saricon heeft voor de gemeente Rotterdam een 'bommenkaart' gemaakt waarop naast de inslagen ook andere 'risicogebieden' zoals stellingen, tankvallen en dergelijke in kaart zijn gebracht. Het is daarmee tevens een (basis voor een) archeologische verwachtingskaart.¹⁰⁸ De verplichting vanuit de WSCS-OCE om bij historisch

¹⁰¹ Mondelinge mededeling R. Havinga, Bevrijdingsmuseum Groesbeek.

¹⁰² Dit geldt zeker voor Bevrijdingsmuseum Zeeland (mondelinge mededeling R. van Dierendonck) en Airborne Museum Hartenstein (eigen waarneming).

¹⁰³ Vergelijkbaar met Zoetbrood e.a. 2006.

¹⁰⁴ O.l.v. Birger Stichelbaut & Wouter Geyhle.

¹⁰⁵ <https://www.nwo.nl/actueel/nieuws/2019/03/nwa-call-open-archeologie-telt.html>

¹⁰⁶ Mondelinge mededeling M. van der Schriek, Vrije Universiteit.

¹⁰⁷ Hag, Klinkenberg & Kuppens 2019.

¹⁰⁸ Mondelinge mededeling A. Carmiggelt, BOOR, Rotterdam.

vooronderzoek OCE een serie van bronnen te betrekken, maakt dat deze documenten grondig onderbouwd zijn. Vergelijkbare kaarten zijn er voor de gemeente Deventer¹⁰⁹, Venlo¹¹⁰ en Arnhem.¹¹¹ Op basis van dergelijke kaarten is een overzicht te verkrijgen van wat de verspreiding, aard en potentie is van modern oorlogserfgoed.¹¹²

Het ontwerpen van een balans van kennis kan ook instructief werken naar iedereen die binnen de sector werkzaam is, met modern oorlogserfgoed te maken krijgt, maar inhoudelijke achtergronden moeten ontberen.¹¹³ Zeker als het gegoten wordt in de vorm van een beeldbank waarin (voorbeelden van) zowel sporen als vondsten worden opgenomen, zal dit zeker in een behoefte voorzien.¹¹⁴ Een andere ingang is naast het voeden van Archis ook het PAN bestand van modern oorlogserfgoed te voorzien. Een punt van zorg is dat alleen nog niet voldoende typerende benamingen in PAN zijn opgenomen om modern oorlogserfgoed te kunnen invoeren. Bovendien worden wapens of wapenonderdelen momenteel nog verwijderd in verband met de WWM.¹¹⁵

Tenslotte voert de RCE een serie van verkenningen uit waaronder ook naar militair erfgoed. In vrijwel alle vier de verkenningen speelt modern oorlogserfgoed een rol. Het doel is uiteindelijk te komen tot een helder beleid ten aanzien van aanwijzing tot beschermd (archeologisch) erfgoed. En tevens welke stem het publiek hierin krijgt. De neiging van de meer wetenschappelijk ingestelde archeologen is vooral te kijken naar kenniswinst, waar juist deze recente archeologie zich ook uitermate leent voor publieksparticipatie. Een mooi voorbeeld van het voor het publiek bereikbaar maken van opgegraven modern oorlogserfgoed is in Nijmegen ontwikkeld.¹¹⁶ De hoge beleving bij het publiek kan soms haaks staan op de inhoudelijke waarde van bijvoorbeeld een kazemat of bunker. Het is nu de vraag hoe je het waardeoordeel zo inricht dat de samenleving ook een stem krijgt in behoud/beheer van dergelijke zaken.¹¹⁷ Het is aan de RCE om hier invulling aan te geven. Op provinciaal niveau zijn echter ook initiatieven die breder zijn dan archeologie alleen en zeker een betrokkenheid van het (geïnteresseerde) publiek, ondernemers en overheid kennen: de erfgoedlijn Atlantikwall, één van de speerpunten van de provincie Zuid-Holland.¹¹⁸ Vergelijkbaar is het kernthema Verdedigingswerken van de Provinciale Onderzoeksagenda Archeologie Zeeland.¹¹⁹

Advies

Tot er een algehele herziening komt van de huidige KNA waarderingssystematiek voldoet de vigerende methode voor het waarderen van modern oorlogserfgoed, zeker in relatie tot het erfgoed uit oudere perioden. De beleving, waaronder de criteria herinnering en schoonheid kunnen een bovenmatig hoge score genereren, wat vervolgens als een vaststaand gegeven beschouwd wordt. Aan de hand van fysieke en inhoudelijke kwaliteit is er tot een onderbouwd waardeoordeel te komen

¹⁰⁹ Mondelinge mededeling B. Vermeulen, gemeente Deventer; opgesteld in 2013.

¹¹⁰ Mondelinge mededeling J. Schotten, gemeente Venlo; in samenwerking met Bombs Away.

¹¹¹ Mondelinge mededeling M. Defilet, gemeente Arnhem; opgesteld in 2019.

¹¹² Reactie P. de Boer, ODRU: ook de gemeente Veenendaal heeft gemeente breed historisch vooronderzoek uitgevoerd en verwerkt in archeologische verwachtingenkaart/beleidskaart. De gemeente Vijfheerenlanden heeft dit in voorbereiding.

¹¹³ Mondelinge mededeling J. Janssen, provincie Overijssel.

¹¹⁴ Een voorbeeld van een dergelijke beeldbank is www.maritiemdigitaal.nl

¹¹⁵ Mondelinge mededeling S. Heeren, Vrije Universiteit.

¹¹⁶ <https://www.huisvandenijmeegesgeschiedenis.nl/activiteit/dugout-nijmegen-1944-45-vr-beleving-en-archeologie/>

¹¹⁷ Mondelinge mededeling J. Kuggeleijn, Ministerie van OCW.

¹¹⁸ Mondelinge mededeling R. Proos, provincie Zuid-Holland.

¹¹⁹ Mondelinge mededeling R. van Dierendonck, Erfgoed Zeeland.

van modern oorlogserfgoed. Zeker als dit gebeurt met meewegen van het nu nog vaak weggelaten element van representativiteit. Dit inhoudelijke element is momenteel nog een kennislacune bij gemis aan een balans ten aanzien van de kennis(winst) met betrekking tot modern oorlogserfgoed. Binnen gemeenten en regio's met een op basis van historisch vooronderzoek OCE opgestelde beleidskaart is het waarderen op inhoudelijke gronden aanzienlijk makkelijker dan in die gebieden waar iets dergelijks niet voorhanden is.

Afb. 12. Uitleg over de waardering van modern oorlogserfgoed aan Leidse eerste jaar studenten archeologie bij de opgraving van in 1939-1940 aangelegde Nederlandse hangars op voormalig Marine Vliegveld Valkenburg (gemeente Katwijk). De opgegraven resten zijn in het kader van OCE helaas gesloopt, de nog staande hangars uit de Koude Oorlog op de achtergrond blijven behouden (foto Arjan den Braven, Universiteit Leiden).

Hoofdstuk 5 Buitenland

In de vragen aan de buitenlandse collega's en het onderzoek in gepubliceerde bronnen is met name geconcentreerd op de knelpunten eigendom, wapenwet en waardering/selectie. De aandacht die binnen de ons omringende landen wordt gegeven aan modern oorlogserfgoed en de inbedding hiervan in de reguliere archeologische monumentenzorg verschilt sterk.

In Wallonië zijn er bijvoorbeeld geen specialisten van archeologie van moderne conflicten. De onderzoeken blijven hier anekdotisch. Sporen van modern oorlogserfgoed die toevallig aan het licht komen tussen oudere structuren worden nauwelijks bestudeerd. Sporadisch vinden vanuit de Waalse overheid interventies plaats zoals recentelijk bij onderzoek naar een luchtbescherming schuilkelder. Vlaanderen heeft, net als Frankrijk, daarentegen inmiddels een ruime ervaring op het vlak van onderzoek en omgang met WO1 archeologie. In Duitsland en Groot-Brittannië is er een duidelijke tendens dat alle modern oorlogserfgoed van belang wordt geacht. Vaak gebeurt dit hand in hand met aandacht voor gebouwde monumenten. Binnen de Duitse aanpak valt op dat veel onderzoek wordt opgepakt vanuit herinneringserfgoed.

Eigendom

Het meest opvallende is dat niemand in de bevraagde landen zich afvraagt wie de eigenaar van de vondsten is. Overal wordt het beschouwd als het eigen erfgoed. In één geval is dit heel expliciet zo geformuleerd, zoals bleek bij de omgang van vondsten uit het vernietigingskamp van Sobibor. Deze worden ondanks enkele gerechtelijke procedures, één tot aan het Europese Hof aan toe, geclaimd als eigendom van de Poolse staat.¹²⁰ In zowel België, Frankrijk, Groot-Brittannië en Duitsland worden vondsten na selectie gedeponneerd. In de eerste drie landen is in principe de grondeigenaar de eigenaar van de vondsten. Deze dient als een goed huisvader voor de vondsten te zorgen, inclusief de kosten voor conservering en opslag, tenzij de vondsten worden overgedragen aan een museum of depot. In beide gevallen wordt geëist dat de verblijfplaats van vondsten bekend is en blijft.

In Vlaanderen is er alleen een uitzondering als het gaat om objecten die bij de resten van een oorlogsslachtoffer worden aangetroffen. In België worden deze lichamen door archeologen opgegraven en gedocumenteerd. Alle vondsten die in een straal van 1 m rondom het lichaam liggen, worden als daarmee geassocieerd beschouwd. Na melding bij de politie worden de menselijke resten, inclusief de ermee geassocieerde vondsten, na een termijn van 30 dagen voor documentatie van de vondsten overgedragen aan de dienst die vanuit het oorspronkelijke land van herkomst zorgdraagt voor herbegraving.¹²¹ Hierbij komt het voor dat objecten mee begraven worden met het lichaam, of gegeven worden aan de naaste familie. Maar het komt daarentegen ook voor dat objecten aan een museum geschonken worden. Een opmerkelijk voorbeeld in dit kader is dat met name de *Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V.* objecten aan het *In Flanders Fields Museum* te Ieper schenkt.¹²² Verder is opvallend dat de enige discussie die in Vlaanderen regelmatig terugkeert de discussie is over de kosten van het ruimen of vernietigen van explosieven en gifgassen uit WO1.¹²³ Er gaan regelmatig stemmen op om de verantwoordelijken van destijds mee te laten betalen. De discussie stukt echter steeds op het punt van de inmiddels na 100 jaar verbeterde relaties, en op het feit dat niet in alle gevallen de exacte veroorzaker aan te wijzen valt.

¹²⁰ Mondelinge mededeling I. Schute, RAAP.

¹²¹ Mondelinge mededeling S. de Decker, Vlaamse overheid.

¹²² Mondelinge mededeling M. Bracke, AB archeologie.

¹²³ Mondelinge mededeling S. de Decker, Vlaamse overheid.

Op soldaat 1 werden talrijke vondsten aangetroffen, die vooral tot het uniform behoren.

2 epauletten met het insigne van de Royal Fusiliers en een standaard general service (GS) knoop.

Afb. 13. Publicatie van enkele door Vlaamse archeologen opgegraven oorlogsslachtoffers, inclusief aandacht voor het spoor, de postdepositionele processen en uitgebreide beschrijving van bij de lichamen aangetroffen artefacten (Dewilde, Márquez-Grant & Wyffes, 2015).

In Frankrijk vallen de vondsten van modern oorlogserfgoed onder de *Code du Patrimoine*, en als het militaire resten zijn die geassocieerd kunnen worden met slachtoffers, mede onder de *Code des pensions militaires d'invalidité et des victimes de la guerre*. Indien families kunnen worden achterhaald, worden persoonlijke zaken aan hen overgedragen. Het is niet helemaal duidelijk wie hier de actieve rol heeft.

In Groot-Brittannië is er een opmerkelijk gegeven dat er een overeenkomst is met de Verenigde Staten van Amerika. Op crash sites van Amerikaanse vliegtuigen op Brits grondgebied wordt vanuit Amerika geen claim (meer) gelegd. Wel als zich op de crashsite nog een slachtoffer bevindt; dan wordt de *Defense POW/MIA Accounting Agency*, de *Joint POW/MIA Accounting Command* of de *American Battle Monument Commission* mede ingeschakeld. Alle modern oorlogserfgoed wordt als normaal archeologisch erfgoed beschouwd, met uitzondering van schatvondsten (*Treasure Act*) en menselijke resten (*Burial Act*).¹²⁴ Bij navraag of er ook een vergelijkbare actie ondernomen wordt bij

¹²⁴ Mondelinge mededeling S. Cleggett, Wessex Archaeology.

Duitse vliegtuigresten, wordt schamper opgemerkt dat dit uiteraard Brits eigendom betreft. Alleen eventuele menselijke resten worden gemeld bij de *Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V.*

In de Bondsrepubliek Duitsland is het eigendom van vondsten waarvan een eigenaar bekend is geregeld onder *Fundrecht* in het *Bürgerliches Gesetzbuch* BGB §§ 965 t/m 984. Archeologische vondsten waarbij geen eigenaar aangemerkt kan worden, zo ook modern oorlogserfgoed, worden als erfgoed behandeld. Een voorbeeld is de opgraving van een Amerikaans jachtvliegtuig P-38 *Lightning*. Hiervan is ca. 1/3 van de vondsten in het *Magazin im LVR-LandesMuseum Bonn* gedeponeerd. De rest is aan de *Arbeitsgemeinschaft Luftkriegsgeschichte Rhein-Mosel e. V.* overgedragen.¹²⁵

Wapenwet

Daar waar Nederland sinds lang kon bogen op de meest strenge wetgeving omtrent wapens en munitie, is door het opschalen naar Europees niveau veel gelijkgetrokken. Binnen de archeologische overheden en diensten is er echter een opmerkelijk verschil.

Ten eerste is het verschil tussen beleid en praktijk. In Vlaanderen vallen bodemvondsten van wapens formeel nog onder de wapenwet. Echter ze worden wel gedeponeerd als archeologische vondsten.

Om een eventueel probleem te voorkomen, worden vondsten regelmatig overgedragen aan een museum dat over een verzamelmachtiging beschikt. Voor het onderzoeksgebied naar WO 1 in West-Vlaanderen is dit vooral het hiervoor al genoemde *In Flanders Fields Museum* in Ieper. Aan de wapens wordt over het algemeen geen grote inhoudelijke toegevoegde waarde toegekend. Vaak betreft het in serie geproduceerde objecten, die na registratie ook niet altijd geselecteerd hoeven worden. Uitzonderingen vormen de zeldzame of onverwachte type wapens of onderdelen daarvan. Of een andere groep uitzonderingen is die van wapens waar een wijziging (te velde) op aan is gebracht. Het valt daarmee meer in het domein van de materiële cultuur, dan van het industriële product.

In Frankrijk worden ook archeologische wapens in de regel als wapen beschouwd. Ook hier gelden dezelfde uitzonderingen als voor België zijn geformuleerd. Dit in tegenstelling tot Duitsland waar munitie niet onderzocht en bewaard wordt, maar wapens en wapenonderdelen wel.

Waardering en selectie

Het is opvallend dat in ieder geval in twee landen (België en Frankrijk) nadrukkelijk gesproken wordt over de opzet van het maken van een onderzoeksbalans of synthese. Dat is opmerkelijk aangezien in deze landen blijkbaar nu pas een noodzaak voor een wegingskader wordt gevoeld. Het is ook hier om pragmatische redenen, bijvoorbeeld vanuit de vraag en (veld)ervaring waar de meest kansrijke contexten liggen binnen het onderzoek naar WO1. Een scoreschema of selectiecriteria zijn er in Vlaanderen niet, zaken worden van geval tot geval bekeken.¹²⁶ In feite wordt eerst gestart met een inschatting van bewaringstoestand, functie, opbouw, (on)gekend, enzovoort, waarop uiteindelijk een oordeel volgt. De werkwijze is in zoverre voldoende dat algemene tendensen worden begrepen. Zo kon bijvoorbeeld geconcludeerd worden dat ogenschijnlijk 'onbelangrijke sporen' zoals bomkraters een potentie blijken te hebben. Zeker als het gaat om bomkraters met een diameter van 1m of groter. Deze kunnen als grafkuil, opslag, dump, of schuilplaats hebben gediend. Dit jaar werkt men in Vlaanderen aan een project rond enkele criteria die moeten leiden tot een beslissing om al dan niet over te gaan tot het opgraven van loopgraven. De ervaring in Vlaanderen is inmiddels gebaseerd op ca. 150 opgravingen en hun resultaten. Dit is een voldoende basis om een balans of een aanzet daartoe op te bouwen. Hiermee kan gerichter gestuurd onderzoek in de (nabije) toekomst

¹²⁵ Volgens opgave van Dr. Wiebke Hoppe en Dr. des. Christiane Schmidt, LVR-Amt für Bodendenkmalpflege im Rheinland.

¹²⁶ Mondelinge mededeling B. Stichelbaut, Universiteit Gent.

plaatsvinden, met scherpere vragen, en door selectie van specifieke onderzoeksdoelen ook een tijds- en kostenbesparing opleveren.

De balans zal niet alleen op sporen, maar ook op vondsten worden gericht. Bij een inventarisatie van welke vondsten een meerwaarde hebben bij behoud, of welke na de vondst en documentatie kunnen worden geselecteerd, kan ook een besparing in kosten en opslag worden gegenereerd. Momenteel wordt in Vlaanderen slechts zelden in het veld geselecteerd. Als er selectie plaatsvindt dan is het pas bij de uitwerking.¹²⁷

In Frankrijk vindt waardering en selectie louter op wetenschappelijke gronden plaats. De selectie van te conserveren vondsten vindt zowel te velde als bij de uitwerking plaats op basis van een overzicht van meervoudige aanwezigheid van hetzelfde model of type, waarvan dan alleen enkele worden geconserveerd.¹²⁸ Vaak zijn dit die in de beste conditie verkeren en die nadere informatie bevatten, zoals bepaalde opschriften of modificaties hebben. Soms worden zaken gerestaureerd, bijvoorbeeld voor tentoonstellingen. Ingeschat wordt dat dit slechts 1 tot 2% van het totaal aantal vondsten betreft.

In Duitsland is er inmiddels een traditie ontstaan dat in de reguliere jaarboeken, bijvoorbeeld *Archäologie im Rheinland* of *Archäologie im Berlin und Brandenburg*, erfgoed van de meest moderne tijden inclusief modern oorlogserfgoed als apart hoofdstuk wordt behandeld. Verder is er eind 2014 een balans verschenen met de titel: *Inventar der archäologischen Kriegsrelikte im Rheinland*.¹²⁹ Naast contexten, reikwijdte en vondsten geeft dit ook een blik op de toekomst.

Advies

Het is aan te raden de ontwikkelingen binnen België, Frankrijk en Duitsland te blijven volgen, zeker daar waar het gaat om het opstellen van onderzoeksbalansen ten aanzien van modern oorlogserfgoed. Ook al is de wettelijke inbedding deels verschillend en de archeologisch accumulatie van sporen en vondsten verschillend tussen WO1 en WO2, er zal geen verschil zijn in inhoudelijke potentie en aard van vraagstellingen. De attitude zal per land verschillen waar rekening mee gehouden dient te worden wanneer een vergelijking wordt gemaakt tussen onze Nederlandse situatie en die in het buitenland.

¹²⁷ Mondelinge mededeling M. Bracke, ABarcheologie.

¹²⁸ Volgens opgave van Y. Desfossés, Chargé de mission archéologie des conflits contemporains pour les régions Hauts de France et Grand Est, Ministère de la Culture.

¹²⁹ Hoppe & Wegener 2104.

Conclusie

Op de centrale vragen in deze inventarisatie en adviezen zijn de volgende antwoorden geformuleerd:

- I: Waardering, (de-)selectie, tijdelijke opslag en deponering/eigendom

1. Welke wensen en (on)mogelijkheden zijn er voor het selecteren en deselecteren van (vondst)materiaal. Welk materiaal komt in aanmerking voor behoud en welk materiaal komt in aanmerking voor deselectie?

Voor het selecteren van vondsten in het veld is het aanbevelenswaardig om een balans op te stellen waarin aangegeven is wat de huidige stand van zaken is ten aanzien van de gevonden voorwerpen en hun potentie bij het beantwoorden van onderzoeksvragen. Dit kan tot gevolg hebben dat na eerste documentatie een scherpere selectie gemaakt kan worden. Bovendien geeft het ruimte om onderzoeksvragen gericht te stellen.

2. Maak op basis van de uitkomsten van vraag 1 een concrete lijst als aanvulling op de bestaande lijst in de KNA specificatie PS06.

→ Zie bijlage 9.

3. De huidige waarderingssystematiek in de KNA (KNA specificatie VS06) is niet op alle waarderingsaspecten geschikt voor vondsten en sporen uit met name het tijdvak 1939-1945.

→ Adviseer en beargumenteer zo concreet mogelijk op welke onderdelen aanpassing nodig is, denk bijvoorbeeld aan het beter operationaliseren van bestaande te scoren waarden.

Het is aan te raden voor erfgoed van WO2 geen aparte aanpak te gebruiken maar dezelfde die voor andere (zowel oudere als jongere) perioden wordt gehanteerd. Vondsten uit deze periode, van welke aard dan ook, zijn onmiskenbaar als erfgoed te beschouwen. Dit concept dient te worden uitgedragen binnen alle lagen, zowel in de uitvoering, het handhavende als in het beleidsmatige deel van de erfgoedsector. Het is zaak om op ministerieel en departementaal niveau WO2 als erfgoed te propageren, en toe te zien op de naleving van de Erfgoedwet, net als andere partijen die zich met erfgoed bezighouden.

Voor het waarderen voldoet voorlopig de huidige KNA systematiek. Ook hierbij is het van belang dat een balans de bestaande kenniswinst in kaart brengt, en de potentie aangeeft voor gericht onderzoek, zowel in sectoraal opzicht als intersectoraal, zoals in combinatieprojecten met OCE of Defensie.

Indien er een wens is om maatschappelijke of emotionele elementen, voor zover die al te meten zijn, te betrekken in de waardering dan zullen deze moeten worden toegepast op alle perioden. Het is niet raadzaam om archeologie van modern oorlogserfgoed een status aparte te geven. Het is net zo min raadzaam om, voordat een algehele herziening van de KNA systematiek plaats zal vinden, gemeten wordt met meer dan één meetsysteem. Bij een herziening van het vigerende KNA-systeem kan worden overwogen of een uitbreiding noodzakelijk is, en of die ook toepasbaar is op meer perioden dan alleen modern oorlogserfgoed.

4. Welke concrete knelpunten zijn er m.b.t. het tijdelijk opslaan, conserveren en deponeren/eigenaarschap? Welke praktische en pragmatische oplossingsrichting kan per knelpunt gegeven worden?

→ *Het advies is geen onderscheid te maken ten aanzien van vondsten van Nederlandse aanmaak, dan wel geïmporteerde objecten die in Nederland door de burgerbevolking of door Nederlandse militairen zijn gebruikt, en de vondsten van niet Nederlandse herkomst, die door Nederlandse militairen, door buitenlandse militairen of door de burgerbevolking zijn gebruikt. Alle objecten worden als erfgoed beschouwd, en dienen volgens de regels van de Erfgoedwet behandeld te worden, ongeacht waar het eigendom uiteindelijk ligt.*

De Erfgoedwet en Wet Wapens & Munitie zijn gelijkwaardige wetten. Wapens die als erfgoed zijn bestempeld, dienen als zodanig te worden behandeld volgens de regels van de Erfgoedwet. Tegen het illegaal zijn van wapens als bodemvondsten zijn inmiddels drie precedentes. Het is op basis hiervan mogelijk om wapens, mits veilig bevonden door een (aantoonbaar) deskundige op het gebied van wapens en munitie, voorhanden te hebben in het veld, restauratieatelier en depot. Er zal een aanvulling op de WWM moeten komen waarin voorzien wordt dat naast verzamelaars en musea ook depots voor bodemvondsten expliciet genoemd worden als potentiële bewaarplaatsen voor behoudenswaardige wapens.

Het eigendom van vondsten van modern oorlogserfgoed is niet anders dan wat voor vondsten uit oudere en jongere perioden geldt. De Erfgoedwet dient te worden nageleefd ten aanzien van alle als erfgoed bestempeld materiaal gevonden op het grondgebied en in de territoriale wateren van het Koninkrijk der Nederlanden. De enige uitzondering zijn en blijven objecten waarvan een persoon zijn eigendom kan bewijzen. Collectief materiaal, met name militaire verbruiksartikelen, zoals uitrusting (inclusief de persoonlijke standaarduitrusting), wapens, voer- en vliegtuigen, zijn als erfgoed te beschouwen. Voor de buitenlandse vondsten wordt door middel van overleg met zes landen van herkomst een overdracht aan Nederland voorgesteld.

Mocht uiteindelijk blijken dat het eigendom van modern oorlogserfgoed alleen aan het Rijk toekomt dan is het aan te raden om de taken en behoud in handen te leggen van een overkoepelend instituut op Rijksniveau, zoals dat ook al is ingericht voor het maritieme erfgoed in het Maritiem Depot. Een Nationaal Militair Depot kan slagvaardiger optreden door de inzet van specifieke deskundigheid en bewaarcondities dan dat de afzonderlijke provincies en hun depots dat kunnen. Mochten ook wapens opgeslagen worden dan heeft dit het voordeel dat slechts één instantie/persoon bijvoorbeeld een ontheffing inzake de WWM hoeft te hebben. Gezien het beoogde ruimtebeslag van een dergelijke nationale instelling zou plaatsing op het terrein van het NMM een goed voorstel zijn. Er kan dan immers van zeer nabij van de nodige expertise gebruik worden gemaakt.

Met betrekking tot KNA Specificatie OS11 (Lichten, verpakken, tijdelijk opslaan en conserveren van vondsten & monsters):

Hier dient alleen een uitbreiding plaats te vinden van de categorieën submoderne materialen, en met name kunststoffen. Er is echter momenteel nog te weinig overzicht welke kunststoffen daadwerkelijk gebruikt zijn gedurende WO2, en in archeologische context bewaard zijn gebleven. Uiteraard vergen verschillende materialen een verschillende aanpak qua stabiliseren, conserveren en restaureren. Pas recentelijk is een eerste onderzoek gestart naar de aard van dergelijke materialen, en resultaten zijn derhalve nog niet voorhanden.

In het verlengde van het voorgaande is gebleken dat bij het stabiliseren en conserveren van ijzeren objecten uit WO2 gebleken is dat objecten minder lang hoeven te worden ontzout, in vergelijking tot oudere vondsten. Ook hierbij geldt dat het voorlopige constatering betreft.

- II: Wet wapens en munitie

5. Welke categorieën wapens en munitie die voorkomen in het bodemarchief vallen onder de Wet wapens en munitie?

→ *Zie de lijst met categorieën als bijlage 7 bij onderhavig rapport. Bij het boven geadviseerde opstellen van de balans zal één van de resultaten een complete lijst zijn met in Nederland voorkomende wapens en munitie. Naar verwachting zal dit een lijst met enkele duizenden items zijn, in ieder geval te veel om in het kader van onderhavige rapportage op te lijnen.*

6. Welke praktische procedure moet de certificaathouder en/of de depothouder volgen bij het aantreffen van materiaal waarvan vermoed wordt – of zeker is- dat dit valt onder de Wet wapens en munitie?

→ *Als tekstvoorstel voor opname in de KNA zal het antwoord hier in delen geknipt dienen te worden per actor. In alle gevallen dient de opdrachtgever in kennis gesteld te worden. Voorts geldt onderstaande voor zowel wapens, munitie of onderdelen van beide categorieën:*

Voor de certificaathouder te velde:

a. Indien het archeologisch onderzoek te velde parallel loopt met OCE, dan is de beoordeling en eventueel veilig stellen van de situatie over te laten aan de (sr) OCE-deskundige op het project. Daarbij kan worden bepaald of het erfgoed als gevaarlijk en niet deponeerbaar kan worden gedeselecteerd. Indien mogelijk en als de situatie dat toelaat, wordt er dan wel een documentatie uitgevoerd. Indien geen gevaar bestaat dan wordt het object voor de reguliere documentatie opgenomen. Op basis van inhoudelijke gronden wordt dan over (de)selectie beslist in overleg met de bevoegde overheid.

b. Indien het archeologisch onderzoek te velde zonder aanwezigheid van CE tussen gedeponeerde of ter deponering aangeboden vondsten wordt de politie gebeld en verzocht om een inspectie door een operationeel specialist wapens en explosieven veiligheid. Indien de situatie niet veilig geacht wordt, wordt de EOD ingeschakeld. Hun reactietijd hangt af van de inschatting van het gevaar.

a. + b. In beide gevallen kan het veiligstellen van de situatie inhouden dat ter plaatse geruimd dient te worden door de EOD, bijvoorbeeld bij het onmogelijk zijn van het verplaatsen van het CE. In dat geval dient rekening te worden gehouden met een verstoring van het archeologisch vlak/werkput. Indien het CE verplaatst kan worden, dan vindt ruiming plaats op een van te voren bekende locatie, daar waar archeologie zo min mogelijk of geen schade lijdt.

Voor de certificaathouder in de vondstverwerkingsruimte:

Bij het aantreffen van of het vermoeden van de aanwezigheid van CE tussen gedeponeerde of ter deponering aangeboden vondsten wordt de politie gebeld en verzocht om een inspectie door een operationeel specialist wapens en explosieven veiligheid. Indien de situatie niet veilig geacht wordt, wordt de EOD ingeschakeld. Hun reactietijd hangt af van de inschatting van het gevaar.

Voor de specialist conserveren in een restauratieatelier, niet zijnde vondstverwerkingsruimte van een certificaathouder:

Bij het aantreffen van of het vermoeden van de aanwezigheid van CE tussen gedeponeerde of ter deponering aangeboden vondsten wordt de politie gebeld en verzocht om een inspectie door een operationeel specialist wapens en explosieven veiligheid. Indien de situatie niet veilig geacht wordt, wordt de EOD ingeschakeld. Hun reactietijd hangt af van de inschatting van het gevaar.

Voor de depotbeheerder:

Bij het aantreffen van of het vermoeden van de aanwezigheid van CE tussen gedeponeerde of ter deponering aangeboden vondsten wordt de politie gebeld en verzocht om een inspectie door een operationeel specialist wapens en explosieven veiligheid. Indien de situatie niet veilig geacht wordt, wordt de EOD ingeschakeld. Hun reactietijd hangt af van de inschatting van het gevaar.

Afb. 14. Het documenteren van een Britse No 117 ontstekingsinrichting met transportblik tijdens onderzoek in de Lijsterbesstraat in Nijmegen-Oost in 2018. Het blik is als vondst verzameld, de schokbuis is vanwege de inhoud met springstof geruimd door de EOD (foto Military Legacy, Dordrecht).

Bronnen

Literatuur

Bosman, A.V.A.J., 1997, *Het culturele vondstmateriaal van de Vroeg-Romeinse versterking Velsen 1*, proefschrift Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.

Bosman, A.V.A.J., E.J. van Ginkel, J.P.F. Verweij & W.B. Waldus, 2014, *De archeologie van modern oorlogserfgoed, Een inventarisatie van het wetenschappelijke, maatschappelijke en juridisch kader voor land- en waterbodems in een nationaal en internationaal perspectief, Rapportage SIKB project 204, fase 1a en 1b*, ADC rapport 3595, Amersfoort.

Bosman, A.V.A.J., R.C.A. Geerts & D. Sam (red.), 2017, *Een brug te ver onderzocht, Archeologisch onderzoek in Stadsblokken-Meinerswijk, gemeente Arnhem*, ADC Monografie 22, Amersfoort.

Bosman, A.V.A.J., 2018a, *Een dijk van een verdediging Archeologisch onderzoek verbreding Beatrixsluis te Nieuwegein – Tweede Wereldoorlog vindplaats 1, 2 en 3*, Sweco archeologische rapporten 2148, Rotterdam.

Bosman, A.V.A.J., 2018b, *Van bijvangst tot bijdrage, Determinatie vondsten van modern oorlogserfgoed in de VIA15*, Military Legacy rapport 82, Dordrecht.

Bosman, A.V.A.J., P. van de Geer & A. Tol, 2018, *Van ijzertijd tot Koude oorlog, Inventariserend veldonderzoek proefsleuven (Proefsleuvenonderzoek) op het voormalige marinevliegveld Valkenburg - locatie A*, Archol rapport 390, Leiden.

Bosman, A.V.A.J. & R.C.A. Geerts, i.v., 2017, *Puin in de tuin. Een archeologische opgraving, variant archeologische begeleiding, aan de Lijsterbesstraat te Nijmegen*, ADC rapport, Amersfoort.

Bijl, B. e.a., 2010, *Erfgoed van de oorlog, De oogst van het programma*, Ministerie VWS, Den Haag.

Carmiggelt, A., 2006, Over de zin en onzin van postmiddeleeuwse archeologie, *Westerheem* 55, no. 6, 312-325.

Carpentier, V. & C. Marcigny, 2014, *Archéologie du débarquement et de la bataille de Normandie*, Rennes.

Constant, I. e.a., 2019, *Op Verkenning, Twee eeuwen militair erfgoed in het vizier, Rapportage werkgroep Verkenning Militair Erfgoed van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)*, Amersfoort.

Damen, H. & C.W. Koot, 2016, *Archeologische getuigenissen van de Tweede Wereldoorlog. Archeologische monumentenzorg in het plangebied van de dijkeruglegging bij Lent, Deel 7*. Archeologische Berichten Nijmegen 64, Nijmegen.

Damen, H. & H. van Enckevort, 2019, *Een klooster in oorlogstijd, Het Huis van de Paters Sacramentijnen in de Nijmeegse Wijk Brakkenstein*, Archeologische Berichten Nijmegen 89, Nijmegen.

- Demeyere, N., 2008**, *Overzicht Wapenwet 2008, De nieuwe wapenwet in vogelvlucht, met gecoördineerde versie van de regelgeving*, Leuven.
- Desfossés, Y., A. Jacques & G. Prilaux, 2009**, *Great War Archaeology*, Rennes.
- Dewilde, M., N. Márquez-Grant & F. Wyffels, 2015**, *Een onvolledig geruimd militair kerkhof in de Ypres Salient, Een toevalsvondst in de Briekestraat te Ieper*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 72, Brussel.
- Fermin, B. & M. Groothedde, 2011**, *De Vispoortgracht, Baggervondsten van middeleeuwen tot Michael Jackson*, Zutphense Archeologische Publicaties 68, Zutphen.
- Gander, T. & P. Chamberlain, 1978**, *Small arms, artillery and special weapons of the Third Reich, An encyclopedic survey*, Londen.
- Geerts, H.M.M. & J.M.J. Willems (red.), 2009**, *BAAC, 10 jaar door het stof*, Den Bosch.
- Ginkel, E. van & A. Bosman, 2015**, Archeologie van WOII: nog wat mijnen te ruimen?, *Westerheem* 64, no. 3, 149-158.
- Ginkel, E.J. van, 2016**, *Begraven sporen in een getroffen stad, Archeologisch erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog in Rotterdam*, Leiden.
- Ginkel, E. van & A. Bosman, 2017**, *Opgegraven strijd, Archeologie van de oorlog*, Den Bosch.
- Graaf, W.-S. van de, 2014**, *Sint-Michiel, een fort met geschiedenis, Archeologisch onderzoek op het Kazerneterrein te Blerick*, Archeodienst rapport 100, Zevenaar.
- Hag, L. ten, P. Klinkenberg & W. Kuppens, 2019**, *Groesbeek Heights, Sporen uit de Tweede Wereldoorlog op de Duivelsberg en in het Nederrijck*, Nijmegen.
- Heeren, S., z.jr., PAN Portable Antiquities of the Netherlands, Metaaldetectie in Nederland, Gedragscode en regels voor verantwoord gebruik van de metaaldetector in Nederland**, Amsterdam.
- Hoppe, W. & W. Wegener, 2014**, *Archäologische Kriegsrelikte im Rheinland, Führer zu archäologischen Denkmälern im Rheinland Band 5*, Essen.
- Joode, K. de (red.), 2019**, *De Nederlandse stalen helm 1916-1992*, Amsterdam.
- Klomp, M., z.jr., WO II wapens uit de Zwolse gracht**, Zwolle.
- Kok, R.S. & J.A.T. Wijnen, 2011**, *Waardering van oorlogserfgoed, Een inventarisatie en waardering van sporen uit de Tweede Wereldoorlog op de Grebbeberg en Laarsenberg*, RAAP-Rapport 2240, Leiden.
- Kok, R.S. & W.K. Vos (red.), 2013**, *Archeologie van de Tweede Wereldoorlog, Rapportage Archeologische Monumentenzorg RAM 211*, Amersfoort.
- NN, 2018**, *De KNA en BRL op zak, versie 4.1*, Gouda.

Reinders, M., 2014, Archeologie van het militaire achterland, Een case study met voorlopige resultaten van het munitiedepot bij Arnhem, *Westerheem* 63, no. 6, 381-387.

Reinders, M., 2019, *Archeologisch noodonderzoek in een Flak-stelling bij Arnhem*, z.pl.

Ribbens, K. & E. Captain, 2011, *Tonen van de Oorlog, Toekomst voor het museale erfgoed van de Tweede Wereldoorlog*, NIOD, Amsterdam.

Schollaert, R., 2006, *De Forward Cottage, Materiaalverwerking van een site uit Wereldoorlog 1, Ieper Salient 1915-1917*, Gent.

Somers, E., 2014, *De oorlog in het museum, Herinnering en verbeelding*, Zwolle.

Stichelbaut, B. (red.), 2018, *Sporen van oorlog, Archeologie van de Eerste Wereldoorlog*, Lichtervelde.

Theune, C., 2014, *Archäologie an Tatorten des 20. Jahrhunderts*, Sonderheft 06/2014 Archäologie in Deutschland, Darmstadt.

Timmer, P., 2019, *LAMO 2016, Museumvereniging*, Amsterdam (herziene uitgave).

Versloot, A., 2013, *Op de museale weegschaal, Collectiewaardering in zes stappen*, Amersfoort.

Vogelpoel, J.F.R. van, 1959, *De Koninklijke Landmacht na de Tweede Wereldoorlog*, Deel I en II, Den Haag.

Vries, B. de, 2019, Umstritten, gecontesteerd, controversé, sensitive, Beladen erfgoed in een Europese context, *Tijdschrift van de Rijksdienst voor het cultureel erfgoed*, no. 1, 4-7.

Weerden, J.F. van der & JPW Verspay, 2014, *Explosief erfgoed, Archeologisch onderzoek in de perimeter te Oosterbeek, gemeente Renkum*, Diachron rapport 56, Amsterdam.

Willigen, M. van & J.F. van der Weerden, 2019, *Dreyeroord, Een hotel in de vuurlinie, Archeologische begeleiding van OCE werkzaamheden*, BAAC rapport A-16.0240, Den Bosch.

Zoetbrood, P.A.M., e.a., 2006, *Uit Balans, Wordingsgeschiedenis en analyse van het bestand van wettelijk beschermde archeologische monumenten*, Amersfoort.

Beleidstukken en brieven

Tweede Kamer der Staten-Generaal, 32 820 Nieuwe visie cultuurbeleid, Nr. 267 Nader gewijzigde Motie van het lid **Beckerman, S.** c.s., ter vervanging van die gedrukt onder Nr. (261 en) 266, Voorgesteld 13 september 2018, Den Haag.

Brandenburgh, C., Voorzitter Groot Reuvensoverleg, 1 augustus 2019, brief aan: College van burgemeester en wethouders Gemeente Echt-Susteren, Betreft: Uitvoering Nationaal Programma Berging Vliegtuigwrakken, Amersfoort. {NB tevens brieven met identieke inhoud aan: gemeente Almere, gemeente Dalfsen en gemeente Lochem}.

De Decker, S., M. Dewilde, A. Ervynck, K. Quintellier & M. Brion, 2018, *Richtlijn, Procedures bij de vondst van menselijk skeletmateriaal*/ 19.07.2018, Agentschap Onroerend Erfgoed, Brussel.

Hessing, W.A.M., K.E. Waugh, R.M. van Heeringen & C.A. Visser, 2019, *Evaluatie en optimalisatie waarderingssystematiek Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, Fase 1: Evaluatie*, Vestigia rapport V1107, project V13-2630, Amersfoort.

Hordijk, G. & E.K. Mietes, 2014, *Programma van Eisen, Park15 – Fase 1 – Erfgoed WOII, Gemeente Overbetuwe*, Huissen.

Meijdam, H.M., Algemeen directeur IPO, 11 februari 2019, brief aan: mr.dr. F.B.J. Grapperhaus minister van Justitie en Veiligheid, Betreft: Archeologisch Erfgoed: wapens WOII uit archeologisch onderzoek, Den Haag.

NN, 1949, *Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945*, Verslag houdende de uitkomsten van het onderzoek, Deel 3 A en B, Financieel en Economisch Beleid, Verslag en bijlagen, Den Haag.

NN, 1956, *Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945*, Verslag houdende de uitkomsten van het onderzoek, Deel 8 A en B, Militair Beleid 1940-1945 en Terugkeer naar Nederlandsch-Indië, Verslag en bijlagen, Den Haag.

NN, *Bijlage Standaard PvE WO2-onderzoek, toelichting dient als leidraad bij het opstellen van een Programma van Eisen (PvE) volgens het model ‘Standaard Programma van Eisen gemeenten Regio Arnhem’*, Arnhem.

Ollongren, K.H., Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 16 oktober 2018, brief aan: Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Betreft: Nationaal programma berging vliegtuigwrakken met nog vermiste vliegers uit de Tweede Wereldoorlog, Den Haag.

Rechtbank Limburg, 2019, *ECLI:NL:RBLIM:2019:5810*, Gedeeltelijke vrijspraak van voorhanden hebben wapenonderdelen nu deze wapenonderdelen zozeer voor gebruik als vuurwapen ongeschikt zijn, Roermond

SIKB/CCvD, 2018, *Protocol 4001, Programma van Eisen, Terms of Reference*, Versie 4.1, Gouda.

SIKB/CCvD, 2018, *Protocol 4010, Depotbeheer, Depot Management*, Versie 4.1, Gouda.

SIKB/CCvD, 2019, *Documentatie IM SIKB0102, Domeintabellen*, Versie 4.1.0, Gouda.

SIKB/CCvD/Wieringa, E., 2019, *Plan van Aanpak voor fase 2 Waarderen en Selecteren van (modern) oorlogserfgoed, Inventarisatie en Voorstel Archeologie, SIKB Prj 204 Modern oorlogserfgoed in relatie tot de archeologische uitvoering*, Gouda.

St. Menno van Coehoorn, Lijst van overwegingen bij de beoordeling van plannen voor hergebruik en ontwikkeling van verdedigingswerken, HBC3.1.5.2 editie 20131201, Z.Pl.

Werkgroep oprichting kenniscentrum CE, 25 mei 2018, Advies afwegingskader en kenniscentrum conventionele explosieven, Den Haag.

Internet

<https://collectie.huisvanhilde.nl/>
<https://historicengland.org.uk/research/current/discover-and-understand/military/>
<https://historicengland.org.uk/images-books/publications/military-aircraft-crash-sites/milaircsites/>
<https://www.huisvandenijmeegsegeschiedenis.nl/activiteit/dugout-nijmegen-1944-45-vr-beleving-en-archeologie/>
<https://wetten.overheid.nl/BWBR0037521/2017-09-01>
<https://www.gov.uk/guidance/joint-casualty-and-compassionate-centre-jccc>
<http://www.archeonet.be/?p=52515>
<https://www.lkca.nl/artikelen/emoties-bij-erfgoed>
<https://www.maritiemdigitaal.nl>
<https://www.museumvereniging.nl/lamo-leidraad-afstoten-museale-objecten>
<https://www.nwo.nl/actueel/nieuws/2019/03/nwa-call-open-archeologie-telt.html>
<https://www.sikb.nl/archeologie/publicaties-archeologie/bestellen/sikb-brochure-samenloop-archeologie-en-explosievenopsporing>
https://www.sikb.nl/doc/archo/Rap%203595_4150627_SIKB%20CCvD%20project%20204%20WOII.pdf
<https://www.sikb.nl/richtlijnen>

Bijlage 1 - Lijst van geïnterviewde ervaringsdeskundigen

Provincies

M. Meffert	provincie Noord-Brabant	op 24/9/2019
S. van Roode	provincie Gelderland	op 13/9/2019
S. Weiss-König	provincie Gelderland	op 13/9/2019
S. Kusters	provinciaal depot Limburg	op 25/9/2019
R. van Dierendonck	SCEZ, provincie Zeeland	op 1/10/2019
M. Veen	provinciaal depot Noord-Holland	op 16/9/2019
R. Proos	provincie Zuid-Holland	op 18/9/2019
J. Jansen	provinciaal depot Overijssel	op 18/9/2019
S. de Bruin	provincie Friesland (tevens G/D)	op 1/10/2019
M. de Jong	provinciaal depot Utrecht	op 30/9/2019
T. Roovers	provinciaal depot Flevoland	op 1/10/2019

Gemeentes

A. Carmiggelt	gemeente Rotterdam	op 26/9/2019
M. Defilet	gemeente Arnhem	schriftelijk
M. Spinder	gemeente Nijmegen	schriftelijk
H. van Enckevort	gemeente Nijmegen	schriftelijk
P. van de Bos	gemeente Katwijk	op 26/9/2019
J. Schotten	gemeente Venlo	op 27/9/2019
B. Vermeulen	gemeente Deventer	op 17/9/2019

Archeologische bedrijven/uitvoerders

M. Reinders	Greenhouse Advies	op 20/9/2019
J. van der Weerden	BAAC	op 18/9/2019
N. Warmerdam	BAAC	op 03/10/2019
I. Schute	RAAP	op 03/10/2019
P. Klinkenberg	AWN	op 23/9/2019

Hoger / wetenschappelijk Onderwijs

G.- J. Plets	Universiteit Utrecht	op 13/9/2019
M. van der Schriek	Vrije Universiteit	op 24/9/2019
R. Kok	Hogeschool Saxion	op 26/9/2019
E. Boers	Leergang Erfgoedfilosofie, Erfgoedacademie	op 11/9/2019

Rijksinstellingen/Ministeries/Politiek

S. Beckermann	Tweede Kamerlid (SP)	op 10/10/2019
J. Kuggeleijn	OCW	op 20/9/2019
B. de Vries	RCE	op 30/9/2019
P. van Ling	RCE	op 30/9/2019
M. Hissel	Inspectie O & E	op 11/9/2019
J.-L. Luijs	Justitie	schriftelijk
S. Augustuszon	Justis	schriftelijk
A. Künzli	Buitenlandse Zaken	op 30/10/2019
H. Boddens Hosang	Defensie	op 30/10/2019

Musea/Herinneringscentra

G. Abuys	HC Kamp Westerbork	op 8/10/2019
----------	--------------------	--------------

Ch. van Rappard-Boon	CollectieConsult	schriftelijk
H. Bruinzeel	Airborne museum Hartestein	schriftelijk
R. Havinga	Bevrijdingsmuseum Groesbeek	schriftelijk
F. Bloem	Verzetsmuseum Amsterdam	schriftelijk
M. Willemsen	Nationaal Militair Museum	schriftelijk

Buitenland

S. de Decker	Agentschap onroerend erfgoed (B)	op 24/9/2019
M. Bracke	AB Archeologie (B)	op 1/10/2019
M. Dosogne	Agence wallonne du Patrimoine (B)	schriftelijk
Chr. Schmidt	LVR, Amt für Bodendenkmalpflege im Rheinland (D)	schriftelijk
W. Hoppe	LVR, Amt für Bodendenkmalpflege im Rheinland (D)	schriftelijk
Y. Desfossés	Ministère de la Culture (F)	schriftelijk
V. Carpentier	Inrap, Normandië (F)	schriftelijk
S. Cleggett	Wessex Archaeology (GB)	op 27/9/2019
J. Deleney	Imperial War Museum (GB)	schriftelijk

Bijlage 2 - Vragenlijst interview

1. Vragen voor iedereen, met nuances in nadruk:

- In 2014 is als één van de uitkomsten van fase 1 van het SIKB-Project 204 *Modern oorlogserfgoed in relatie tot de archeologische uitvoering* archeologie van modern oorlogserfgoed als relevant voor de kennis van de periode tussen 1870 en 1991 gepresenteerd. Deelt u deze conclusie?
- Waarom wel/waarom niet? (graag met voorbeelden voor en/of tegen)
- Is uw houding t.o.v. dit onderwerp na het verschijnen van de rapportage over fase 1 in de afgelopen 5 jaar veranderd? Zo ja/nee, waardoor/waarom?
- Heeft het lezen van de Toelichting bij de eerste e-mail uw mening beïnvloed?, Zo ja, hoe?
- Welke zaken vindt u de afgelopen vijf jaar al verbeterd bij ... (zie opmerking hierna bij 'dit gebied'?)
- Kunt u knelpunten of tekortkomingen noemen?
- Kunt u aangeven welke knelpunten en tekortkomingen voor u het zwaarst wegen (1 = weegt het zwaarst en zo verder)?
- Speelt bij uw werkzaamheden met en rond (objecten van) modern oorlogserfgoed een ethische discussie een rol? Zo ja, welke?
- Heeft u wensen voor verbetering?
- Heeft u suggesties voor verbetering?

Eigenaarschap

- Zijn er problemen geweest bij het deponeren van vondsten m.b.t. eigenaarschap?
- Zo, ja, welke zijn dit?
- Waarom is het een probleem gebleken (kostentechnisch, juridisch, anders?)
- Doet u actief onderzoek om het eigenaarschap van objecten van modern oorlogserfgoed te achterhalen?
- Wat zijn uw vervolgstappen geweest, indien hier iets over bekend werd?
- Maakt u onderscheid tussen militair en civiel materiaal van modern oorlogserfgoed?
- Zo ja, hoe?
- Wat is uw beleid ten aanzien van retourneren van objecten van modern oorlogserfgoed aan eigenaren? En hoe werkt dit in de praktijk in uw instelling?

Waarderen en selecteren van sporen en vondsten

- Op welke basis worden sporen van modern oorlogserfgoed gewaardeerd?
- Op welke basis worden vondsten van modern oorlogserfgoed gewaardeerd? Deze vraag is inclusief het museale collectiebeleid waarbij objecten (fysieke objecten en documentatie) in een collectie worden opgenomen.
- Voldoet deze systematiek in uw ogen voor modern oorlogserfgoed?
- Zo nee, wat heeft u aan maatregelen getroffen om wel tot een bevredigende systematiek te komen?

Conserveren

- Zijn er problemen bij het conserveren van objecten van modern oorlogserfgoed?
- Zo ja, welke zijn dit?
- Is uitsluitend de kostenfactor een overweging voor wel of niet conserveren?
- Zo nee, welke argumenten spelen dan ook een rol?

- Zijn andere argumenten van hoger belang dan het kostenaspect? Zo ja, welke?
- Worden vondsten eventueel ook slechts gereinigd, om vervolgens onderzocht en in deze toestand gedeponereerd te worden?
- In welke verhouding gebeurt dit ten aanzien van compleet geconserveerde, of afgestoten gedeselecteerde objecten?

Tijdelijke opslag

- Zijn er problemen bij het tijdelijk opslaan van objecten van modern oorlogserfgoed?
- Zo ja, welke zijn dit?
- Welke maatregelen heeft u genomen of overweegt u te nemen om deze problemen te verhelpen?

Deponeren

- Zijn er problemen bij het deponeren van objecten van modern oorlogserfgoed?
- Zo ja, welke zijn dit?
- Hangen deze problemen samen met de aard van het materiaal, de capaciteit, de inrichting of organisatie van het depot?
- Of hangen deze met andere problemen samen? Zo ja, welke?
- Welke maatregelen heeft u genomen of overweegt u te nemen om deze problemen te verhelpen?

Wet Wapens en Munitie (WWM)

- Welke (onderdelen van) wapens zijn volgens u uitgesloten van opname in uw collectie?, en kunnen nooit geselecteerd/gedeponereerd worden?
- In hoeverre zijn dergelijke wapens wel voor onderzoek beschikbaar?
- Hoe (en op welk moment?) kan zo'n onderzoek, zonder uiteindelijke deponering, op een legale manier plaatshebben?
- Welke (onderdelen van) munitie is volgens u uitgesloten, en kan nooit geselecteerd/gedeponereerd worden?
- In hoeverre is dergelijke munitie wel voor onderzoek beschikbaar?
- Hoe kan zo'n onderzoek, zonder uiteindelijke deponering, op een legale manier plaatshebben?
- Binnen de WWM is er een uitgebreide lijst van verboden wapens. Hierop zijn uitzonderingen d.m.v. machtigingen/vergunningen tot het voorhanden hebben van specifieke genoemde categorieën. Overweegt uw instelling zo'n vergunning aan te vragen?
- Zo ja, op welk niveau? Bijvoorbeeld een (museale) verzamelaarsmachtiging of een machtiging voor tijdens veldwerk materiaal voorhanden te hebben?
- Is er iemand binnen uw instelling belast met de toepassing van de juiste juridische regels? Zo nee, Overweegt u hiervoor iemand deze taak te geven?
- Wat voor machtiging/vergunning inzake de WWM is er op dit moment in uw instelling aanwezig voor bezit van wapens/munitie?
- Hoe zijn de contacten met de lokale afdeling Korpscheftaken (voorheen Afdeling Bijzondere Wetten van de Politie)?
- Zijn er problemen met het bijschrijven van de objecten?
- Zo ja, zijn daar voorbeelden van? En: komen de problemen door gebrek aan technische kennis of zijn er andere oorzaken?
- Zijn er stukken aanwezig die wel vergunningplichtig zijn, maar niet bij de politie zijn aangemeld? {N.B.: Een antwoord op deze vraag zal uiteraard vertrouwelijk behandeld worden.}

- Vindt er wel eens controle van de politie plaats?
- Vindt er wel eens controle van de brandweer plaats?
- Heeft de politie vereisten gesteld aan de beveiliging van het depot? Zo ja, welke?
- Heeft brandweer vereisten gesteld aan de beveiliging van het depot? Zo ja, welke?
- Heeft de brandweer weet van de aanwezigheid van objecten die binnen de WWM vallen? Zo ja, welke?
- Welke kennis is in uw instelling aanwezig m.b.t. de herkenning/gevaarzetting van (vuur)wapens en munitie? {N.B. gevaarzetting is het al dan niet geladen zijn van een vuurwapen, of het bevatten van een explosieve lading bij munitie.}
- Er is voor veldarcheologen een verplichting Basiskennis OCE te hebben. Is ooit overwogen om basiskennis wapenveiligheid verplicht te stellen?

2. Vragen voor (veld)archeologen:

- Hoe vaak heeft u de afgelopen 10 jaar te maken gehad met (archeologisch onderzoek van) modern oorlogserfgoed?
- Hoe heeft u sporen en vondsten gewaardeerd tijdens het onderzoek en bij de uitwerking? Wat was daarbij voor u leidend?
- Bent u op problemen gestuit tijdens het veldwerk? Zo ja welke?
- Bent u op problemen gestuit tijdens de uitwerking? Zo ja welke?
- Bent u op problemen gestuit bij de (de)selectie? Zo ja, welke?
- Bent u op problemen gestuit tijdens het deponeren van vondsten? Zo ja, welke?
- Bent u op de hoogte van onderzoek en de aanpak van hiervoor mogelijke besproken problemen in binnen en/of buitenland?

3. Vragen voor dephouders/overheidsarcheologen:

- Wat is uw mening t.a.v. het deponeren/conserveren/publiek maken van WO2-resten?
- Wilt u dat toelichten?
- Op welke problemen stuit u bij de deponering van modern oorlogserfgoed?
- Welke oplossingen/oplossingsrichtingen gebruikt u om de problemen te lijf te gaan?

4. Vragen voor overheidsarcheologen:

- Modern oorlogserfgoed is steeds meer onderdeel van het gemeentelijk beleid/ de lokale/regionale onderzoeksagenda. Heeft dit tot specifieke knelpunten geleid? Zo ja, welke?
- Welke oplossingen/oplossingsrichtingen gebruikt u om deze problemen te lijf te gaan?

5. Vragen voor Rijksarcheologen:

- Wat is uw visie op het (huidige en toekomstige) rijksbeleid t.o.v. deze vondstgroep?
- Op welke knelpunten bent u gestuit?
- Welke oplossingen/oplossingsrichtingen gebruikt u om deze problemen te lijf te gaan?
- Welke initiatieven zijn genomen in dit kader?
- Bent u een samenwerkingsverband aangegaan bij deze initiatieven? Zo ja, met wie of welke instellingen?
- Wat is het rendement van deze initiatieven?

6. Vragen voor niet-archeologen

- Hoe vaak/intensief heeft u de afgelopen 10 jaar te maken gehad met (het onderzoek van) modern oorlogserfgoed?
- Op welke knelpunten bent u gestuit?
- Welke oplossingen/oplossingsrichtingen gebruikt u om de problemen te lijf te gaan?
- Ervaart u die ethische aspecten als een probleem?
- Welke oplossingen/oplossingsrichtingen gebruikt u om deze ethische aspecten een plaats te geven / in te passen?

7. Vragen voor juridische ervaringsdeskundigen:

- Hoe verliep de samenwerking met archeologen bij uw werkzaamheden?
- Heeft u suggesties voor verbetering/ontwikkeling van die samenwerking?
- Ziet u knelpunten in het naleven van de regels in het Burgerlijk Wetboek ten aanzien van de deponering van modern oorlogserfgoed? Zo ja, welke?
- Ziet u knelpunten in het naleven van de regels in Wet Wapens en Munitie ten aanzien van de deponering van modern oorlogserfgoed? Zo ja, welke?
- Welke oplossingen / oplossingsrichtingen ziet u ten aanzien van de hiervoor genoemde knelpunten bij het BW en de WWM?
- Ziet u knelpunten in het naleven van de regels in andere wetten ten aanzien van de deponering van modern oorlogserfgoed? Zo ja, welke?
- Welke oplossingen / oplossingsrichtingen ziet u ten aanzien van de hiervoor genoemde knelpunten bij die overige wetten?

8. Vragen voor museale ervaringsdeskundigen:

- Welke criteria worden gebruikt om objecten te waarderen en selecteren?
- In welke volgorde van belang worden deze gebruikt?
- Welke rol spelen typologie, zeldzaamheid en het intrinsieke verhaal bij het waarderen en selecteren van objecten?
- In welke volgorde van belang worden deze typologie, zeldzaamheid en het verhaal specifiek gebruikt?
- Welke regels worden gebruikt bij af te stoten museale objecten?

9. Vragen van filosofisch en ethische aard aan allen:

- Is er een onderscheid in het waarderen en/of (de)selecteren van modern oorlogserfgoed van Nederlandse, Duitse of geallieerde herkomst?
- Zo ja, welke?
- Is er een onderscheid in het waarderen en/of (de)selecteren van modern oorlogserfgoed met een civiele of militaire context?
- Zo ja, welke?

10. Afsluitende vragen aan allen:

- Heeft u zelf een vraag in deze context die hier nu niet is gesteld?
- Zo ja, welke is/zijn dat?
- Heeft u een onderwerp gemist dat in deze context wel besproken dient te worden?
- Zo ja, welke is/zijn dat?

Bijlage 3 - Vragenlijst interview musea

8. Aanvullende vragen voor museale ervaringsdeskundigen:

- Heeft u archeologische objecten uit de Tweede Wereldoorlog in uw collectie?
- Indien deze worden aangeboden, wat zijn de criteria voor wel of geen opname in uw collectie?
- Neemt u ook ethische overwegingen mee in de eventuele acquisitie en/of expositie van dergelijke objecten?
- Kijkt u naar de legaliteit van de archeologische herkomst van de objecten (bijvoorbeeld afkomstig van schatgravers)?
- Zijn alle archeologische aanwinsten schenkingen, of zijn daar ook aankopen bij?
- Bent u bekend met de wetgeving omtrent archeologie en opgegraven erfgoed?
- Kijkt u naar de eigendomsrechten van de objecten?
- In hoeverre is/wordt de vindplaats van de objecten nauwkeurig gedocumenteerd?
- Welke criteria worden gebruikt om objecten te waarderen en selecteren?
- In welke volgorde van belang worden deze gebruikt?
- Welke rol spelen typologie, zeldzaamheid en het intrinsieke verhaal bij het waarderen en selecteren van objecten?
- In welke volgorde van belang worden deze typologie, zeldzaamheid en het verhaal specifiek gebruikt?
- Welke regels worden gebruikt bij af te stoten museale objecten?

Bijlage 4 - Vragenlijst buitenland

1. Ownership

- Is foreign material treated differently from national material?
- Is there a difference in treatment between German and allied or national material?
- If so, on what grounds?
- Are there any ethical motives not to research, select or deposit specific objects?
- If so, what and on what grounds?
- Are there any legal or judicial motives not to research, select or deposit specific objects?
- If so, what and on what grounds?
- If ownership of a specific object is traced, is there any rule to return such an object to its (former) owner or heirs?
- Are there any examples when this occurred?
- Are there any examples where such an action was taken?

2. Conserveren

- Are all finds being preserved through conservation?
- If not, what motives or criteria are used for (de)selection?
- Is the financial cost of conservation an issue? If so, in what way?
- Are there any finds that after excavation are only merely cleaned just for research, without selection to be deposited in a collection or archaeological depot, or to be deposited in this state?
- In which ratio is this done between completely preserved, cleaned of deselected finds?
- Is the number of finds, the materials (metals, mainly iron) of influence to the conservation process or the deposition in archaeological depots?

3. Valuation and (de)selection

- In which manner are features of modern war heritage valued?
- Which valuation system is used?
- In which manner are finds (de)selected?
- Which valuation- and selection system is used?
- Does this valuation system suffice with modern war heritage?
- If not, what measures were taken to apply a more satisfying system?
- Are all finds being deposited after excavation or research?
- Are there any differences in the valuation and (de)selection of national, German or allied material?
- If so, which differences, and based on what?
- Is there a difference in the valuation and selection of military and civilian material of modern war heritage?
- How are finds valued/selected when they are found in *palimpsest* context (several periods combined in one feature or layer)?

4. Museums

- Are there any archaeological objects from WW2 in your collection?
- When these are offered, what are the criteria used to base a decision for acceptance or dismissal?
- Do you use ethical considerations in the decision to acquire such objects?
- Is the legal context in which objects are excavated important in your consideration? E.g. when found by treasure hunters?
- Are all archaeological acquisitions donations, depositions or also purchases?

- Are you familiar with the legislation concerning archaeology and excavated heritage?
- Is ownership of objects a concern?
- In what way is the extent to which a context of a find is documented considered by you?
- Which criteria are used to value or select objects?
- In which order are these used?
- Which part play typology, rarity and the intrinsic story/history in the valuation or selection of objects?
- In which order are typology, rarity and history used?
- Which rules are used to discard museum objects?

5. Gun Law

- Which (parts of) weapons are excluded from acquisition? And can never selected or deposited?
- In how far are these (parts of) weapons available for research?
- How (and at which moment) can such a research, without deposition, be carried out?
- Which (parts of) ammunition is excluded from acquisition? And can never selected or deposited?
- In how far are these (parts of) ammunitions available for research?
- How (and at which moment) can such a research, without deposition, be carried out?
- Within most Gun Laws of the European Nations an extensive list of forbidden weapons is included. To which exceptions can be made through permits. Do you have such a permit or do you consider to obtain one in the near future?
- If so, on what level? E.g. a (museum) collectors permit or a permit for the temporal possession during fieldwork or research?
- Is there anyone in your organization responsible with the implication of the correct legal rules? If not, do you consider to give someone this task?
- How are the contacts with the local, regional or national police concerning weapons and ammunition found in excavations or in a archaeological depot or museum?
- Are there any problems to register archaeological weapons and ammunition on legal permits? If so, please give examples.
- Are these problems due to lack of (technical) knowledge or are there any other causes?
- Are there any objects in your collection, possession that should be registered and a permit should be present, but are without this and are not reported to the police? {N.B.: An answer to this question is treated as confidential! }
- Is there any inspection by the police in the field (during excavation), in your research lab, the archeological depot or in the museum?
- Is there any inspection by the Fire Service, especially considering weapons and ammunition?
- Does the police or the fire services have special demands for security in the field or the places mentioned above?
- Which knowledge is available in your team or institute on the recognition and danger setting of weapons and ammunition?
- Is there a scheme to train archaeologists in recognition of weapons and ammunition?

6. General

- Is there any bottleneck or problem with the archeology of modern war heritage, and especially concerning valuation and selection, that should be discussed here?
- If so, what are the measures taken to resolve these problems or bottlenecks?

Bijlage 5 - Oproep via social media: LinkedIn, Twitter, Archeologie 3.0 (Facebook) en Archweb-L

VOOR ERVARINGSDESKUNDIGEN OP HET GEBIED VAN MODERN OORLOGSERFGOED

Beste collega's,

In het kader van een SIKB-onderzoek naar het waarderen en selecteren van modern oorlogserfgoed, (met name uit de periode 1939-1945) worden momenteel interviews gehouden met belanghebbenden. Om nog meer ervaringsdeskundigen te kunnen bereiken, doen wij deze extra oproep via social media.

Heeft u ervaring met waarderen en selecteren van modern oorlogserfgoed (1939-1945)?

Beantwoordt dan de volgende vragen, met toevoeging van voorbeelden:

1. Op welke manier worden sporen en vondsten gewaardeerd?
2. Op welke manier worden vondsten geselecteerd?
3. Welke knelpunten worden ondervonden bij het waarderen, selecteren en deponeren van vondsten?
4. Ziet u mogelijke oplossingen?

Stuur uw reactie vóór 4 oktober a.s. graag per e-mail naar Arjen Bosman (military.legacy@gmail.com)

Afb. 15. Nederlandse helmen opgebaggerd uit de Vecht (foto ADC Archeoprojecten).

Reacties ontvangen van:

J. Flamman, Vestigia	op 25/9/2019
J Huisman, Pro-Rail	op 24/9/2019
M. Nieuwenhuis, Het Oversticht	op 26/9/2019
L. Smole, gemeente Arnhem	op 1/10/2019
J. Wijnen, cultuur historisch onderzoek	op 4/10/2019

Bijlage 6 - Lijst van leden van de Ronde Tafel discussie op 9 oktober 2019

Alexander Jager (Gemeente Kampen/CGA)
Arjen Bosman (Military Legacy/rapporteur)
Bjørn Smit (RCE/CCvD)
Cees Neisingh (Menno van Coehoornstichting)
Eric van der Kuijl (Menno van Coehoornstichting)
Esther Wieringa (SIKB)
Gertie Bergsma (Provincie Groningen/IPO)
Harry van Enckevort (Gemeente Nijmegen)
Henk Koster (SIKB)
Jasper Tuinstra (Archeoloog, RAAP Oost)
Joost Rosendaal (Universitair docent RU)
Joris Habraken (Arnhem Regio/CGA)
Jos Bazelmans (RCE)
Martijn Eickhoff (NIOD/bijzonder hoogleraar RUG)
Paul van Wijk (bestuurslid AWN)
Peter de Boer (ODRU/CGA)
Ruurd Kok (docent Saxion)

Tevens waren betrokken:

Alexandra Mars (Provincie Drenthe)
Mathieu Willemsen (NMM, rapporteur)

En zijn hierop reacties ontvangen van:

Dwayne Beckers (BAAC)
Ivar Schute (RAAP)
Jos van der Weerden (BAAC)
Nick Warmerdam (BAAC)

Bijlage 7 - Lijst van onder de WWM vallende wapens op hoofdgroep per categorie wapens

Categorie I

1. stiletto's, valmessen en vlindermessen;
2. andere opvouwbare messen, indien:
 - a. het lemmet meer dan een snijkant heeft; of
 - b. de lengte in opengevouwen toestand langer dan 28 cm is;
3. boksbeugels, ploertendoders, wurgstokken, werpsterren, villessen, ballistische messen en geluiddempers voor vuurwapens;
4. blanke wapens die uiterlijk gelijken op een ander voorwerp dan een wapen;
5. pijlen en pijlpunten bestemd om door middel van een boog te worden afgeschoten, die zijn voorzien van snijdende delen met de kennelijke bedoeling daarmee ernstig letsel te kunnen veroorzaken;
6. katapulten;
7. andere door Onze Minister aangewezen voorwerpen die een ernstige bedreiging van personen kunnen vormen of die zodanig op een wapen gelijken, dat zij voor bedreiging of afdreiging geschikt zijn.

Categorie II

1. vuurwapens die niet onder een van de andere categorieën vallen;
2. vuurwapens, geschikt om automatisch te vuren;
3. vuurwapens die zodanig zijn vervaardigd of gewijzigd dat het dragen niet of minder zichtbaar is dan wel dat de aanvalskracht wordt verhoogd;
4. vuurwapens die uiterlijk gelijken op een ander voorwerp dan een wapen;
5. voorwerpen waarmee door een elektrische stroomstoot personen weerloos kunnen worden gemaakt of pijn kan worden toegebracht, met uitzondering van medische hulpmiddelen;
6. voorwerpen, bestemd voor het treffen van personen met giftige, verstikkende, weerloosmakende, traanverwekkende en soortgelijke stoffen, met uitzondering van medische hulpmiddelen en van vuurwapens in de vorm van geweren, revolvers en pistolen, bestemd voor het afschieten van munitie met weerloosmakende of traanverwekkende stof;
7. voorwerpen bestemd voor het treffen van personen of zaken door vuur of door middel van ontploffing, met uitzondering van explosieven voor civiel gebruik indien met betrekking tot deze explosieven erkenning is verleend overeenkomstig de Wet explosieven voor civiel gebruik.

Categorie III

1. vuurwapens in de vorm van geweren, revolvers en pistolen voor zover zij niet vallen onder categorie II sub 2, 3 of 6;
2. toestellen voor beroepsdoeleinden die geschikt zijn om projectielen af te schieten;
3. werpmessen;
4. alarm- en startpistolen en -revolvers, met uitzondering van alarm- en startpistolen die:
 - a. geen loop of een kennelijk verkorte, geheel gevulde loop hebben;
 - b. zodanig zijn ingericht dat zij uitsluitend knalpatronen van een kaliber niet groter dan 6 mm kunnen bevatten; en
 - c. waarvan de ligplaats van de patronen en de gasuitlaat loodrecht staan op de loop of op de lengterichting van het wapen.

Categorie IV

1. blanke wapens waarvan het lemmet meer dan een snijkant heeft, voor zover zij niet vallen onder categorie I;
2. degens, zwaarden, sabels en bajonetten;

3. wapenstokken;
4. lucht-, gas- en veerdrukwapens, behoudens zulke door Onze Minister overeenkomstig categorie I, sub 7°, aangewezen die zodanig gelijken op een vuurwapen dat zij voor bedreiging of afdreiging geschikt zijn;
5. kruisbogen en harpoenen;
6. bij regeling van Onze Minister aangewezen voorwerpen die geschikt zijn om daarmee personen ernstig lichamelijk letsel toe te brengen;
7. Voorwerpen waarvan, gelet op hun aard of de omstandigheden waaronder zij worden aangetroffen, redelijkerwijs kan worden aangenomen dat zij zijn bestemd om letsel aan personen toe te brengen of te dreigen en die niet onder een van de andere categorieën vallen.

Lijst van onder de WWM vallende wapens op hoofdgroep per categorie munitie

Categorie I

Vervallen

Categorie II

1. munitie die uitsluitend geschikt voor vuurwapens van categorie II is;
2. munitie die een giftige, verstikkende, weerloosmakende, traanverwekkende of soortgelijke stof verspreidt, met uitzondering van munitie met weerloosmakende of traanverwekkende stof, bestemd voor vuurwapens in de vorm van geweren, revolvers en pistolen;
3. munitie voorzien van een projectiel waarmee een pantserplaat kan worden doorboord, munitie voorzien van een projectiel met brandsas of met een explosieve lading, alsmede de voor deze munitie bestemde projectielen;
- 4°. munitie voor geweren, revolvers en pistolen voorzien van expanderende projectielen, alsmede de voor deze munitie bestemde projectielen, behalve wanneer het voor de jacht of de schietsport bestemde munitie of projectielen betreft.

Categorie III

Alle overige munitie.

Bijlage 8 - Agenderende Notitie

Bij de inventarisatie van de problematiek rond waarderen en selecteren van modern oorlogserfgoed is een aantal aspecten waargenomen waarop een vervolgactie noodzakelijk is, die niet binnen het tijdsbestek waarbinnen onderhavige rapportage opgesteld is geworden, konden worden opgelost in de zin van een advies voor concrete maatregelen. Door de SIKB/CCvD zijn de volgende vragen geformuleerd met betrekking tot een Agenderende Notitie:

- Welke knelpunten/discrepanties staan een goede archeologische uitvoeringspraktijk (KNA omschreven werkzaamheden veldwerk tot en met het deponeren) in de weg?
- Hoe kunnen deze knelpunten worden weggenomen (binnen de gegeven taken en rollen en verantwoordelijkheden)?
- Binnen wiens taken- en verantwoordelijken ligt het om knelpunten weg te nemen en waarom?
- Is het aanbevelingswaardig om met het oog op nut en noodzaak hiervoor beleid te ontwikkelen? Zo ja, waarom en binnen welke rollen en verantwoordelijkheden?

Aan de hand van deze vraagstelling is de structuur van de hieronder weergegeven adviezen vormgegeven:

- a. omschrijving knelpunt
- b. oplossingsrichting
- c. partners: binnen de archeologie van modern oorlogserfgoed zijn diverse actoren actief die de knelpunten in samenwerking kunnen aanpakken.
- d. aanbeveling:

1. Erfgoed

- a. Ten eerste is er een sterke behoefte vast te stellen dat modern oorlogserfgoed ERFGOED betreft.
- b. Naar alle bestuurslagen dient deze boodschap te worden verkondigd. Het is daarbij zaak om binnen hiërarchische organisaties zo hoog mogelijk in te steken. Daarnaast zal eenduidige aandacht op de werkvloer dit moeten ondersteunen.
- c. OCW (naar andere ministeries, zoals Defensie, Binnenlandse Zaken, Justitie & Veiligheid), RCE (naar andere rijksdiensten, zoals Justis)
- d. Voorlichting en expertise ontwikkeling over dit onderdeel van het archeologisch erfgoed naar overheden (beleidsmakers), zodat bewustwording ontstaat over het belang van modern oorlogserfgoed als erfgoed.

2. Erfgoedwet gelijk aan WWM

- a. De gelijkwaardige wetten als de Erfgoedwet en de Wet Wapens en Munitie dienen bij conflicterende regels beter op elkaar te worden afgestemd.
- b. In onderhavig rapport is een reeks van oplossingsrichtingen verwoord, zoals een vrijgave door middel van een generieke ontheffing voor de archeologische sector of door het volgen van de tendens van uitspraken waarin in de bodem gevonden wapens als vrij worden verklaard.
- c. OCW en Justitie & Veiligheid
- d. Aanpassing van de WWM.

3. Samenloop archeologie en OCE

- a. Ondanks het verschijnen van de handreiking in fase 3 van onderhavig project, de samenloop van archeologie en explosievenopsporing, heeft dit nauwelijks rendement opgeleverd.
- b. Om tot een meer gestroomlijnde werking te komen bij de samenloop van archeologie en OCE is het aan te raden om via de SIKB/CCvD in samenspraak met CGA en VEO binnen gemeentes een opzet

te maken waarbij archeologische beleidskaarten en 'bommenkaarten' als twee lagen in een Erfgoedbeleidskaart worden gebruikt. De kans zal dan ook toenemen dat verschillende ambtenaren die vergunningen afgeven voor projecten ten aanzien van de condities archeologie en van OCE al in eerder stadium van elkaars inzichten en besluiten kunnen profiteren.

c. SIKB/CCvD, CGA en VEO

d. Het maken van werkbare afspraken omtrent de inpassing en samenloop van archeologie van modern oorlogserfgoed.

4. Balans

a. Er is dringend behoefte aan het opstellen van een inhoudelijke balans op basis waarvan ten eerste de stand van zaken qua kennis gemeten kan worden (nulmeting) en ten tweede ook de kenniswinst die de afgelopen twee decennia is gegenereerd met gebruikmaking van de vigerende KNA-waarderingsystematiek.

b. De op te stellen balans geeft naast een overzicht van sporen en contexten ook een overzicht van vondsten en vondstcategorieën op basis waarvan een selectieschema kan worden opgesteld ten aanzien van vaak voorkomende elementen aan de ene kant tot (uiterst) zeldzame aan de andere kant.

c. RCE, Universiteiten, Depotbeheerders, Certificaathouders en experts modern oorlogserfgoed

d. Opstellen van een balans met nulmeting.

5. Onderzoeksagenda

a. In het kader van beleid, waarderen en selecteren van modern oorlogserfgoed is behoefte aan een eenduidige en heldere richting.

b. Op basis van de balans is het mogelijk om diverse vervolgacties te enten zoals het opstellen van een specifieke onderzoeksagenda en monumentenzorgbeleid ten aanzien van modern oorlogserfgoed.

c. RCE, Universiteiten, Depotbeheerders, Certificaathouders en experts modern oorlogserfgoed

d. Opstellen van een onderzoeksagenda modern oorlogserfgoed

6. Beeldbank

a. Er is een gebrek aan een beeld bij wat modern oorlogserfgoed inhoudt.

b. Binnen de balans, en met name die gericht op sporen en vondsten, is het van belang om een beeldbank op te stellen waarin de binnen het modern oorlogserfgoed voorkomende aspecten zijn opgenomen. De beeldbank zal een nuttig instrument zijn voor zowel certificaathouders als overheidsarcheologen en depotbeheerders om inzicht te krijgen om welke objecten het specifiek gaat.

c. RCE, Universiteiten en hogescholen, Depotbeheerders, Certificaathouders en experts modern oorlogserfgoed

d. Het opstellen van een digitale beeldbank.

Bijlage 9 - Voorstel tot aanpassen PS06 Richtlijnen voor (de)selectie vondsten en monsters

Toelichting

In deze specificatie staan richtlijnen (3 tabellen) voor selectie en deselectie van vondsten en monsters in het veld (fase 1) en tijdens de fase van uitwerking: de selectie voor deponering (fase 2). Deze richtlijnen zijn generiek bruikbaar voor alle depots, zowel de provinciale als de gemeentelijke. Bij het hanteren van de richtlijnen zijn de volgende uitgangspunten van toepassing:

1. het door de bevoegde overheid genomen besluit met betrekking tot de te onderzoeken periode(n) en locatie is uitgangspunt bij de (de)selectie van vondst en monsters in het veld en tijdens de uitwerking;
2. opgegraven vondsten, monsters en bijbehorende documentatie worden zo compleet mogelijk aangeleverd en beschreven conform OS13/IS13wb;
3. digitaal aanleveren van gegevens is niet verplicht. Echter indien gekozen wordt voor digitaal aanleveren is het verplicht deze aan te leveren met behulp van software die voldoet aan de standaard voor digitale uitwisseling van gegevens, SIKB-protocol 0102;
4. kwetsbare materiaalcategorieën worden geconserveerd aangeleverd. Conservering dient zo snel mogelijk bewerkstelligd te worden. In afwachting van conservering dient het te conserveren materiaal tijdelijk opgeslagen te worden op een wijze die stabilisering van de staat van het object waarborgt (zie hiervoor OS11/OS11wb en OS16/OS16wb).

Depots kunnen afwijken van deze specificatie. Voor het toepassen ervan dient de opsteller van het PvE zich daarom altijd op de hoogte te stellen van de eisen van de betreffende depothouder/eigenaar.

Relatie met het PvE

Bij het opstellen van het PvE dienen de richtlijnen uit deze specificatie te worden gebruikt. Deze specificatie beïnvloedt derhalve op bepaalde delen het PvE en schrijft op delen voor wat er in het PvE moet staan. Op een aantal punten is echter gesteld dat de richtlijnen uit deze specificatie ongeschikt zijn aan het PvE; namelijk daar waar het gaat om de vraag wat en welke periode moet worden onderzocht. Dit is in tabel 1 (zie hieronder) verwerkt door 'perioden die onderzocht worden' in de kolom periode op te nemen. Het is dus niet toegestaan om in het PvE op te nemen dat binnen een opgraving van een Romeinse nederzetting geen glasvondsten worden verzameld: dit is in strijd met tabel 1, die voorschrijft dat binnen de perioden die onderzocht worden alle glas afkomstig uit de archeologische (cultuur)lagen/vlak en sporen moeten worden meegenomen uit het veld. Op basis van een juist opgesteld PvE geldt dan ook dat het PvE leidend is voor alle materialen en alle periodes. Voor objecten, artefacten of contexten van museale waarde geldt dat hiervoor altijd in overleg moet worden getreden met depothouder/eigenaar en Bevoegd gezag.

Toelichting op selectie in het veld

- 1) Ten aanzien van selectie in het veld: het is niet de taak van de depothouder/eigenaar om zich actief te mengen in de verzamelwijze(n). Wel is het verplicht een overleg te initiëren wanneer er sprake is van onvoorziene vondsten en monsters (hoeveelheden, soorten materialen, soorten objecten en/of dateringen en conservering);
- 2) Wanneer er twijfel is over aard/wetenschappelijke betekenis van de vondsten en monsters, dan dienen deze altijd meegenomen te worden en door een specialist onderzocht te worden. Op basis van zijn/haar advies kan het materiaal behouden worden (i.e. deponeren) of voordragen voor deselectie tijdens de evaluatie;
- 3) (zwaar) verontreinigde materialen en explosief (door EOD geruimd) materiaal hoeven na documentatie nooit aangeleverd te worden;

- 4) Scheepsarcheologische vondsten worden buiten beschouwing gelaten bij landonderzoek (zie hiervoor de Erfgoedwet);
- 5) Voor vrijwel alle materiaalcategorieën geldt dat in fase 2 (selectie voor deponering) 'representatieve *sampling*' eventueel mogelijk is. Dit houdt in dat bij extreem grote hoeveelheden, in plaats van alles te deponeren, een deel van het materiaal voor deponering geselecteerd kan worden, mits dit wetenschappelijk verantwoord kan worden en op advies van een deskundig materiaalspecialist gebeurt. De selectie dient representatief te zijn voor het geheel aan verzameld materiaal binnen de aangetroffen materiaalcategorie.

Hieruit volgt dat representatieve *sampling* pas in fase 2 kan plaatsvinden: er kan immers pas een weloverwogen keuze worden gemaakt over wat representatief is als het veldwerk is beëindigd en er de beschikking is over de gehele verzameling die de representatieve selectie dient te vertegenwoordigen. Het is vereist om van het materiaal dat gedeselecteerd wordt bepaalde basisinformatie te registreren (zoals aantal, gewicht *et cetera*), alvorens het te deselecteren. Omdat deze representatieve selectie in fase 2 plaatsvindt, maakt het onderdeel uit van het selectierapport en dient daarmee dus altijd ter goedkeuring voorgelegd worden aan deponhouder/eigenaar (zie ook OS13/OS13wb).

Een uitzondering op het bovenstaande is de materiaalcategorie 'bouw materiaal, onversierd'; dit kan meteen in het veld (fase 1) door de uitvoerend archeologen representatief gesampled worden, mits aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan (zie tabel 3). NB dit geldt niet automatisch voor dergelijk materiaal dat in gesloten context in scheepswrakken wordt aangetroffen.

Tabellen selectie vondsten en monsters

In onderstaande tabellen kan afgelezen worden of, en zo ja hoeveel, materiaal uit het veld meegenomen dient te worden, en of al dan niet overleg met de deponhouder/eigenaar verplicht is (tabel 1 en 3), en tevens of materiaal volledig of gedeeltelijk gedeponerd moet/kan worden (tabel 2 en 3). Dit is afhankelijk van context, materiaalsoort en periode.

Specifiek t.a.v. archeologie onder water

Waar bij divers inventariserend veldonderzoek te lande doorgaans geldt dat in principe alle vondstmateriaal meegenomen moet worden, is dit bij inventariserend veldonderzoek onder water meestal niet het geval. Het kan juist belangrijk zijn e.e.a. te inspecteren en documenteren, maar niet mee te nemen (bijvoorbeeld een scheepsinventaris die tijdens een IVO-Onderwater verkennend wordt aangetroffen).

Bij opgravingen te lande daarentegen kan t.a.v. bepaalde vondstcategorieën reeds in het veld gesampled worden. Dit zal bij opgravingen onder water doorgaans niet het geval zijn. Zeker als sprake is van gesloten contexten is het van belang alle materiaal mee te nemen, juist ook als het bulkmateriaal betreft (bijvoorbeeld handelsladingen of ballast).

Ten slotte kan het bij archeologisch onderzoek onder water ook voorkomen dat er gravend onderzoek plaatsvindt, maar dat het wenselijk is het vondstmateriaal geheel of gedeeltelijk te laten liggen (bijvoorbeeld een scheepswrak). E.e.a. dient dan vooraf met het betreffende depot afgestemd te worden en moet helder in het PvE verwoord worden.

TABEL 1: SELECTIE IN HET VELD (FASE 1), VOOR IVO EN OPGRAVEN

Context	Materiaal	Periode(n)	Meenemen	Overleg (wel/ niet meenemen of representatief sample)	Uitgezonderd
Stort/ bouwvoor	Alle materiaalcategorieën	perioden die onderzocht of aangetroffen worden	exposabel, bijzonder materiaal		explosief of verontreinigd materiaal – Indien vereist in het PvE en veilig i.s.m. OCE wel documenteren
			metaaldetectie vondsten		
			vuurstenen artefacten		
Alle lagen/ sporen	Alle materiaalcategorieën	alle perioden	exposabel, bijzonder materiaal		explosief of verontreinigd materiaal – Indien vereist in het PvE en veilig i.s.m. OCE wel documenteren
Archeo- logische (cultuur) lagen/ vlak, sporen	Aardewerk	perioden die onderzocht worden	alles	bij grote hoeveelheden of bij stads/dorpskern onderzoek	
	Bot, (dierlijk, menselijk, artefact)	perioden die onderzocht worden	alles		miltvuur besmet
	Bouwmateriaal, onversierd (natuursteen, keramiek, bv. dakpan, baksteen en plavuizen)	perioden die onderzocht worden	representatief sample: minimaal 2 exemplaren per soort, formaat, type of datering		
	Bouwmateriaal, versierd/ met inscriptie (natuursteen, keramiek, bv. dakpan, baksteen, plavuizen)	perioden die onderzocht worden	alles	bij grote hoeveelheden	
	Glas	perioden die onderzocht worden	alles		
	Hout	perioden die	(fragment van) artefact		

TABEL 1: SELECTIE IN HET VELD (FASE 1), VOOR IVO EN OPGRAVEN

Context	Materiaal	Periode(n)	Meenemen	Overleg (wel/ niet meenemen of representatief sample)	Uitgezonderd
		onderzocht worden	(onderdeel van) niet-complexe structuur (bv waterput / resten in paalgaten): in overleg	Altijd m.u.v. WOII Bij grote hoeveelheden hout/gecombineerde materialen en indien vereist in het PvE wel documenteren.	
			(onderdeel van) complexe structuur (bv haven, sluis, brug, huis): in overleg	altijd	
	Huttenleem	perioden die onderzocht worden	alles		
	Leer	perioden die onderzocht worden	alles	bij grote hoeveelheden (bv beer-/ afvalputten, productieafval looierij); bij stads-/dorskern onderzoek	
	Metaal (e.g. goud, zilver, brons, ijzer, tin lood)	perioden die onderzocht worden	(fragment van) artefact	schatvondsten altijd direct melden Bij grote hoeveelheden ijzer/gecombineerde materialen en indien vereist in het PvE wel documenteren.	
			productiemateriaal/-afval		
	Vuursteen, (Wommersom) kwartsiet	perioden die onderzocht worden	(fragment van) artefact	bij niet lokaal van nature voorkomend, onbewerkt materiaal	
			productiemateriaal/-afval (bv debitage)		
	Natuursteen, ex. vuursteen. Bv bijl, maalsteen, bouwmateriaal	perioden die onderzocht worden	(fragment van) artefact, inclusief productie afval	bij niet lokaal van nature voorkomend, onbewerkt materiaal	
	Barnsteen, git	perioden die onderzocht worden	alles		
	textiel	perioden die onderzocht worden	alles		

TABEL 1: SELECTIE IN HET VELD (FASE 1), VOOR IVO EN OPGRAVEN

Context	Materiaal	Periode(n)	Meenemen	Overleg (wel/ niet meenemen of representatief sample)	Uitgezonderd
	Overig, bv haar, touw, schelp, op t oog herkenbare zaden	perioden die onderzocht worden	alles		

TABEL 2: SELECTIE VOOR DEPONERING (FASE 2)
(aan depothouder/eigenaar ter goedkeuring voorleggen in selectierapport)

Context	(uit veld meegenomen) Materiaal	Deponeren	Deselecteren / evt. gedeelte deselecteren	Voorwaarden (de)selectie
Alle	Aardewerk	alle uit het veld meegenomen materiaal	bij grote hoeveelheden en bij stads-/dorpskern onderzoek: representatief sample mogelijk	zie tabel 3
	Bot (dierlijk, menselijk, artefact)	alle uit het veld meegenomen materiaal	bij grote hoeveelheden: representatief sample mogelijk (advies KNA Specialist)	depothouder/eigenaar akkoord met herbegraven
	Bouwmateriaal, onversierd (natuursteen en keramiek)	alle uit het veld meegenomen materiaal	indien selectie fase 1 in het veld niet is toegepast, alsnog representatief sample toepassen	zie tabel 3
	Bouwmateriaal, versierd/ met inscriptie (natuursteen en keramiek)	alle uit het veld meegenomen materiaal	bij grote hoeveelheden: representatief sample mogelijk	zie tabel 3
	Glas	alle uit het veld meegenomen materiaal	bij grote hoeveelheden: representatief sample mogelijk (advies KNA Specialist)	
	Hout	(fragment van) artefact	bij grote hoeveelheden: representatief sample mogelijk (advies KNA Specialist)	
		(onderdeel van) structuur, indien tijdens fase 1 tot behoud is overeengekomen	(gedetermineerde) houtmonsters	
	Huttenleem	alle uit het veld meegenomen materiaal	bij grote hoeveelheden: representatief sample mogelijk	
	Kunststof	alle uit het veld meegenomen materiaal	bij grote hoeveelheden: representatief sample mogelijk	
	Leer	alle uit het veld meegenomen materiaal	selectie fase 1 indien niet in het veld toegepast (advies KNA Specialist)	
	Metaal	alle uit het veld meegenomen materiaal	door röntgenopname vastgestelde lege 'klomp'	röntgenfoto van 'klomp' (van enige omvang)
			bij grote hoeveelheden spijkers, slak, ijzer (m.n. WOII): representatief sample mogelijk	zie tabel 3
	Vuursteen; (Wommersom) kwartsiet	alle uit het veld meegenomen materiaal	dat wat door de KNA Specialist als onbewerkt wordt geclassificeerd en lokaal van nature voorkomt en niet als potentiële grondstof is geclassificeerd	

	Natuursteen (ex. vuursteen, bouw materiaal)	alle uit het veld meegenomen materiaal	dat wat door de KNA Specialist als onbewerkt wordt geclassificeerd en lokaal van nature voorkomt en niet als potentiële grondstof is geclassificeerd	
	Textiel	alle uit het veld meegenomen materiaal		
	Overig, bv haar, touw, schelpen, op het oog herkenbare zaden	alle uit het veld meegenomen materiaal		

**TABEL 3: REPRESENTATIEVE SELECTIE;
in het veld (fase 1) / voor deponering (fase 2)**

Materiaal	Deponeren	Voorwaarden	Overleg
Bulk aardewerk, <i>Fase 2</i>	alle exemplaren/fragmenten met inscripties of anderszins opvallende fragmenten (bv misbaksels)		indien sprake is van productieplaats
	logisch, representatief sample (periode, vorm/type, baksel, bewerkingstechniek, versiering, vondstomstandigheid etc.).	focus op randen, bodems, aanzetsels (bv tuiten, oren) en relatief grote wandfragmenten	altijd
Bouwmateriaal (natuursteen en grof keramiek), <i>Fase 1</i>	alle exemplaren/fragmenten met inscripties/versiering		bij grote hoeveelheden en/of bij omvangrijke exemplaren
	logisch, representatief sample (periode, vorm/type, baksel, bewerkingstechniek, vondstomstandigheid etc.).	2 exemplaren per soort/ formaat/ type/ datering	indien in fase 2 toe-/ aangepast
Bulk metaal/m.n. ijzer	logisch, representatief sample, inscripties, stempels, opgeschilderde tekst of nummers en versieringsperiode (vorm/type, baksel, bewerkingstechniek, vondstomstandigheid etc.).	2 exemplaren per soort/ formaat/ type/ datering	indien in fase 2 toe-/ aangepast

Bijlage 10 - *Verslagen van interviews en reacties*

Zijn opvraagbaar via SIKB.

Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer

Burgemeester van Reenensingel 101 | Postbus 420, 2800 AK Gouda
Tel. 085 - 486 24 50 | info@sikb.nl | www.sikb.nl

Kennis van kwaliteit in bodembeheer